**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**
**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

# ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA ŞAİR CARİYELER

**Khaled Yousef AZİZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ADANA / 2018**

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**
**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

# ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA ŞAİR CARİYELER

**Khaled Yousef AZİZ**

**Danışman:** **Doç. Dr. Musa ALP**
**Jüri Üyesi:** **Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ**
**Jüri Üyesi:** **Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ADANA / 2018**

**Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;**

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

**Başkan:** Doç. Dr. Musa ALP
(Danışman)

**Üye:** Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ

**Üye:** Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

**ONAY**
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2018

Prof. Dr. Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

**NOT:** Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

## ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 11/01/2018

Khaled Yousef AZİZ

# ÖZET

## ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA ŞAİR CARİYELER

**Khaled Yousef AZİZ**

**Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı**
**Danışman: Doç. Dr. Musa ALP**
**Ocak 2018, 104 sayfa**

Bu araştırmada Endülüs Arap Edebiyatında Şair Cariyeler konu edilerek Endülüs'de XIII. – XV. Asırlar arasında yaşamış şair cariyelerin şiirleri, hayatları, buraya geliş sebepleri ve cariye kültürünün bu bölgede yaygınlaşmasına zemin hazırlayan etmenler üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Endülüs dönemi cariye şiirlerinin içerik, lafız ve muhteva gibi sanatsal yönleri edebi bir şekilde ele alınarak etraflı bir şekilde incelenmiştir. Bununla birlikle çalışmada, cariyelerin Endülüs sosyal hayatı üzerindeki etkileri de ele alınmış ve genel anlamda şiirin Endülüs'te ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Endülüs'te 95/711- 897/1482 tarihleri arasında yaşamış olan meşhur cariye şairlerin çoğunlukla idareci veya eşrafın cariyeleri olduğu görülmüştür. Kamer el-Bağdâdiyye'nin cariyesi gibi bazı cariyeler kendi iradeleri ile şiir okurken, III. Yusuf cariyesi gibi bazıları da efendilerinin talebi ya da emri ile şiir okumuşlardır. Şiir inşâd eden cariyeler toplumu özellikle sanat ve edebiyat alanında etkilemiştir. Dolayısıyla Endülüs Dönemi cariye şairleri sanatsal açıdan aynı dönemde şiir yazan erkek şairlere denk şiirler yazabilmiştir.

**Anahta kelimeler:** Endülüs, Şair Cariyeler, Edebiyat, Sanat, Şiir.

## ABSTRACT

### CONCUBİNE POETS IN THE PERIOD OF ANDALUSIA

**Khaled Yousef AZİZ**

**Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences**
**Supervisor: Associate Professor Musa ALP**
**January 2018, 104 pages**

In this research, concubine poets in the Andalusian Arabic literature was the subject. The poetry of the poet carers who lived in the period mentioned here, their lives, the reason for arrival in Andalusia and the information that prepared the ground for the spreading of the concubine culture to this region were given extensive information. At the same time, the artistic aspects of the Andyphian Period concubine poetry, namely the content, the lyric and the literary elements of the concubine poetry, were handled and the artistic aspects of the poems written in this period were handled extensively. In this work, the concubine of the social life in Andalusia were also discussed, and in general the poetry was informed about the emergence and development of Andalusia.

The famous concubine poets who lived in Andalusia between 95/711- 897/1482 were mostly carnivals of the administrative section. Some caravans, such as the shrine of Qamar al-Baghdadiyya, read poetry with their own will, while some caravans, such as the third Yusuf, took poetry with the request or order of his master. Poetry concubine have influenced society, especially in the arts and literature. As a result, the Andalusian Period concubine poets could write poems equivalent to male poets who wrote poetry in the same period in terms of art.


**Keywords:** Andalusia, concubine poets, literature, art, poetry.

# ÖNSÖZ

Endülüs'ün fethinin ardından buranın toplumsal yapısını farklı ırk ve milletler oluşturmaya başlamıştır. Araplar Endülüs'ü fethederken yanlarında Berberîleri de gerirmiş ve asırlarca İslam sancağı altında kardeşçe yaşamışlardır. Endülüs'te yaşayan farklı unsurlar zamanla kaynaşarak yeni bir toplum oluşturmuş ve kendi özğü kültür, edebiyat ve şiir meydana getirmişlerdir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Endülüs'teki cariyelerin genel durumları, farklılıkları, cariye kelimesinin köken ve anlamı ile cariyelerin Endülüs'te yayılması ele alınmıştır. Daha sonra cariyelerin Endülüs toplumunda siyasi, toplumsal, kültürel ve iktisadi yönden durumuna yer verilmiş ve Endülüs şiirinin meydana geliş süreci ile Endülüs'te kadının yeri hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Buradan hareketle öncelikle Endülüs'e gelen veya getirilen cariyelerin geliş sebepleri üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, cariyelerin toplum nazarında kaç grupta (Sahip olma, çocuk edinme ve sadece hizmetçilik) ele alındığı konusunda bilgi verilmeye çalışılmıştır. İlk bölümün ana temasını Endülüs şiir hayatında şair cariyelerin rolü teşkil etmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Endülüs'te yaşayan şair cariyeler ve yaşadıkları asır hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Endülüslü şair cariyelere nispet edilen şiirler tahlil edilmiş ve cariyelerin yazdıkları şiirlerin, yazılış ve söyleniş sebebi ve amacı üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Endülüslü şair cariyelerin nazmetmiş oldukları şiirlerin sanatsal yönleri de ele alınmıştır.

Araştırma süresince her türlü değerli katkı ve desteklerini esirgemeyen, değerli hocam Doç. Dr. Musa ALP'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezin yazım ve kontrol aşamasında zaman ayırarak katkı veren Araştırma Görevlisi Yusuf ÖZCAN ile destek ve yardımlarıyla beni teşvik eden değerli öğretmen arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir görev addederim

Khaled Yousef AZİZ

Adana/2018

# İÇİNDEKİLER

**Sayfa**

**ÖZET** ..... **İV**
**ABSTRACT** ..... **V**
**ÖNSÖZ** ..... **Vİ**
**KISALTMALAR** ..... **Xİ**
**TABLOLAR LİSTESİ** ..... **Xİ**

**GİRİŞ**

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı ..... 2
2. Araştırmanın Yöntemi ..... 3
3. Araştırmanın Kapsamı ve Varsayımlar ..... 3
4. Kaynakların Tanıtımı ..... 4

**BÖLÜM I**
**ENDÜLÜSLÜ ŞAİR CÂRİYELER**

1.1. Endülüslü Şair Câriyeler ..... 6
1.1.1. Cariyenin Sözlük Anlamı ..... 7
1.1.2. Endülüs'te Cariyelerin Yaygınlaşması ..... 7
1.1.3. Endülüs Toplumu İçinde Cariyeler ..... 8
1.1.4. Endülüs Siyasi Yaşamında Cariyeler ..... 10
1.1.5. Endülüs Kültüründe Cariyeler ..... 14
1.1.6. Endülüs Ekonomisinde Cariyeler ..... 20
1.2. Endülüs Şiiri ..... 24
1.2.1. Endülüs Şiirinin Gelişimi ..... 24
1.2.2. Endülüs Şiirinin Konumu ..... 26
1.2.3.Endülüs'te Kadının Konumu ..... 27

## BÖLÜM II
## ENDÜLÜS'TE ŞAİR CARİYELER

2.1. el-İmâre Döneminde Şair Cariyeler ..... 29
2.1.1. el-Acfâ ..... 30
2.1.2. Azîz ..... 31
2.1.3. Fâtin ..... 32
2.1.4. Behce ..... 32
2.1.5. Âlemu'l-Medeniyye ..... 33
2.1.6. Fazlu'l-Medeniyye ..... 34
2.1.7. Kalemu'l-Beşkensiyye ..... 37
2.1.8. Rağad ..... 37
2.2. Hilafet Döneminde Şair Câriyeler ..... 38
2.2.1. Ünsü'l-Kulûb ..... 40
2.2.3. Mercân ..... 45
2.2.4. Cariye Meşrikiyye ..... 46
2.2.5. Muhce Bint et-Teyyânî el-Kurtubiyye ..... 47
2.2.6. Menfe'a ..... 50
2.2.7. Buzeyğa ..... 50
2.1.8. Kameru'l-Maşrikiyye ..... 52
2.1.17. Benân ..... 54
2.3. Mülûk-i Tavâif Dönemide Şair Cariyeler ..... 55
2.3.1. 'Utbe ..... 57
2.3.2. Sûde ..... 58
2.3.3. İ'timâd er-Rumeykiyye ..... 58
2.3.4. Buseyne Bintu'l-Mu'temed ..... 61
2.3.5. er-Rumeykiyye ..... 63
2.3.6. el-Abbâdiyye ..... 63
2.3.7. Hind ..... 64
2.3.8. Câriyetu Reşid b. Mu'temed ..... 66
2.3.9. Ğâyetu'l-Munâ ..... 67
2.3.10. Cevhere ..... 68
2.3.11. Lubnâ ..... 69
2.4. Benu'l-Ahmer Dönemi Şair Cariyeleri ..... 69

2.4.1. Câriyetu. Yusuf es-Sâlıs ..... 71

## BÖLÜM III
## ENDÜLÜS DÖNEMİ CARİYE ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Konu ve Tema ..... 74
3.1.1. Gazel ..... 74
3.1.1.1. Sarih Gazel ..... 74
3.1.1.2. Ğayru Sarih Gazel ..... 75
3.1.2. Övme ..... 76
3.1.2.1. Cömertliği Övme ..... 76
3.1.2.2. Makam ve Mevki Övme ..... 77
3.1.3. Özlem Şiiri ..... 77
3.1.3.1. Vatan Özlemi ..... 77
3.1.3.2. Sevgiliye Duyulan Özlem ..... 78
3.2. Endülüslü Şair Cariyelerin Şiirlerinin Sanatsal Açıdan İncelenmesi ..... 79
3.2.1. Beyan ..... 79
3.2.1.1. İsti‘âre ..... 79
3.2.1.1.1. Tasrîhî (Açık) İsti‘âre ..... 79
3.2.1.1.2. Meknî (Kapalı) İsti‘âre ..... 79
3.2.1.2. Teşbîh ..... 82
3.2.1.2.1. Belîğ Teşbih ..... 82
3.2.1.2.2. Mücmel Teşbih ..... 83
3.2.1.2.3. Müekked Teşbih ..... 84
3.2.2. Bedî‘ İlmi ..... 84
3.2.2.1. Cinâs ..... 85
3.2.2.1.1. Tam Cinas ..... 85
3.2.2.1.2. Nakıs Cinas / Tam olmayan Cinas ..... 85
3.2.2.2. Tibâk ..... 86
3.2.2.2.1. et-Tıbâku’l-îcâbî ..... 86
3.2.2.2.2. et-Tıbâku’s-Selbî ..... 87
3.2.2.3. Terâduf ..... 87
3.2.2.4. Tasrî ..... 88
4.2.2.5. Tekrâr ..... 88

3.3.3. Musıkî ..... 90
3.3.3.1. Dâhili Musıkî ..... 90
3.3.3.2. Harici Musıkî ..... 93
3.3.3.2.1. Vezin ..... 93
3.3.3.2.2. Kafiye ..... 94

## SONUÇ VE ÖNERİLER

**5.1.** Sonuç ..... 97
**5.2.** Öneriler ..... 98

**KAYNAKÇA ..... 99**
**ÖZGEÇMİŞ ..... 104**

# KISALTMALAR

**b.** : bin/ibn

**bkz.** : Bakınız

**H.** : Hicri

**M.** : Miladi

ö. : ölüm tarihi

**s.** : Sayfa

**thk.** : Tahkik eden

**vb.** : Ve benzeri

**vd.** : Ve diğerleri

# TABLOLAR LİSTESİ

**Sayfa**

**Tablo 1.** Şair Cariyelerin Nazmettikleri Şiirler ve Beyit Sayıları ..... 94
**Tablo 2.** Cariyelerin Nazmettikleri Şiirlerde Kafiye..... 95

# GİRİŞ

Gerek savaş yoluyla gerek ticaret yoluyla, Endülüs'e çok sayıda cariye gelmiştir. Avrupalı ve Endülüslü tüccarlar cariye ticaretine çok önem vermişlerdir. Dolayısıyla onlar için cariye ticareti bitmeyen bir kaynak mahiyetindeydi. Endülüs'e giden birçok ticaret yolu bulunmaktaydı. Doğu ile olan ticaret yolları eğitimli ve siyahî cariyelerin temin edilmesinde etkin idi. Avrupa ile olan ticaret yolu ise Almanya`nın ortalarından geçerek Fransa ve İtalya'nın liman kentlerine kadar uzanmaktaydı.[1] Doğu ticaret yolu genel itibariyle Bizanslıların Karadeniz kıyılarından esir olarak aldıkları insanları satmak için kullanılmaktaydı.[2] Bu bakımdan Endülüs, İspanyol korsanların elde ettikleri ganimetleri satmak için kullandıkları çarşı gibiydi.[3]

Endülüslü cariyeler üç gruba ayrılmıştır. Bunlar odalık için ayrılan ve sahip olunulabilen; çocuk doğuran (ümmü'l-veled) ve hizmetçi cariyelerdir. İlk grupta yer alan ve efendilerinin hizmetini gören cariyeler, genellikle odalık olarak ve efendilernin gönlünü hoş tutmak, yorgunluğunu almak için edinilmişlerdir. Bu tür cariyelere sahip olmaktan maksat onlardan faydalanmaktır. Efendileri için çocuk doğuran cariyeler ise genellikle itibarları en yüksek olan cariyelerdir. Çocuk doğuran cariyeyi efendisi kölelikten azledebilir, onunla evlenebilir ve ona mehir verebilirdi.[4] Bu bakımdan çocuk yapmak cariyenin bir efendinin himayesinde sürekli kaldığını gösterdiği için cariyeler tarafından arzu edilen bir durum olmuştur. Böylelikle efendisinin çocuğuna anne olmasıyle cariyenin, efendisinin yanındaki mertebesi de yükselmiş sayılırdi.[5] Üçüncü sınıfı teşkil eden ve hizmet etmekle vasıflanmış cariyeler ise genellikle ev işlerini yerine getirmek ve efendilerinin buyruklarına tabi olmakla mükelleftiler. Bunlar fazla güzel olmayan kültürsüz cariyelerdir. Sayıları çok olduğu için bu tür cariyeler efendileriyle baş başa kalma fırsatını pek yakalayamazlardı.[6] Endülüslüler daha ziyade eğitimli ve kültürlü cariyeleri satın alırlar ve onlara ilgi duyarlardı. Eğitimli ve kültürlü cariyelere ilgi onların efendilerinin çocuklarına o asrın gerektirdiği şiir, edebiyat ve müzik gibi konuları öğretmelerinden ileri gelmekteydi. Mesela İbn Kettânî (ö.1029) satın aldığı

---

1 Adam Matz, *el-Hadâratu'l-İslâmiyye el-karnu'r-râbî' el-hıcrî*, Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, Beyrut 2010, s. 300; Levy Provencal, *el- Hadâratu'l-Arabiyyetu fî İsbânya*, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut 1979, s. 53.

2 Ömer Dekkak, *Melâmihu'ş-şi'ri'l-Endelusî*, Âlemu'l- Kutub, Kahire 2008, s. 45.

3 Ahmet Emin, *Zuhru'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, Beyrut 2011, s. 3-6.

4 Ahmed Şefik Bey, *er-Rıkk fi'l-İslâm*, Dâru^s-Selâm, Kahire 2004 s.85.

5 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri ve eseruhunne fi'ş-şi'ri'l-Arabi fi'l-Endelüs*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) el-Halil Üniversitesi, İlmî Araştırmalar Fakültesi, el-Halil 2005, s. 9.

6 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevârî*, s. 13.

dört Rum cariyesine mantık, felsefe, müzik, hat ve nahiv ilimlerini öğretmeyi bir gurur vesilesi olarak sunmuştur.[7]

Endülüslülerin cariyelerin zeki ve cilveli olanlarına ilgi göstermeleri bu tür cariyelerin Endülüs'te yayılmasına zemin hazırlamıştır. Endülüslülerin ileri gelenleri genellikle şiir edebiyat ve dilbilim konusunda uzman ve âlim kişiler olmaları sebebiyle, meclislerinde kendilerinin gönlünü hoş tutması ve rahatlatması için kültürlü ve eğitimli cariyeler edinir ve onlardan bu tarz neşe ve sürur kaynağı olan şiir ve müzik dinlemeyi severlerdi. Dolayısıyla cariyeleri için ya özel öğretmenler tutmuşlar ya da onları doğu vilayetlerine ilim ve deneyim kazanmaları için yollamışlardır. Cariyelerin Endülüs'ün şiir hayatına katkısı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Güzellikleri şairler için ilham kaynağı olmakla birlikte kendileri de şiirler nazmetmişlerdir. Bu özelliklerinden dolayı bazı cariyelerin seksen beyte kadar şiir yazdıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda onlar şarkılarıyla doğunun hem şiirini hem de terennümlerini Endülüs'e taşıyarak Endülüs'ün kültür hayatına önemli hizmetler vermişlerdir.[8]

## 1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Genel anlamda Endülüslü cariyeler konusunda yapılan araştırmalarda cariyelerin genellikle cinselliğine temas edilmiştir. Bu çalışmada ise Endülüslü cariyelerin kadınsı vasıflarıyla birlikte, şairlik yönlerine de dikkat çekilmiştir. Böylece onların yazdıkları şiire ve bu şiirin Endülüs'ün toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısına etkisine de değinilmiştir.

Cariyelerin Endülüs ve Endülüslüler üzerindeki tesiri oldukça fazla olmuştur. İnsan olmalarına rağmen, parayla alınıp satılan bir mal hükmünde görülen cariyelerin az bir kısmı Arap olmakla birlikte çoğunluğu Avrupa asıllıydı. Dolayısıyla onlar ilim ve zekâ seviyeleri farklılık arz etmekteydi. Bazıları efendisinin özel hizmetinde dahi yer almazken bazıları da doğrudan olmasa bile çocukları veya kocaları aracılığıyla devlet yönetimi üzerinde etkili olmuşlar, neredeyse devlet ulüfelerinin dağıtımını onlar üstlenmişlerdir. Aynı zamanda bazıları da Endülüs'ün siyasi hayatını belirlemişlerdir. Kısacası alınıp satılmaları bazılarının eğitim ve kültürlü olmalarından dolayı Endülüs'ün kültür, ilim ve irfan yönü üzerinde büyük etkileri olmuştur. İşte bütün bu

---

7 İbn Bessâm, Ebu'l-Hasan b. Ali eş-Şanterînî, *ez-Zahîra fi mehâsîn-i ehli'l-Cezîra*, thk. İhsân Abbâs, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1979, I, 112.

8 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri*, s. 67.

sayılanlar çalışmanın konusunu *"Endülüs Arap Edebiyatında Şair Cariyeler"* olarak belirlenmesine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada okuyucuya Endülüslü şair cariyelerin hayatları, donanımları, şiir ve müzikleri, onların Endülüs ve Endülüslülerin hayatına iktisadi, siyasi ve toplumsal yönden katkılarını ve bize intikal eden durum ve haberlerini vermek gaye edinilmiştir.

**2. Araştırmanın Yöntemi**

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi esas alınmıştır. Cariyelerin yaşadığı dönem, dönemin yöneticileri ve bu dönemde meydana gelen olayların tahlilinde kronoloji esas alınmıştır. Endülüs dönemi cariye şiirinin sanatsal açıdan tahlilinde betimleme/tasvir yapılmıştır. Cariye şiirini diğer şiirlerden ayıran özellikler karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Araştırmada istifade ettiğimiz Endülüs ve Endülüs şiirinden bahseden eserlerin başında el-Mukrî'nin *"Nefhu't-Tîb min Ğusnî el-Endelüs er-Ratib"* isimli eserinde rivayet ettiği ve İbnu'l-Ebbâr'ın *"et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla"* adlı eseri gelmektedir. Fazlullah el-Ömerî'nin *"Mesâliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr"* adlı eseri ve Yakut el-Hamevî'nin, bu çalışmada zikredilen birçok şehrin fiziksel özelliklerini aktaran *"Mu'cemu'l-Buldân"* adlı eseri istifade ettiğimiz diğer kaynaklardandır. Çalışmada mevzu bahis dönem ve coğrafyada yaşamış olan umeranın hayatlarına da kısaca yer vermeye çalışılmıştır. Aynı şekilde çalışmanın konusu olması hasebiyle o dönemde yaşamış cariyelerin hayatlarına ve şiirlerine ulaşabildiğimiz kaynaklar kadarıyla yer verilmeye gayret gösterilmiştir.

Araştırma konusu olan Endülüslü cariyelere ait şiirlerin sanatsal yönleri belağı açısından tahlil edilerek meani, beyan ve bedii ilimleri kıstaslarına göre değerlendirilmiştir.

**3. Araştırmanın Kapsamı ve Varsayımlar**

Araştırmamız, tarihi açıdan Endülüs'te hüküm süren Emevilerin ilk döneminden başlayarak Endülüste kurulmuş son müslüman Arap devleti olan Benî Ahmer Devleti'nin yıkılışına kadar olan dönemi (95/711-897/1482) kapsamaktadır. Bu dönemde yazılmış şiirler; şair-şiir ilişkisi bağlamında Endülüs'te yaşayan cariyeler tarafından yazılmış olan şiirler olmak üzere sınırlandırılmıştır. Bu açıdan Endülüs dönemi boyunca Endülüs sınırları içerisinde cariyeler haricinde diğer şairler tarafından yazılan şiirler araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Araştırma esnasında karşımıza çıkan problemlerin başında Endülüslü şair kadınlar hakkında yazılmış olan kaynakların azlığı gelmektedir. Kaynakların azlığı belki birtakım cariyelerin toplumun zihninde olumsuz bir yere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Endülüs'ün son dönemlerinde meydana gelen ve devletin yıkılmasına sebep olan zafiyet ve ihtilaflar diğer alanlarda yazılmış eserlerin kaybolmasına zemin hazırladığı gibi bu alanda da yazılmış eserlerin kaybolmasına sebep olmuş olabilir.

Endülüs Emevi Devleti önemli bir Müslüman-Arap devletidir. Siyasi ve kültürel açıdan gelişmiş bir devletin sanat ve edebiyatının gelişme kaydetmesi kaçınılmazdır. Cariyelik kültürü Arap tarihinde bir vakıa olup Araplar vasıtasıyla Endülüs'e taşınmıştır. Genel itibariyle hizmet ve eğlence kültürü içerisinde kendilerinden istifade edilen cariyelerin bazılarının şiir yazmış olduklarını görmekteyiz. Cariyelerin bu şiirlerinde edebi sanatları kullandıkları görülmektedir.

Eşraf ve yöneticilerin hizmetinde bulunan şair cariyelerin şiirlerinin kaliteli ve sanatsal bakımdan değerli olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü cariyeler içlerinde yönetici ve edebiyatçıların da olduğu elit bir tabakayla beraberdiler. İsimlerine ve görevlerine izafetle Endülüslü cariyelerin okuma yazma oranlarının düşük olduğunu düşünmekteyiz. Cariyeler eğer kaliteli şiir yazdılar ya da söyledilerse bu varsayımımızla çelişki arzetmiş gibi görünecektir. O halde cariyelerin iyi eğitim aldıklarını düşünmek gerekmektedir. Bununla birlikte Cariyelerin çoğunluğu Arap asıllı olmadığı bilinmektedir. Buna rağmen Arapça şiir yazabilmişlerdir. Dolayısıyla Arap olmayan cariye şairlerin de ister sahiplerin isteği ile olsun ister kendi isteklerileri ile olsun farketmez bir şekilde Arapça öğrendiklerini varsaymaktayız.

Bazı cariye şairlerin sahiplerinin de şair ya da aydın kesimden olduğu dikkate alınarak bunların cariyelerinin şiirlerinin sıradan olmayıp edebi sanatları içerdiğini düşünmekteyiz. Mevcut bilgilerimize ışığında varsaydığımız konular kaynaklarından araştırılarak var olup olmadıkları vuzuha kavuşturulacaktır.

**4. Kaynakların Tanıtımı**

Arap dilinde cariye şiiri hakkında yapılmış çok az çalışma bulunmaktadır. Bunlar da genel itibariyle cariye ve cariye şiirlerine yönelik yapılmış çalışmalar şeklindedir. Özellikle de doğrudan Endülüs dönemi cariye şiirine yönelik bir çalışmaya rastlayamadık. Genel anlamda cariye ve cariye şiirlerini konu edinen çalışmalara örnek olarak Canata İzzeddin'in *"el-Cevârî ve eseruhunne fi'ş-şi'ri'l-'Arabî"* adlı bir yüksek

lisans tez çalışması verilebilir. Bu çalışma Endülüslü cariyelerinin topluma olan etkisini anlatan çalışmaların en mühim olanlarındandır. Canata İzzeddin bu eserini birkaç bölüm ve başlığa ayırarak Endülüslü müzisyen cariyelerin Arap şiirine ve Endülüs toplumuna etkisini ayrıntılı bir şekilde izah etmektedir. Bununla birlikte Fevziyye Abdullah 'Ukaylî'nin "*er-Ru'yetu'z-zâtiyye fi şi'ri'l-mereti'l-Endelüsiyye*" isimli eseri genel anlamda kadınlardan özel olarak cariyelere bahsetmekle birlikte sadece onların birtakım şiirlerinden ve hür kadınlar gibi muameleye tabi tutulmalarını ifade eden haberlere yer vermektedir.

Bazı çağdaş yazarların çalışmalarında *'kadın ve edebiyat'* veya *'kadın ve şiir'* gibi konulara genel olarak değinilmiş olup dolayısıyla cariyeler veya cariye şiirleri müstakil olarak ele alınmamıştır. Genelde Endülüs döneminde kadın ile şiir alanında çalışılmakla yetinilmiştir. Endülüs edebiyatını inceleyen bazı araştırmacılar, çalışmalarında cariye ve şiirlerini işlemekle birlikte konuyu bağlamdan koparark sadece hür kadınların şiirlerine yer vermişlerdir. Bunun yanında Cahiliye döneminde yaşamış olan cariyeleri konu edinen araştırmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların başında Fârid Amrûnî'nin cahiliye dönemi cariyeleri konu edindiği *"el-Cevârî'l-muğanniyât"* isimli çalışması yer almaktadır. Abbasî ve Emevî dönemi cariyeleri hakkında bilgi veren çalışmalara gelince bunların en önemlileri Nâsıreddin el-Esed'in *"el-Kıyân ve el-gınâ fi'l-'asri'l-Abbasî"* isimli çalışması ile Cebbûr Abdunnûr ve Sihem Feric'in "*el-Cevârî ve'ş-şi'r fi'l-'asri'l-Abbasi*" isimli çalışmaları yer almaktadır.

İbn Hazm'ın Risaleleri; İbn Bessam eş-Şanterînî'nin *"ez-Zahîre fi mehâsîni Ehli'l-Cezîre"*si; İbn Fadlullah el-Ömerî'nin *"Mesâliki'l-ebsâr fi mesâliki'l-emsâr"*ı ve el-Mukrî'nin *"Nefhu't-Tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb"* vb. eserler çalışmamız esnasında istifade ettiğimiz en mühim kaynaklardır. Bu eserlerde sınırlı sayıda cariyeye yer verilmiş ve bunlara kısaca değinilmiştir. Kaynaklar içerisinde, cariyelerin toplumsal yönüne dair en çok bilgi ve haberi toplayan müellifler İbn Hazm ve İbn Bessm olmuştur. el-Mukrî ise sınırlı sayıdaki Endülüslü şair cariyelerin şiir, haber ve hayatıyla alakalı bilgileri nakletmiştir. Bununla birlikte İbnu'l-Ebbâr'ın*"et-Tekmile li-Kitâbi's-Sila"* adlı esrinden de istifade edilmiştir.

# BÖLÜM I

# ENDÜLÜSLÜ ŞAİR CÂRİYELER

## 1.1. Endülüslü Şair Câriyeler

Cariyelerin kuruluşundan yıkılışına kadar Endülüs'teki sosyal, kültürel ve hatta siyasi hayat üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Onlar şairler için birer ilham kaynağı gibiydiler. Cariyelerin bir kısmı aynı zamanda kudretli birer şair ve edebiyatçı gibi anlam derinliği olan edebi şiirler nazmettikleri halde sosyal hayatta o dönemin geleneklerine göre hür kadınlardan aşağı olan kölelik mertebesindeydiler. Tarihçiler cariyeleri farklı şekilde isimlendirmişlerdir. Bu isimlendirmelere örnek olarak şunları verebiliriz:

**el-Kayne**: Müzisyen köle demektir.[9] Kadınları ve evi süslediği için bu şekilde isimlendirilmişleridir. Nitekim "*et-Tekyin*" süsleme anlamına gelmektedir [10].

**es-Serriyye**: Ebu Haysem erkeğin mutluluk kaynağı olduğu için cariyenin mutluluk anlamı taşıyan sürûr kelimesinin mastarlarından biriyle isimlendirilmiş olduğunu zikretmiştir. İbn Manzûr ise cariyenin erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılayıp gizlediği için bu kelimenin sır anlamına geldiğini ifade etmiştir[11].

**el-Eme:** Mülkiyeti başkasına geçmiş kimse demektir. Hür olan insanın zıddı şeklinde köle anlamına gelir [13]. emvân, imâ ve imvû'in şeklinde gelir Çoğulu [12]. Endülüslüler, şarkıcılık ve rakkaseliği meslek haline getirmiş cariyelere bu ismi vermişlerdir[14].

**er-Rakîk**: Kalın ve kaba olan şeyin zıddı olarak kullanılır. er-Rîk, mülk ve ubûdiyet anlamına gelir. Köleler de efendilerine boyun eğdikleri için *er-rik* şeklinde adlandırılmışlar[15].

---

9 Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* Dâru Sâdır, Beyrut 2010, IV/351.
10 Fîyrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît,* IV, 262.
11 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* IV, 358.
12 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* XIV, 44-45.
13 Fîyrûzâbâdî *Kâmûsu'l-muhît* ,IV, 302.
14 İbn Bessâm, *ez-Zahîra,* II, 707.
15 İbn Manzûr *Lisânu'l-Arab,* V, 124.

**el-Câriye:** Genç ve efendisinin hizmetini yapabilen cariyelere verilen isimdir. Daha sonraları bu kelime yaygınlaşmış ve hatta yaşlı cariyeler için de kullanılmaya başlanmıştır[16].

### 1.1.1. Cariyenin Sözlük Anlamı

Cariye sözlükte, genç veya yaşlı tüm köle kadınlara denilmiştir.[17] el-Feyevî bu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir: "Denizde yüzmesi hasebiyle gemi anlamına gelir. Köle de efendisinin işlerini durmadan yerine getirdiği için bu ismi almıştır". Cariye kelimesi, daha çok hürriyetini kaybetmiş, efendisine ram olmuş kadınlar için kullanılmıştır. Tahir Ahmed Mekkî de cariye kelimesinin ilk defa Kurtuba'da beyaz tenli, mavi gözlü, siyah saçlı, kültürlü, eğitimli, şiir ve şarkı söyleyebilen cariyelere benzeyen hür genç kızlar için kullanıldığını aktarmaktadır[18].

Cariye kelimesi *el-Mu'cemu'l-ğanî* adlı eserde erkeğin sahip olduğu genç kız anlamına gelip çoğulu ise "cevâri" şeklinde geçmektedir. Aynı şekilde cariye kelimesi *Mucemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsır* adlı sözlükte "Kadınların genç olan güvenilir kız, köle ve hizmetçi" anlamlarında kullanılmaktadıradlı *fukahâ-ati'lMucemu luğ*[19]. eserde ise cariye kelimesi, büyük veya küçük kadın köle veya bülûğ çağına erişmemiş genş kız anlamında da kullanılmıştır[20].

### 1.1.2. Endülüs'te Cariyelerin Yaygınlaşması

Cariyelerin Endülüs'e gelişi, İspanya'nın ilk defa Müslüman fatihler tarafından fethedildiği yıllara kadar uzanır. Cariyeler o zamanlar birer savaş ganimeti sayılılırlar ve köle ticaretiyle uğraşan Endülüslü ve Avrupalı bir takım tüccarlar tarafından pazarlarda satılırlardı. Dolayısıyla o dönemlerde cariyeler savaş ganimetlerinin önemli bir metasıydı. Bununla birlikte Tarık b. Ziyad da ilk fetih[21] neticesinde birçok savaş ganimeti arasında çok sayıda cariye elde etmiştir. Buna göre Endülüs'te cariyelerin yaygınlaşmasının en önemli etkenlerinden birisi savaşlarda kadınların birer savaş ganimeti olarak görülmesidir. Mansur b. Ebî Âmir, Endülüs sarayını bu tür köle

---

16 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 144.
17 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 144.
18 İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme*, thk. Hasan Kamil, Dâru Hıcâzî, Dımeşk 1950, s. 210.
19 Ahmed Muhtar Ömer, *Mucemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsır*, Âlemu'l-Kutub, Kahire 2008, s. 368.
20 Muhammed Revvâs Kal'acı ve Hamid Saddîk Kuneybî, *Mucemu Lugati'l-Fukahâ,* Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988, s. 165.
21 Abdulvahid el-Marâkeşî, *el-Mu'ceb fi telhîsi ahbari'l-Arab*, el-Mektebetu'l-Asrıyye, Kahire 2006, s. 83-84 İbnu'l-Abbâr, *el-Hiletu's-suyerâ*, thk. Hüseyin Mu'nis, Dâru'l-Maârif, Beyrut 2009, II, 334.

kadınlarla doldurdurmuştur.[22] Valilerden İbn Hûd,[23] Berbeşter'i[24] tekrar geri alınca bir çok ganimet toplamış ve o ganimetlerin içinde 1500 tane köle kadın yer almıştır. [25] Bunu ilaveten el-Bekrî de "*el-Memâlik ve'l-mesâlik*" adlı eserinde, İbn Hûd'un Berbeşter'i ele geçirirken 5000 kadını esir aldığını aktarmaktadır. Bunlara ek olarak köle tüccarlarının da cariyelerin Endülüs'te yaygınlaşması meselesi üzerinde ciddi bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Endülüs adeta İspanyol korsanlarının esir olarak aldıkları kadınları Endülüslere pazarladıkları bir pazar yeri gibi düşünülebilir. Endülüs'e doğudan gelen tüccarların cariyelerini pazarladıkları çok büyük bir mezat bulunmaktaydı. Daha sonraları cariye tüccarları işi geliştirip Endülüslülerin ileri gelenleri için özel eğitimli cariyeler satmaya başlamışlardır[26].

### 1.1.3. Endülüs Toplumu İçinde Cariyeler

Endülüs'ün ihtişamlı günlerinde cariyelerin adedi artmıştır. Cariyelerin sayısının artması avam-havas demeden her evde bulunmalarına da zemin hazırlamıştır. Kaynaklar bu dönemde Kurtuba saraylarında 220 cariyenin varlığını haber vermektedir. Ancak kaynaklarda 99 tane cariyenin ismi aktarılmakla birlikte 121 tanesinin de ismi zikredilmeksizin mesleğiyle, mensubiyetiyle veya geldiği yerler açıklanarak aktarılmaktadır[27].

Endülüslüler nazarında cariyeler normal kadınlarla eşit tutulmazdı. Nitekim cariyeler hakkında bunu destekler mahiyette şu ifadeleri kullanmışlardır: "*Cariyeler çarşı ekmeği, hür kadınlar da ev ekmeği gibidir*"; "*Küfür ehli kızlarda hayır yoktur ve onlara fasıkların eli değmiştir*". Hür kadınlar da cariyeleri kıskandıkları için onlara değersiz varlıklar şeklinde muamelede bulunurlardı. Özellikle de bazı cariyeler güzel ve eğitimli olduklarından dolayı hür kadınlar tarafından kıskanılırdı. Çünkü cariyelerin

---

22 Abdulvahid el-Marâkeşî, *el-Mu'ceb fi telhîsi ahbâri'l-Arab*, s. 84.

23 Ebu Cafer Ahmed b. Selman b. Hud el-Cezzâmî, "Muktedir Billah" şeklinde lakap almıştır. Babası onu Sarkasta'ya vali olarak atamıştır. Hicri 475'te vefat etmiştir. Bkz. İbn 'Âzârî, *el-Beyânu'l-Muğrab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983, III, 223-229.

24 Endülüsü'ün doğu tarafında bulunan bir şehirdir. Rumlar hicri 456 yılında onu topraklarına katmıştır. Sonuç olarak yerlilerini dağıtıp 7000 bin civarında kadını Bizanslılara hediye olarak göndermişlerdir. Daha sonra 457 yılında Ahmed b. Selman b. Hud zamanında Müslümanlar tarafından alınmıştır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, Ebu Abdullah Yâkût bin Abdullah, *Mu'cemul Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1995, I/370.

25 İbn 'Azâri, *el-Beyânu'l-muğrab,* I, 227

26 Ahmet Emin, *Zuhru'l-İslâm*, III, 6 vd.

27 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevârî*, s. 24.

güzelliği onların kocalarını ve evlatlarını yoldan çıkarabilir ve kendilerine ilgilerinin azalmasına sebep olabilirdi. [28]

Endülüslü hür kadınlar cariyelerin hürriyetlerinden yoksun bırakılmalarından dolayı onları kendilerinden aşağı derecede görürlerdi. Cariyeler, nesebine bakılmaksızın parayı verene satılırdı. Hür kadınlar ise evlerinde şeref ve haysiyetlerini koruyarak yaşarlardı. Cariyelerin toplum nazarında haysiyetsiz ve şeref yoksunu olarak telakki edilmesinin sebebi belki de vatanlarından kopup ayrılmış olmalarıydı. el-Himyerî de bu konuyla alakalı olarak şunları aktarmaktadır: "*Efendiler hür kadınlarla nikâhsız cinsel temasta bulunmazlardı fakat cariyelerle nikâh kıyılmadan cinsel ilişkide bulunurlardı. Cariye, bir adamı beğenirse adam ona: 'Sende hayır olsaydı, diğer erkekler seni bırakmazdı'."* deyip onu kovuncaya kadar erkeğin yanında dilediği kadar kalabilirdi[29].

Endülüs'te bazı erkekler cariyeleri diğer hür kadınlar gibi değerlendirmekte bazıları da onları köle olarak hakir görmekteydi. Cariyelerin bazı erkekler tarafından hakir görülmesinde onların toplum içindeki gayr-i ahlaki davranışları sebep olmuş olabilirdir Ancak bazılarının hal ve hareketleri toplumun kendilerine menfi yönde bi [30]. bakışın oluşmasına sebep olmalıydı. Örneğin İbn Hibban'ın cariyesinin iki kötü ahlaklı cariyeden yardım alarak evini soydukları rivayet edilmektedir[31].

Cariyeler nesepleri veya toplumdaki konumları nedeniyle hem kendileri hem de çocukları toplum tarafından kötümsenmiştir. İbn Ammar, annelerinin cariye veya Arap olmaması sebebiyle anneleri "er-Rumeykiye"ye lanet okuyan çocukların haberini şöyle aktarmaktadır[32]:

1) تَخَيَّرتُها مِن بَنَـاتِ الهِجَـان رُمَيْكِيَّـة مَا تَسَـاوَى عِقَـالاً
2) فَجَاءَتْ بِكُلِّ قَصِيْـر العِـذَار لَئِيْمِ النَّجَارين عَمًّا وخَـالاً
3) قِصَـارِ القُـدُودِ وَلكِـنَّهُم أَقامُـوا عَلَيْها قُرُوْناً طِـوالاً
4) سَأَهْتِكُ عَرْضَك شَيْئاً فَشَيْئـاً وَأكشِفُ سِتْرَكِ حَـالاً فَحَـالاً

*1) Eşsiz kızlardan seçtiğim Rumeykiyye, güzel vasıflara da denktir.*
*2) Ar yoksunu bütün çocukları doğurdu. Aşağılık amca ve dayılar gibi.*

---

28 el-Câhız, Amr b. Bahr, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd,* Mektebetü'l- Hanci, Kahire 1964, s. 250.
29 el-Himyerî, *er-Ravzu'l-mu'tar*, thk. İhsân Abbâs, Mektebetu Lubnân, Beyrut 2009, s. 264.
30 İbn Bessâm, *ez-Zahîra*, II, 707.
31 İbn Bessâm, *ez-Zahîra*, II, 580-581.
32 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-sıla,* thk. Hüseyin Mû'nis, Dâru'l-Meârif, Kahire 2014, s. 6; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, IV, 428.

*3) Kısa boylu olmasına rağmen, uzunca bir süre yaşadılar.*

*4) Senin onurunu yavaş yavaş tüketeceğim, sırrını da her an ortaya çıkaracağım.*[33]

Bütün bu olumsuzluklara rağmen bazı Endülüslü cariyeler hür kadınların dahi elde edemediği saygıya nail olabilmişlerdir. Bu tür cariyeler genelde kültürlü ve eğitimli cariyeler şeklinde isimlendirilir. "Mercan" adlı cariye, bu tür cariyelerdendir. Bundan dolayı ona "hanım efendi" lakabı verilmiştirBuşenkesiyye" adlı cariye de -"Subhu'l [34]. Müeyyed'in annesi Seyyide (hanım efendi) Subh; [35] Sultan Subh; [36] şeklinde taltif edilmiştir. er-Rumeykiyye adlı cariye de, Ümm'r-Rebi ve büyük seyyide lakaplarıyla adlandırılmıştıradece seçkin kimselerin Bunlara ilave olarak bazı cariyeler, s [37] . defnedildikleri yerlere dahi defnedilmiştir. Emir Muhammed Abdurrahman'ın cariyesi "Âkar" da sadece seçkin insanların defnedildiği Makberetü'l-Rabd'a defnedilmiştir. Cariyeler saygının yanı sıra özgürlükleri açısından da bazı durumlarda hür kadınların önüne geçebilmişlerdir. Dolayısıyla onların bazıları ev veya saraylarda mahpus bir hayat sürmemiş bilakis hür bir şekilde yaşamışlardır. Cariyelere tanınan bu hürriyet, onların sevdikleriyle görüşüp sohbet etmesine zemin hazırlamıştır. İbn Hazm, "*Tavku'l-hamâme*" adlı eserinde, sevdikleriyle oturup sohbetler eden birçok cariyenin haberini nakletmektedir. Muhtemelen bu sohbet ortamları, sevgi, saygı ,aşk ve muhabbetin bolca olduğu ortamlar zümresindendi. [38]

Endülüs'te cariyelere tanınan bu hürriyet ve geniş imkânlar, Endülüslü Arapların adet ve geleneklerinde görülmeyen bir durumdur. Dolayısıyla bazı cariyeler, seçilen değil, seçen vasfına bürünerek istediği erkekle gizlice birlikte olmuşlardır. Kaynaklar, sevdiği gence kur yapan, fakat bundan anlamayan gencin tepkisizliği neticesinde, fırsatını bulduğu anda gencin yakasına yapışıp dudaklarından öpmeye başlayan bir cariyenin haberini bile aktarmaktadır[39].

### 1.1.4. Endülüs Siyasi Yaşamında Cariyeler

Efendilerinin dizginlerini ele geçirmeleri sebebiyle cariyeler Endülüs Devleti'nin siyasetine nufuz etmişlerdir. Bazı cariyeler zekâ ve fetânetleri sebebiyle, devletin çeşitli

---

33 İbnu'l-Ebbâr, *el-Hiletu's-Suyerâ*, II, 63.
34 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, III, 374.
35 İbn Hazm, *Cemheratu ensâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, I, 147.
36 Levy Provencal, *Târîhu İsbânya el-müslime*, s. 190-198.
37 İbn Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, II, 109-110.
38 İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-Arab*, I, 214.
39 İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-Arab*, I, 182-183.

kademelerinde alınan kararları etkilemiştir. Bazıları da devletin kararlarında tasarruf sahibi olması, alınan kararları etkilemesi ya da Endülüs siyasi hayatının bazı alanlarını yönlendirmesi sebebiyle melike sıfatına haiz olmuştur. bununla birlikte birtakım cariyeler de, kendi evlatlarını yüksek mertebelere getirmek veya devlet idaresini çocuklarının eline vermek için çeşitli hile ve entrikalarda bulunmuşlardır. Bu tür entrikaların bir kısmı hedefine varırken, bir kısmı da başarsız olmuştur. "Subh-u el-Başkensiyye" gibi bazı cariyeler, sahip oldukları güzellikleriyle, işve ve naz yaparak, doğrudan olmasa bile devletin ileri gelenlerinin başlarını döndürerek siyasi kararlara tesir edebilmiştir. İşte bu tür entrikalara başvuran cariyelerin ortak özelliği, sultanı kendisine âşık etmek veya sarayda sultandan çocuk dünyaya getirmiş olmasıdır. Bu tür cariyeler tarihçilerin isimlerini naklettiği meşhur cariyeler zümresinden olmuşlardır. Dolayısıyla cariyeler bu tür hile ve entrikaları tek başlarına değil devlet yönetimini doğrudan veya dolaylı olarak arzu eden bir takım heveskâr erkeklerle birlikte gerçekleştirmişlerdirHasi'den; "Subh" adlı -b" adlı cariye, Nasru'lû"Ter Örneğin [40]. cariye de Mansûr b. Ebî Âmir'den; Meryem adlı cariye de kızının kocası Alber Miho'dan destek görmüştürİki taraf da ortak maslahat gereği birlikte hareket [41]. etmişlerdir. Siyasi nüfuz elde eden cariyelerin en önde geleni, Abdurrahman el-Evsed'in cariyesi Terûb'dur. Sarayın tüm kadın ve gençlerinin desteğini arkasına almayı başarmıştırNeticede sultanın oğlu [43]. tahakküm altına almıştırO, efendisinin [42]. Muhammed'i veliahtlıktan azlettirerek yerine oğlu Abdullah'ı tayin ettirmede muvaffak olmuştur [44].

"Mercan" adlı cariye ise, Terûb'un doğrudan elde ettiği siyasi nüfuzu elde etmeyi başaramamıştır. Ancak İbn Hibban *el-Muktebes* adlı eserinde, onun sultan Abdurrahman'ın gönlünü fethetme konusunda çok mahir olduğunu aktarmaktadır [45]. Bunlara ilaveten cariye Subh, Oğlu Hişam'ın veliahtlığa getirilmesini vasiyetle tahakkuk ettirmiştirSubh'un içinde bulunduğu şartlar onun daha çok nüfuz sahibi [46]. olmasına zemin hazırlamıştır. Dinçliği, güzelliği ve zekâsıyla sultan el-Mustansır

---

40 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri*, s. 69.

41 el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-ârûz ve'l-kavâfi,* thk. Fahreddin Kabâva, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2011, I, 163-164.

42 İbn Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, thk. İbrahim Ebbârî, el-Mektebetü'l-Endelusiyye, Beyrut 1989, s. 91; İbn Hayyân, *el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs*, thk. Mahmûd Ali Mekkî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1989, s. 469.

43 İbn Said, *el-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire 1955, I, 146.

44 İbnu'l-Kûtiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, s. 91.

45 İbn Hayyân, *el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs*, s. 121.

46 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, I, 182.

billah'ın kalbini çalmayı başarmıştır. Aynı zamanda o sultana çocuk doğuran tek kadın olmuştur. Bu durum, cariyenin devlet işlerine karışma ve yönetmede, Mansûr b. Âmir başta olmak üzere, istediği devlet ricalini tayin etmede kilit rol oynadıklarını. Sultanın ölümüne, zikri geçen cariyeye tanınan bu geniş siyasi nüfuz ve alan sebep olmuştur. Cariyeye isnad edilen, "Müeyyed'in Validesi[47] Sultan Subh" gibi nitelemeler onun devlet nezdindeki itibarını göstermesi açısından çok önemlidir [48].

İ'timat er-Rumeykiyye adlı cariye de Subh'un yolundan gitmeye çalışmış ve sultan Mu'temed b. İbâd'ı etkisi altına almayı başarmıştır. Sultan Mu'temed'i öyle bir aşk ve muhabbetle kendisine bağlamıştır ki, sultanın ondan bir an dahi ayrı durmaya takati kalmamıştır. Bu durum da sultanın devlet işlerinden uzak kalmasına sebep olmuştur. Netice olarak sultan, cariyenin her isteğini yerine getirmeye başlamış ve en sadık adamlarından olan İbn Âmir'î cariyenin arzusu neticesinde görevden uzaklaştırmıştırRumeykiyye'nin adı -Hatta nüfuzunu çok artıran cariye İ'timat er [49]. hicri 472 yılında imar edilen İşbiliyye'nin duvarlarına nakşedilmiştir. Nitekim o, devlet nezdinde sahip olduğu nüfuz ve etkiye işaret eden birçok lakaba mazhar olmuştur. Ayrıca bu cariye, "Ümmü Rebi, Seyyide (Büyük Hanım Efendi) kûlüM-'lümmÜ [50], (Valide Sultan) [51] gibi lakaplar almıştır. "İtimat" lakabı da, İbnu'l-Mu'temed'in memleketinin bir sembolü haline gelmiştir. Tarihçiler, İbnü'l-Mu'temed'in haberlerini nakletmek için kaleme aldıkları eserlerine *"el-İ'timat fî ahbari Benî Abbâd"* adını vererek söz konusu cariyenin nüfuzuna ve etkisine işaret etmişlerdir[52].

Murabıtların Endülüs'e girmesi neticesinde cariyelerin siyasi nufuzu azalmaya başlamıştır. Murabıtlar kendi örf ve adetleriyle Endülüs'e gelerek sahradan gelen kadınları geldikleri sahra geleneğine döndürdüler. Bütün bunlara rağmen sonuçta cariyeler, daha önceden devlet yönetiminde sahip oldukları siyasi güç ve nüfuza Endülüs'te de sahip oldular[53].

Muvahhitler, devletin son zamanlarında vakitlerinin çoğunu meclislerinde cariye, musiki ve şarap nesneleri ile geçirseler de genel itibariyle devlet işlerine cariyelerin olduğu kadar hür kadınların karışmasına imkân tanımadılar[54].

---

47 İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*, I, 147.
48 Levy Provencal, *Târîhu İsbânya'l-Müslime*, s. 190-198.
49 İbn Bessâm, *ez-Zahîra*, I/432; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, IV, 428.
50 İbnu'l-Ebbâr, *el-Hiletu's-Seyerâ*, s. 63; el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-arûz ve'l-kavâfi*, II, 109-110.
51 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, IV, 56.
52 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, VI, 32.
53 Muhammed Mecid es-Said, *eş-Şi'ru fî ahdi'l-murâbitîne ve'l-muvahhidîne bi'l-Endelüs*, ed-Dâru'l-Arabiyye, Beyrut 2008, s. 49.
54 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb* ,V, 43.

Kaynaklar Endülüs Devleti'nin son zamanlarında yaşamış Meryem adlı cariyenin bütün güç, ihtiras ve entrikaları kullanarak kızının kocası Alber Miho ile omuz omuza verip sultanın başka karısından olan oğlu V. Muhammed'e karşı giriştiği mücadelesine tanıklık etmektedir. Sahip olduğu güç ve kudret neticesinde devlet yönetimine karşı yandaşlarıyla takındığı tutum, tüm Endülüslülerin etkilenmesine zemin hazırlayan mücadelelere sebep olmuştur[55].

Bazı cariyeler de şahsi hesaplarının peşine takılarak birtakım entrika ve dolap çevirme yoluna gittiler. Ancak bu tür entrikalar, sarayda cereyan etmesi veya siyasi emelleri olan bir takım adamların dümenine su taşıması sebebiyle siyasi entrikalara evrilmiş oldu.[56] Subh saraydaki yaklaşık olarak değeri seksen bin dinar olan altın ve gümüşten yapılmış kupa, çanak ve çömleği hademelerine boyatarak sarayın dışına çıkarıp çalmaya çalışmıştır. Binaen aleyh, el-Mansûr b. Abî Âmir bu mallara el koymuş ve elli bin dinarı saray dışına çıkarmıştır[57].

Tarihi kaynaklar fitnelerin en büyüğünü gerçekleştiren, Me'mûn b. Mu'temed'in cariyesinin çocuklarıyla birlikte saraydan Kestalle'ye[58] kaçışını aktarmaktadır. İslam dininden çıkıp altıncı Alfonzo[59] ile evlenmiştir. Bu evlilikten Şanca adlı bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir[60]. Bu entrika hem siyasi hem de dini olması hasebiyle hilelerin en büyüğüydü. Bununla birlikte efendilerine sadakat ile bağlı, siyasi müdahalelerle değil de askeri yönden efendilerini kollayan cariyeler de bulunmaktaydı. Bunların en meşhuru Muhammed b. Haşim'in[61] efendisi Hişam el-Müeyyed'i azletmesi akabinde onu

---

55 el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-'arûz ve'l-kavâfî,* I, 163.

56 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri,* s. 80.

57 İbn Said, *el-Mağrib* ,I, 201.

58 Şerat adlı dağın güney tarafına İşbata, kuzey tarafına de Kiştiliye adı verilmektedir. Bkz. Himyerî, er-*Ravzu'l-mitar,* s. 483.

59 Alfonzo, Castella Kralı Ferdinand'ın oğludur. Babasıyla birlikte, Sevilla, Marsilya ve Castilla'yi işgal etmiştir. İsminin geçtiği en önemli savaş Zellaka Savaşı olarak bilinir. Bu savaşta Müslümanlar galip gelmiştir. Münlümanlarla sürekli savaşması sebebiyle zorba Alfonzo olarak tanınmıştır. Mülûk-i Tavâif, onunla barışmış ve düzenli olarak ona vergi vermişlerdir. Oğlu Şancho ona isyan etmiş ve neticede yönetimi ele geçirmiştir. Hicri 502'de vefat etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân,* V, 27-29.

60 Portekiz'in hükümranı birinci Şancho, Fransa'nın en büyük ve güçlü krallarından biridir. Hicri 608'de vefat etmiştir. Bkz. Abdulvahid eş-Şeybanî, *el-Kâmil,* VII, 474; Abdulvahid el-Marâkeşî, *el-Mu'ceb fi telhîsi ahbâri'l-Arab,* s. 400.

61 Ebu'l-Velid Muhammed b. Hişam b. Abdulcebbar b. Abdurrahman en-Nâsır, ayağındaki kusurdan dolayı topal olarak bilinir. İbn Ebî Âmir Abdurrahman b. Hişam'a isyan etmiş ve onu tahttan indirmiştir. Bunun neticesinde "el-Medî" şeklinde lakaplanmıştır. Daha sonra Hişam b. Süleyman ve Süleyman b. Hakem'in piyadeleri ona başkaldırmıştır. Her iki durumda da o galip gelmiştir. Hicri 400 senesinde henüz 34 yaşındayken, Vazıh es-Seklabî ile birlikte kendisine başkaldıran köleler tarafından öldürülmüştür. Bkz. Abdulvahid el- el-Marâkeşî, *el-Mu'ceb fi telhîs ahbari'l-Arab,* s. 80.

korumak için geceleri uykusuz kalan kâtibe "Emîme"dirAyrıca Muhammed b. Hişam [62]. Kurtuba'dan sürüldüğünde onunla birlikte on üç cariyenin kaçtığı aktarmaktadır[63].

Murabıtlar zamanında Lub b. Musa'nın (ö. 294-898.) cariyesi ve zevcesi olan "Aceb"in; Lub b. Musa'nın kardeşleri onu ölümle tehdit edip oturduğu Ernit[64] adlı kaleyi işgal etmeye kalkıştıklarında cariye işgale direnmiş, fakat daha sonra şartlar gereği onların kocasını öldürmeyeceklerine dair söz vermeleri üzerine kaleyi onlara teslim eden cariyenin durumu aktarılmaktadır[65].

### 1.1.5. Endülüs Kültüründe Cariyeler

Endülüs'te cariyelere verilen değer sadece onların güzel olmaları veya onlardan faydalanma ile sınırlı olmasıyla sınırlı değildi. Aynı zamanda onların zeki oluşları ve kalplere nüfuz edişleri de cariye ediniminde önemli birer sebepti. Araştırmamız esnasında Endülüslü birçok devlet adamı veya toplumun ileri gelen birçok önemli zevatın sanat, ilim ve edebiyata düşkün olması sebebiyle bu arzularını giderecek kültürlü ve eğitimli bir cariye arayışında oldukları ve böyle bir cariye bulması durumunda da onun her yönden bilgisini artırmak için çaba sarf ettikleri görülmüştür. Muhtemelen bu şahıslar ellerindeki cariyelerin eğitilmeleri maksadıyla onları farklı yerlere göndermişlerdir. Nitekim Endülüs emiri Abdurrahman b. Hakem, cariyesi Kalem el-Beşkenisiyye'yi müzik öğrenmesi için Medine'ye göndermiş, cariye orada edebiyat, müzik, şiir, hat ve diğer sanatları haklarda eğitim aldıktan sonra geri dönmüştüronların rini uzak diyarlara göndermemekle beraber cariyeleda Bazıları [66]. ilim ve irfanını artıracak hocalar tutmuştur. Nitekim el-Mustansır gözde cariyeleri için hocalar tutarak onların ilim ve sanatta yetişmelerini sağlamıştır. Ayrıca er-Resâfî'den cariyesi el-Ğulamiyye'ye usturlab ilmini öğretmesini talep etmiştirr'ın âEbb-'luİbn [67]. hayatından bahsetmediği zekâ ve ilmini takdir edip sadece el-Ğulamiyye demekle

---

62 İbnu'l-Ebbâr, *el-Hiletu's-suyerâ,* IV, 250.

63 İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-muğrab,* III, 92.

64 Ernît, Endülüs'ün doğusunda bir şehirdir. Yüksek bir yere kurulmuştur. Tutliye ile arasında 30 mil, Saqusta ile arasında 80 mil bulunur. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l- buldân,* s. 27.

65 Fâize Hamza Abbâs, *Dâvru'l-mer'eti'l-Endelüsıyye mıne'l-hayâtı el-âmma min el-fathı'l-Emevi ile's-sükût* Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi, Musul 1989, s. 165.

66 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV/250;el-Mukrî, *Nefhu't-tîb,* IV, 124.

67 Usturlap: güneş terazisi anlamına gelmektedir. Buradan hareketle bazıları kelimenin kökeninin Yunan dilinde olan ve yıldız aynası anlamına gelen 'usturlaboh' sözcüğünden geldiğini düşünmüşlerdir. Bazıları da, usturlap kelimesini tasnif anlamına gelen ustur ve onu icat eden Hermes Ümeyye b. Abdulaziz'e izafe edilen lab isimlerinin bir araya getirilmesiyle oluştuğunu aktarmışlardır. Usturlap, bilgin ve müneccimlerim uzaya dair sırları kendisiyle vuzuha kavuşturdukları bir alettir. Bkz. et-Tahtûnî, *Mevsûatu keşşâf ve ıstılâhâti'l-funûn ve'l-ulûm,* s. 167.

yetindiği bu cariye aslında ilim yönünden çok büyük mertebelere ulaşmış ve halifenin sarayında kâtiplik görevi yapmıştır. Onun ilmi liyakatine delalet edecek en önemli meselelerden biri de üç yıl ders aldıktan sonra halifenin onu tekrar saraya çağırmış olmasıdır[68].

Endülüs'te cariyeler edebiyat, şiir, hat, müzik, kitabet, hadis, Kuran okuma gibi birçok ilim ve sanat dalı alanında uzmanlaşmıştır. Nitekim onların bazıları okuma yazma konusunda uzmanlaştıktan sonra önemli meselelerde mektuplar yazmaya başlamıştır. Örneğin Abdulvahid el-Marekeşi, Kurtuba'nın doğusunda bulunan er-Rabd bölgesinde 170 kâtibe cariyenin bulunduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte, yazdıkları şiirler, meşgul oldukları ilimler veya uzmanlaştıkları edebiyata dair haberlerin çok azı günümüze kadar gelmiş olsa da, bazı cariyeler şair, âlim veya edebiyatçı şeklinde nitelenmiştir. Tarihçiler cariyelerin hayatlarına dair haberleri yüzeysel bir şekilde vermeyi tercih etmişlerdir. [69]

Tarihi kaynaklar, şiir edebiyat veya musiki ve diğer ilimler konusunda uzmanlamış cariyelerin genelinin doğu tarafından getirildiğini aktarmaktadır. İşte bu minvalde el-Acfâ diye bilinen cariyenin de Medine tarafından Endülüs'e getirilmiş cariyeler zümresinden olduğunu görmekteyizlüs'te büyük Adı geçen bu cariye Endü [70]. bir üne ulaşmıştır. Sesinin ve şarkılarının güzellik ve hoşluğu herkesi büyülemiştir. Muhtemelen ses ve icrasının güzelliği Emir Abdurrahman'ın kulağına kadar gitmiş ve o da onu satın almış vefat edinceye kadar da onu yanında tutmuştur. [71] Bu durum emirin eğitimli ve kültürlü cariyelere verdiği değeri ve önemi göstermesi açısından çok önemlidir. Emir bir keresinde doğulu ve edepli cariyeler satın almak istemiştir. Getirilen cariyeler içerisinde Medineliler olarak bilinen, eğitimli ve kültürlü cariyelerden olan Âlemu'l-Medine, Fazlu'l-Medine ve Kalem el-Başkensiyye de bulunmaktaydı [72] . Fazlu'l-Medine adlı cariye Harun Reşid'in kızlarından birinin cariyesiydi. Bağdat'ta yetişerek ilk eğitimini orada almıştır. Daha sonra ilmini arttırması için Medine'ye gönderilmiştir. İbnu'l-Ebbâr onun müzik konusunda yeterli ve ahlaklı biri olduğunu zikretmektedir. Ne yazık ki Âlemu'l-Medine adıyla bilinen cariye hususunda, "Fazlu'l-

---

[68] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 247; İbn Abdulmelik el-Marakeşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Kitâb'l-Arabi, Beyrut 2007, VIII, 495.

[69] Abdulvahid el-Marekeşî, *el-Mu'ceb fi telhîsi ahbari'l-Arab*, s. 456-457.

[70] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 125.

[71] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 125-126.

[72] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 241;el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 123-124.

Medine'nin arkadaşı ve onunla birlikte Endülüs'e getirimiş olması" şeklinde verilen bilgilerden başka bir malumata sahip değiliz[73].

Kalem el-Beşkensiyye adlı cariyenin el-Başkenseli bir kız çocuğu olduğu bilinmesine rağmen, el-Mukrî onun doğudan Endülüs'e getirilen cariyeler zümresinden olduğunu zikretmiştir .Bu durum onun henüz küçük yaşlardayken ilim konusunda yetiştirilmek üzere Medine'ye gönderilmiş olduğunu ve orada da ilim edebiyat, hat ve tarih konusunda ustalaştı eriştiğinni göstermektedir. Onun gönderilme amacının bir kültür ve eğitim seferberliği niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır[74].

Endülüs'e şarklı cariyelerin en yoğun olarak getirildiği dönem, Endülüs Emevî Devleti dönemine denk düşmektedir. Mülûk-i Tavâif muhtemelen şarklı cariyelere çok ilgi duymamışlar veya tarihçiler bu durumu zikretmemiştir. Bir diğer ihtimal tarihçilerin bu durumu eserlerinde zikrettikleri ancak bu eserlerin Endülüs'ün yok oluşuyla birlikte yitip gittiğidirEndülüslülerin cariyelerinin ilim ve kültür sahibi olmasına özen [75]. göstermelerinin en büyük sebeplerinden birisi de fiyat bakımından eğitimli ve kültürlü cariyelerin diğer cariyelere oranla daha yüksek meblağlara satılıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla onlar, küçük yaşlarda aldıkları cariyeleri eğitip, terbiye ederek bunu bir geçim ve kazanç kapısı haline getirmişlerdir[76].

Endülüslüler cariyelerine her türlü ilim ve kültür verme konusunda çekimser davranmamışlardır. İbnu-l Kettanî, Rum diyarından getirdiği dört cahil cariyesine, [77], mantık, matematik, hikmet, müzik, usturlap, nahiv ve şiir ilmini vermesi hasebiyle kıvanç duyduğunu aktarmıştırBununla birlikte güç ve kudretten düşmüş ancak ilim [78]. ve kültürel anlamda kendisini yetiştirmiş, cariye yetiştirip satan veya emir ve hükümdarların kendi cariyelerini talim ve terbiye etmesi için ücret karşılığında tuttuğu birçok cariye bulunmaktaydılenleri cariyelerini Sadece toplumun ileri ge[79] . eğitmiyorlardı, bilakis bu durum toplumun geneline mal olmuş idi. el-Kuryânî[80] de güzelliğiyle başını döndüren Rum asıllı cariyesi Subh'a şiir nazmedebilecek düzeyde

---

73 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 241.

74 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 123-124.

75 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri,* s. 50.

76 Ali el-Harputlı, *Târîhu'l-Irak*, Dâru'l-Mârif, Kahire 1959, s. 282.

77 Ebu Abdullah Muhammed el-Hasen el-Mezhicî, İbnu'l-Kattanî olarak tanınmıştır. Mantık, felsefe ve astronomi ilimlerinde eğitim almıştır. Mansur ve oğlu Muzaffer'e tabiplik yapmıştır. Hicri 420 yılında vefat etmiştir. Bkz. el-Hımeyrî, *el-Muktebes,* I/88-90; İbn Hallikân, III, 326.

78 İbn Bessâm, *ez-Zahîra,* I, 319-120.

79 İbn Bessâm, *ez-Zahîra,* I, 112.

80 Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Şuayb, el-Kuryânî, tıp, fen, edebiyat, şiir ve hat konusunda mahirdir. İlköğrenimi doğduğu Fas'ta tamamlayan el-Kuryânî, eğitimini tamamlamak üzere gittiği Gırnata'da büyük başarılara imza atmıştır. Daha sonra hicri 749'da Tunus'da vefat etmiştir. Bkz. el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî,* I, 272-277.

Arapça öğretmiştir, edebiyat veydâ adlı cariye de Arap diliSu-İşrâk es deAynı şekil [81]. ve değir nahiv bilgilerini İbn Ğalbûn'dan [82] almıştır. Tarihi kaynaklar, genellikle cariyesini eğiten ve onun kültürlü ve eğitimli biri olmasını önemseyen kişilerin, eğitim, kültür ve sanata önem veren şahıslar zümresinden olduğunu göstermektedir. Âlim bir kişi olan el-Mustansır'ın kütüphanesinde dört yüz bin cilt eserin bulunduğu kaydedilmektedir [83].Aynı şekilde, Kuryânî'nin de tıp alanında uzman, edebiyat ve şiir konusunda da mütehassıs olduğu rivayet edilmektedir. Onun yirmi sekiz bin beyti ezberlediği aktarılmaktadır. İbn Ğalbûn ise çok mahir bir yazardı. O edebiyat, nahiv ve Arapçayı öğrettiği İşrak es-Sûveydâ'nın hocasıdır[84].

Cariyelerin, edebiyattan tıpa, geometriden müziğe kadar farklı ilim ve kültürleri aldıkları görülmektedir. Endülüs emirliği döneminde aldığı edebiyat, hat dersleri ve ses güzelliği dolayısıyla meşhur olmuş olan Emir Abdurrahman'nın cariyesi Kalem el-Beşkensiyye karşımıza çıkmaktadırAynı şekilde Emir Muhammed'in gözdesi ve [85]. cariyesi olan ve edebiyat konusundaki yetkinliğiyle öne çıkan 'Finyan' adlı cariyeyi de görmekteyiz[86].

Hilafet döneminde Halife Abdurrahman en-Nasır'ın cariyesi olan ve Necm lakabıyla bilinen Raziye isimli cariye temayüz etmiştir. İbn Beşkuvâl, ondan rivayet edip ilim talep eden müritlerinin olduğunu zikretmektedir. [87] Ancak İbn Beşkuvâl'in "Onun bazı kitaplarına sahip oldular" ifadesi, buradaki kastın onun sahip olduğu kitaplar mı yoksa onun yazmış olduğu kitaplar mı olduğu noktası anlaşılamamıştır[88].

Emir Nasır'ın zevcesi ve oğlu Hakem el-Mustansır'ın annesi olan cariye Mercân, edebiyatçı ve güzel söz söyleme yönüyle öne çıkmıştır. Nasır'ın diğer hür zevcesini kıskandırmak için icra etmiş olduğu iki beyitten başka, kaynaklarda ona ait herhangi bir eser veya şiire rastlamamaktayız. O iki beyit de şudur[89]:

يالَيْلَةً لَو أنَّها تُباعُ  لِي أو تُشْتَرى
شَرَيْتُها بكُل ما  أَطْلُبُه مِنَ المُنَى

---

81 el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-Âruz ve'l-kavâfî,* I, 272.

82 Ebu'l-Mutrif Abdurrahman b. Ğalbûn, Kurtubalıdır, Valensiya'da ikamet etmiştir. Edebiyat, dil, nahiv ve tarih konusunda âlim olan Ebu'l-Mutrif, yaklaşık Hicri 430'da vefat etmiştir. Bkz. İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* III, 10.

83 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 250;el-Mukrî, *Nefhu't-tîb* ,V, 308.

84 İbn Abdulmelik el-Marekeşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile,* II, 308.

85 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 241.

86 İbn Hayyân, *el-Muktebes,* s. 213.

87 İbn Bişkevâl, *es-Sıla,* II, 694.

88 Muhammed el-Muntasır er-Reysûnî, *eş-Şi'ru'l-Nesevî*, Mektebetu'l-Hayât, Beyrut 1962, s. 137.

89 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 247-248.

*"Eğer geceyi bana satsalar ya da satın alınsa".*
*"Dünyanın tüm malı pahasına da olsa alırdım onu*".

Endülüs edebiyat ve şiiri yıllar içerisinde zayi olduğu gibi, muhtemelen onun da yazmış olduğu şiirler zaman içerisinde yok olup gitmiştir.

Hakem el-Mustansır'ın cariyesi Lebnâ da ilim ve kültür yönünü tamamlamış cariyeler zümresinden addedilmektedir. O, şiir nahiv ve aruz konusunda yetkindi.[90]

Mülûk-i Tavâif döneminde cariyeler büyük bir şöhret ve üne kavuşmuşlardı. Mutasım b. Sâmid, Endelüsi, eğitimli ve kültürlü olan Ğâyete'l-Munâ adlı cariyeyi satın alarak sınaması için onu İbnü'l-Ferrâ'ya göndermiştir. Oraya varınca İbnü'l-Ferrâ adın ne dedi, o da Ğâyete'l-Munâ dedi, bunun üzerine 'hadi göreyim seni' deyip şu beyti okumuştur[91]:

1)سَلْ الْهَوَى غَايَةَ المُنىمَنْ كَسَا جِسْمِيَ الضَّنَى
2) وأَرَانِي مُتَيَّما سَيَقُولُ الهَوَى أَنَا

1 ) *Ğâyete'l-Munâ'ya tutku ne olduğunu ve cismimi kaplayan bu ağrının sebebini sor.*
*2) Bana aşık gösterildi, tutkunun ben olduğunu söyleyecek.*

Bu bilgi, cariyenin sahip olduğu edebiyat ve dil hâkimiyetinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Eğitimli ve edebiyatçı kimliğe sahip cariyeleri edinip satın almak sadece Mülûk-i Tavâif Araplarına has bir durum değildi. Berberî olan Huzeyl b. Halef, Reyhâne adlı cariyeyi üç bin dinara satın almıştı. Bu derece pahalı almasının sebebi de cariyenin Arapça, edebiyat, nahiv, şiir, tıp, hat, müzik ve hatta birtakım kılıç oyunları konusunda yetişmiş olmasından kaynaklanmaktaydı. [92] Kaynaklar İbn Mesleme'nin şiir ve edebiyat konusunda çok iyi olan Hind adında bir cariyesinin olduğunu aktarmaktadır. [93] Şöyle ki Ebû Amr b. el-Mukrî'ninAlmeriye'de [94] , kendisinden farklı yedi kıraat öğrenen çalışkan bir cariyesi vardı. Yedi kıraatı

[90] İbn Bişkevâl, *es-Sıla,* IV, 692; İbn Abdulmelik el-Marekeşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile,* VIII, 492.
[91] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb,* VI, 61; İbn Abdulmelik el-Marekeşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile,* XIII, 488-89; İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 252-53.
[92] İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-Muğrab*, III, 308.
[93] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 259;el-Mukrî, *Nefhu't-tîb,* VI/67.
[94] Osman b. Said, Ebi Amred-Dânî olarak bilinir. Muhaddis ve edebiyatçıdır. Hicri 450'de doğuya gidip oradaki hocalardan ders almıştır. Sonra Endülüs'e dönüp kıraat alanında uzmanlaşarak el-Muknî ve et-Teysîr adında eserler telif etmiştir. Bkz. el-Hümeydî, *Cezvetu'l-Muktebes,* II, 283-84.

tamamladıktan sonra başka rivayetler de okudu ve hocası mevlası el-Mukrî ona icazet verdi. İşrak es-Suveyda ise İbn Ğalbûn'nun cariyesi olup edebiyat ve nahivle iktifa etmemiş, mevlasından aruz ve vezin ilmini de almıştır. Muhtemelen ilim konusunda öylesine derindi ki onun müritlerinin dahi olduğunu görmekteyiz[95]. Endülüs'te Nasır'ın kâtip cariyeleri gibi bazı cariyeler meşhur olmuşlardır. Zümrüd adlı cariye yazma konusunda uzmanlığıyla temayüz etmiştir. Kitmân adlı cariye ise olgun ve anlayışlı olması yönüyle tanınmıştır. Müzne adlı cariye de zekâsı ve hat konusundaki ustalığıyla bilinmekteydi.[96] Bununla birlikte Lubnâ adlı cariyenin Hakem el-Mustansır'ın kâtibe ve mühürdarı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu cariye ince hattı, zekâsı, nahiv, edebiyat ve diğer ilimler konusunda bilginliğiyle öne çıkmıştı[97].

Yukarıda geçen bilgilerden de anlaşılacağı üzere cariyelerin genel itibariyle Endülüs Devleti'nin farklı kademelerinde, hususi olarak da saraylarda etkilerinin olduğu bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Endülüs Devleti'nin eğitim ve kültüre önem verip cariyeleri eğitmesi neticesinde cariyeler Endülüs Devleti'nin önemli ve yüksek mertebelerine ulaşacak zekâ ve eğitime sahip olmuşlardır. Endülüs Devleti'nin eğitim, kültür ve sanat konusunda iyi bir hamle yakalamış olmasında muhakkak ki cariyelerin de rolü bulunmaktadır. Muhammed Cemil Beyham bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Her ne kadar hür kadınlara kıyasla biraz daha düşük seviyede olsa da Endülüs Devleti'nin eğitim ve sanat konusundaki kalkınmasında cariyelerin etkisi görülmektedir. [98] er-Raysûnî de aynı görüşe katılmakta ve ilaveten cariyelerin müzik ve şarkı söyleme konusunda büyük mesafeler kat ettiğini aktarmaktadır. [99] Cariyeler konusunda araştırma yapan bir diğer araştırmacı da cariyelerin Endülüs kültürünün oluşumunda büyük bir tesirinin olduğunu, nitekim onların dünyanın farklı yerlerinden Endülüs'e getirildiklerini ve dolayısıyla her birinin farklı dil ve kültürünü beraberinde getirdiğini belirtmektedir.[100]

et-Tahir Ahmed Mekkî, Endülüs'te cariyelerin sayısının artması ve yerli halkın onlarla evlenmesi neticesinde anne olan cariyelerin veya bunlardan etkilenen halkın kız çocuklarına muhtelif çiçeklerin anlamını taşıyan isimler vermeye başladıklarını

---

95 el-Merâkeşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, VIII, 408; İbnu'l- Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 250.
96 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 247.
97 İbn Beşkevâl, *Kitâbu's-sıla fi târîhi eimmeti'l-Endelüs,* ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire 1966, II, 692.
98 Muhammed Cemil Beyham, *el-Mer'etu fi hadârati'l-Arab ve'l-Arab fi târîhi'l-mer'e*, Dâru'n-Neşâir, Kahire 1962, s. 240.
99 Reysûnî, *eş-Şi'ru'n-Nisevî fi'l-Endelüs,* s.125.
100 Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri,* s.65.

aktarmaktadır: [101] Mansûr b. Ebî Âmir'in kızlarının isimlerinin Bahar, Nergis ve Menekşe olması bunlara örnek olarak verilebilir.[102] Bazı cariyelerin isimleri de yapılara, şehirlere ve köprülere verilmek suretiyle sonsuza dek korunmuştur. Şuâ' adlı cariye, inşa ettiği mescide kendi ismini vererek isminin sonsuza dek yaşamasını sağlamıştır.[103] Tarihçiler, Nasır'ın Zehra adlı cariyesinin kendisinden yeni inşa ettiği şehre Zehra isminin verilmesini talep ettiğini rivayet etmektedirler. Tarık b. Ziyad da arkasında bıraktığı Ümmü Hekim adlı cariyesinin ismini bir köprüye vermiştir.[104] Cariyelerin isimlerinin Endülüslü çocuklarından, tarihi yapılarına ta şehirlerine kadar verilmiş olması onların Endülüs kültürü üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermektedir.

Mustafa eş-Şek'a, Latincenin Endülüs topraklarında yayılmasınıde cariyelere atfetmektedir. Bununla birlikte o, 'زَيْدون وعبدون ونَزْهون' örneğinde olduğu gibi vav ve nûn harfinin sonuna bitiştiği ismin Latinceden etkilendiği, sona gelen vav-nun ekinin sadece azamet anlamına geldiğnii aktarmaktadır. Aynı şekilde Arapçada (حَمْدونة) dişilik anlamı ifade eden yuvarlak ة/ta harfi de Latinceden etkilenilerek kullanılmaya başlanmıştır.[105]

Endülüs şiir hayatında cariyelerin tesiri oldukça büyük olmuştur. Cariyeler bazı şairler için ilham kaynağı ve onların şiir yazmasının tetikleyicisiydi. Bundan dolayı kaynaklarda Endülüs'te cariyeler için yazılmış yedi yüz altmış üç beyit üç kıta ve muhtelif urcûze (kısa vezinli nazım) ve zecellerin yazıldığı aktarılmaktadır. Bazı cariyeler şiir yazımı konusunda oldukça kudretliydiler ve yaklaşık olarak seksen beyit nazmetmişlerdir. Cariyeler yüz kırk beş beyitilik ve üç dörtlükte var olan şiirin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Aynı şekilde cariyeler, doğu kültür ve şiirinin veya icra ettikleri müziğin güftelerinin ve bestelerinin Endülüs'e taşınmasına yardım etmiştir. Cariyelerin müzik konusundaki konumlarını okuyucunun takdirine bırakıyoruz.[106]

### 1.1.6. Endülüs Ekonomisinde Cariyeler

Zamanla Endülüs'te doğu-Arap kültürünü bilen cariyelerin sayısında ciddi artış yaşanmıştı. Bu nedenle Endülüs şehirleri cariye ticareti konusunda farklılaşmaya

---

[101] et-Tahir Ahmed Mekkî, *İbn Hazm ve kitâbuhû Tavku'l-Hamâme*, Matbaatu'l-Hicâzî, Beyrut 1950, s. 37.
[102] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, II, 70.
[103] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 248.
[104] el-Himeyrî, *er-Ravdu'l-mi'târ*, s. 223; İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-muğrab*, s. 2.
[105] Mustafa eş-Şek'a, *el-Edebu'l-Endelüsî*, Dâru'l-Alem, Kahire 1975, s. 46.
[106] Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri*, s. 67.

başlamıştır. Mesela Kurtuba daha çok müzik söyleyen cariyelerin satıldığı bir yer haline gelmişti.[107] Ancak hicri dördüncü yüzyılda yaşanan cariye krizi neticesinde insanlar Endülüs'te cariye bulma konusunda sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Muzaffer b. Aftas'in[108] elçisi, efendisine cariye aramaya çıktığında bütün şehri dolaşmasına rağmen cılız ve zayıf iki küçük kızdan başkasını bulamamıştı.[109] Endülüs'te cariyenin değerini belirleyen ölçütler, sahip olduğu fiziksel güzellik, almış olduğu eğitim ve sahip olduğu maharetler olmuştur. Mesela İbnu-l Kettanî'nin gazel edebiyat, şiir, hat, müzik, tarih ve başka ilimleri okuyan bir cariyesi vardı. Fiyatının yüksekliğinden dolayı kimse onu almaya yanaşmıyordu. Sonunda Abdulmelik b. Rezin'in[110] onu üç bin dinara satın aldığı rivayet edilmektedir.[111] Çok cariye satın almak veya çok cariye değiştirmek genelde devlet büyüklerinin veya Benî Ümeyye mensuplarının işiydi. Bu konuda en büyük şöhrete sahip olan kimse ise Mansûr b. Ebî Âmir olmuştur. Çok beğendiği bir cariye olunca fiyatı ne olursa olsun onu satın alırdı. Daha sonra ondan bıkınca çok düşük bir fiyata da olsa onu tekrar satardı. Bu şekilde sadece cariye değiştirme olayı için binlerce dinar harcadığı aktarılmaktadır. İşte bu şekilde cariye alıp-satma çılgınlığı Tavaif dönemine kadar sürmüştür. [112]

Endülüslüler cariyelere çok değer verdiler. Kendi aralarında hediyeleşirken kıymetinin yüksekliğinden dolayı cariyelerle hediyeleşmeye başladılar. Cariyelerle hediyeleşme olayı ilk fetih yıllarına kadar gitmektedir. Nitekim o zamanda Ubeyd b. Abdurrahman, o zamanın halifesi Hişam b. Abdulmelik'e hediye olarak altın, gümüş, köle ve seçkin cariyeler göndermişti.[113] Emir Abdurrahman ed-Dahil'e de Endülüs'e girişi esnasında bir cariye hediye edilmiş ancak o cariyeyi tekrar sahibine vermişti.[114] İbn Şehid adında bir şahıs da, halife Nasır'a müzik aletleriyle mücehhez 20 tane seçkin

---

[107] Henry Pires, *eş-Şi'ri'l-Endelüsî fi asri't-Tavâif*, thk. Ahmed Mekkî, Dâru'l-Meârif, Kahire 1988, s. 340.

[108] Muzaffer Ebû Bekr Muhamed b. Abdullah b. Mesleme b. Eftas, edebiyattan tarihe kadar birçok alanı kapsayan elli ciltlik "Muzaffer" adında bir eser telif etmiştir. Bkz. Feth b. Hakan, *Kalâidu'l-akyân*, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1989, s. 249-250; İbn Bessâm, *ez-Zahîra,* II, 640-46; İbn Hallikân , *Vefâyâtu'l-A'yân*, VII, 123.

[109] İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-Muğrab*, III, 212.

[110] Ebû Mervân Abdulmelik b. Rezin b. Hüzeyl zu'r-Riyâseteyn Hisamu'd-Devle'nin babası Hicab İzzu'd-Devle'den sonra henüz yirmi yaşındayken doğu Centmrah'yi idare etmiştir. Sonra Valensiya'nın bazı işlerini de idare etmeye başlamıştır. Hicri 496'da vefat etmiştir. Bkz: İbn Hakan, *Kalâidu'l-akyân*, s.157-169; İbn Said, *el-Mağrib,* II, 228-429; Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevâri*, s. 89.

[111] İbn Bessâm, *ez-Zahîra*, I, 112; İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-Muğrab*, III, 308.

[112] İbn Hazm, *Risâilu İbn Hazm,* I, 199-200.

[113] İbn Abdulhakem*, Futûhu İfrîkiya ve Endelüs*, thk. Abdullah Enîs, Mektebetü'l-Medrese, Beyrut 1964, s. 93.

[114] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 35.

cariye hediye etmiştir[115]. İbn Şehid bu davranışıyla cariye ile hediyeleşmenin büyük bir manevi kıymeti olduğunu ve Endülüslüler arasında bir sevgi-saygı ve muhabbet kaynağı olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı İbn Şehid savaşa giderken dönmesi halinde kendisine bir cariye hediye etmesi konusunda halifeden söz almış olmasına rağmen dönünce cariyeyi göremeyince halifeye sitem etmiştir:[116] Bunun üzerine halife ona birçok cariye hediye etti. O da şu sözüyle şükranlarını iletti.[117]

1) أنا شَيْخٌ والشَّيْخ يَهْوى الصبَايا  يَا بِنَفْسِي أَقِيْكَ كلَّ الرَّزَايَا
2) وَرَسُولُ الإِلَهِ أَسْهَمَ في الفَيْء  لِمَنْ لَمْ يُخِبْ فِيْه المَطَايَا .

1) "*Ben bir piri faniyim, piri fani de genç cariyeleri arzular ve onlarla nefsini fuhşiyattan korur.*
2) *Nitekim Allah'ın Resulü ganimet hususunda savaşçıların tamamına pay vermiştir*".

Endülüslüler cariyelerle hediyeleşmeyi muhabbeti güçlendiren etmenlerden sayıyor ve bazen de bunu şahsi hedeflerini gerçekleştirmek için kullanıyorlardı. Cariyelerle hediyeleşme gayesi ne olursa olsun Endülüs'te iktisadi bir çöküşün meydana gelmesine zemin hazırlamaktaydı. Cariyelerin fiyatı yüksek ve külfetli olmasına rağmen cariye pazarları genelde tıka basa dolu oluyordu. Bunun sebebi de evliliğe teşne gençlerin, fiyatları hür kadınlara nazaran daha makul olan cariyeleri satın alıp, onlarla evlenme isteğinden kaynaklanmış olabilir. Ancak bir cariyeye sahip olmak hür bir kadının yerini tutamıyordu. Birçok cariyeye sahip olmak ancak zenginlerin şanındandı. Çünkü fiyatı yüksek olan cariyeyi fakirin alması imkânsız gibiydi. Bununla birlikte cariyeler hediyeleşme nesnesi olmakla birlikte, çoğu zaman da cariye sahipleri de sevdikleri ve beğendikleri cariyelerine altın ziynet eşyaları, ipekten elbiseler ve hatta bazıları onlara ev dahi satın alıp vermekteydi. Nitekim Nasır'ın cariyesi için Kurtuba'dan bir ev aldığı rivayet edilmektedir.[118] Mansûr b. Ebi Âmir de birçok hediyeyle sevgisini kazandığı cariyesi Subh el-Beşknesiyye'ye gümüş sarayı hediye

[115] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 345.
[116] İbn Hakan*, Matmau'l-enfüsi ve masrahu't-teennüsi fi milhi ehli'l-Endelüs,* thk Muhammed Ali Şevâbike, Dâru'l-Meârif, Kahire 1983, s. 396; el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, V, 131.
[117] İbn Hakan*, Matmau'l-enfüsi*, s. 396-397.
[118] İbn Âsım, *Cennetu'r-Ridâ fi't-teslîmi limâ kaddera'l-Allahu ve kazâ*, thk. Salah Cerrâr, Dâru'l-Beşîr, Amman 1989, I, 164.

ettiği aktarılmaktadır[119]. II. Abdurrahman da cariyesi Terûb'un gönlünü yaklaşık olarak 20 bin dinarla almış ve ona on bin dinar değerinde bir kolye hediye etmiştir.[120] Ancak Endülüs'te cariyeye takdim edilmiş en büyük hediye olarak Medinetu'z-Zehra'yı görmekteyiz. el-Mukrî bu konuyla alakalı olarak Kurtubâ ravilerinden şu rivayeti nakletmektedir: "Medine-i Zahra'nın kuruluş sebebi Nasır'ın bir cariyesi ve onun bırakmış olduğu mal mülktür. Nasır elindeki parayla bedelini ödeyerek Müslüman esirleri (varsa) esaretten kurtarmak istedi ancak herhangi bir esir bulamayınca, cariyesi Zehra ona: "Keşke bu parayla bana özgü ve benim adımda bir şehir inşa etsen" dedi. [121] Bu şehrin yapımında kullanılan para çok büyük meblağlara ulaşmaktaydı. Devlet de orada ev yapmak isteyene teşvik ödeneği olarak ev başı dört yüz dirhem vermekteydi.[122] Bunun üzerine orada çalışan ustaların, işçilerin ve kullanılan malzeme masrafını hesapladığımızda ortaya devasa bir meblağ çıkmaktadır. Bu şehrin yapımı 25 yıl sürmüştür.[123]

İhsân Abbâs cariyeler hakkında yapmış olduğu çalışmasında cariyelerin büyük bir refah ve bolluk içinde yaşadığını belirtmektedir. Cariye Mercân, Kurtuba'nın doğusunda bulunan büyük bir araziye sahipti.[124] Aynı şekilde onun büyük miktarda şahsi serveti de vardı. O, hayır ve sadaka gibi işlerde de şöhret kazanmıştı. [125] Buna istinaden Kurtuba'da bulunan ve oranın en büyük ve güzel yapısı olan Camii Kebirde hizmet eden hademelere de bol miktarda infakta bulunmaktaydı.[126] Ümmü Mu'aviye Mescidi ve diğer mescitlerle de yakından ilgilendi. [127] Cariyenin mescitlere bu derece infakta bulunması, onun servetinin büyüklüğünü göstermekteydi. Onun sahip olduğu tarla ve araziler haricinde belki başka gelir kaynaklarıda bulunmaktaydı.

Mut'a adlı cariye de bir kabristan inşa etmişti. [128] Terûb, Mecd, eş-Şefâ,[129] Fahr ve Mut'a gibi cariyeler kendi servetleriyle, sebil, cami veya imaret gibi hayır işlerinde yarıştılar. [130] Endülüste cariyelerin hayır alanındaki işleri sadece mescit inşası veya mescit hizmetçilerine yardımla sınırlı kalmamıştı. Bilakis onlar çok sadaka vermeleri ve

---

[119] İbn Âzârî, *el-Beyânu'l-muğrab*, II, 252.
[120] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* I, 116.
[121] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, II, 64.
[122] İbn Havkal, *Sûratu'l-arz*, Dâru Sâdır, Beyrut 1938, s. 367, 977,
[123] İbn Kardabûs, *Târîhu'l-Endelüs*, Mâhadu'd-Dirâsati el-İslemiyye, Farjınye Üniversitesi1971 s. 59.
[124] İntisâr Abdu'n-Nebi, *el-Hayatu'l-iktisadiyye ve'l-ictimaiyye fi'l-Endelüs,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aynu'ş-Şems Üniversitesi, Kahire 2005, s. 346.
[125] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 246-47.
[126] el-Mukrî*, Ezhâru'r-Riyâd*, Matbaatu Lecneti't-Telîf, Kahire 1939, V/295.
[127] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, V, 500.
[128] İbn Beşkevâl, *es-Sıla li-kitâbi't-Tekmile,* I, 247.
[129] el-Ğassânî, *Rıhletu'l-vezir fi iftikâki'l-esîr*, thk. Nuri Cerrâh, Dâru's-Suveydî, Dubai 2002, s. 20.
[130] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 240-242.

fakir fukaraya yardım etmeleriyle de şöhret kazanmışlardır. Onların sahip olduğu tarla ve bostanların çokluğu sebebiyle birçok Endülüslü buralarda çalışmış ve onların bu yerlerden elde ettikleri ürünler Endülüs'ün iktisadi hayatını birçok yönden canlandırmıştır. Bununla birlikte onların inşa ettikleri mescitlerde çalışan işçi ve ustalara verilen paralar ve kullanılan malzemeler için sarf edilen servetler de Endülüs'ün ekonomisine katkıda bulunmuştur.

## 1.2. Endülüs Şiiri

### 1.2.1. Endülüs Şiirinin Gelişimi

Endülüs şiirinin doğuşuna zemin hazırlayan ve onun temellerini atanlar, Endülüs'te yaşamış ve oranın havasını teneffüs etmiş kişilerdi. Endülüs şiirinin ortaya çıkış tarihi hicri 200. yıllara denk düşmektedir. Bu durum şiirin doğuşu ve konu edindiği alanların tespiti için önemlidir. Endülüs şiirinin zamansal açıdan ortaya çıkışı, Beşşar b. Burd ve Ebu Navvas'ın Şark şiirine yeni bir yorum katmasıyla paralellik arz etmektedir. Bu şiir tarzı, Ebu Tammâm ve Buhturî'nin takip etmiş olduğu metot ve yöntemi ortalayan bir anlayışın eseriydi. O zamanlar Endülüslüler her alanda doğuyu taklit ettikleri için, şiir konusunda da hadis ehline yönelmiş ve onların kullandığı yöntemi takip etmişlerdi. Onlar şiirlerinde eski Arap şiirinin değil yenilikçi şairlerin yolunu takip etmişlerdi.[131] İşte bu şekilde Endülüs şiiri oluşmaya başlamıştı. Şiirin olgunlaşmasına birçok amil etki etmekteydi. Bu şiirin oluşmasına katkıda bulunan etmenlerin en önemlileri ise şunlardır:

-Doğunun ilim, kültür ve sanatını Endülüs'e taşıyan bir kısım Arap edebiyatçısı zaman içerisinde Kurtuba camisinde dersler vermeye başlamışlardır. O zamanlarda Kurtuba bilim, kültür ve sanat başkentiydi. Bilim insanlarının ve dünyanın farklı coğrafyalarından gelen talebelerin uğrak yeriydi. Bu şekilde Endülüs de farklı kültür ve sanatlarla tanışmış oluyordu. Bunun yanında zamanın yöneticileri de bu durumu teşvik ediyorlardı. Nitekim bu durumun ilklerinden sayılan Muhammed b. Abdullah el-Ğazi (ö. 269 hicri) ilk defa diğer kültürlerin şiirini şerhedip Endülüs'e taşımıştır.[132] Abbas b. Nasih, Ebu Nüvvas'ın haberini alınca hicret etmiş ve onun şiirini rivayet etmişti. Burada zikredilmesi gereken en önemli vakıa, Ebu Tammam'ın şiirlerinin Endülüs

[131] İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-endelüsî*, Dâru'ş-Şurok, Ürdün 1997, s. 47.
[132] Muhammed b. Hasan ez-Zebeydî Ebu Bekir, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn,* thk Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kahire 1984, s. 289

muhiti tarafından kabul görmüş olmasıdır. Bunun için Osman b. el-Musenî en-Nahvi[133] ve Mümin b. Said, Ebu Tammam'ın şiirlerini neşretmek amacıyla doğuya gidip şiirleri rivayet etmişlerdir ve Endülüs'te de bu şiirlerle ilgili dersler vermişlerdir.[134]

-Arap müziği de Endülüs edebiyatına katkı sağlayan etkenlerdendir. Doğu kültürünün Endülüs'te hâkim olmasını sağlayan en önemli etmenlerin başında müzik gelmektedir. Endülüslüler bu tür melodileri önemsiyorlar ve devlet erkânının çoğu doğudan gelen cariyelerin müzik konusunda diğer cariyelerden daha üstün olduğunu kabul ediyorlardı. Bu sebeble müzik bilen cariyeleri satın almak için büyük servetler harcıyorlardı. Nitekim Abdurrahman ed-Dâhili Fadl ve Âlem adında Medineli iki cariye satın aldı ve daha sonra bunlara Kalem adında üçüncüyü ekledi. Müzik neredeyse Endülüs'ün geneli tarafından kabul gördü. İbn Hazm, Mütrif b. Emir Muhammed'in müzik konusunda uzman olduğunu ve diğer iki kardeşinin de müzik ve şarkı söyleme konusunda bilgilerinin olduğunu aktarmaktadır.[135]

-Kültürel ve ticari faaliyeler de Endülüs edebiyatına etki eden faktörler arasındadır. Bu bağlamda çoğu tüccarların para kazanmak için Endülüs'te sattıkları doğu kitaplarını satın alma faaliyeti Emir el-Hakem dönemine denk düşmektedir. Emir el-Hakem de ilim konusunda çok istekli, ilme âşık bir şahsiyet olduğu için çocuğuna tarih ve ilim konusunda ne varsa öğretmeye çalışmış tüccarların getirdiği kitapları satın alarak hem çocuğunun eğitimine hem de Endülüs'ün kültür gelişimine katkıda bulunmuştur.[136] Emir, Abbâs b. Nasih el-Cezâirî'yi doğuya kitap tetkiki için yollamış ve bu şahıs da dönüşte Emir'e 'Hind' adında bir cariye getirmiştir. Endülüs kültürel kalkınma hamlesinin en mühim yönlerinden birisi de, Hakem el-Mustansır'ın Endülüs yerel yöneticilerini, Endülüs tarih ve kültürünü yazıp bir araya getirmeye teşvik etmiş olmasıdır. Dolayısıyla Endülüs tarih ve şairleri hakkında birçok eser telif edilip bir airaya getirilmiştir[137]. Endülüs şiirinde, siyasi hayata yön veren, sulh, tabiat, içki ve mizah olmak üzere birçok konu işlenmiştir. Endülüs şiiri doğu ile ve özellikle de yeni şiirle aynı yönde ilerliyordu. Ancak, Endülüs şiirinin ortaya çıtısı diğerlerine nazaran onlarca yıl geç olmuştur. Bu şiir ortaya çıkınca da doğu şiirinin örneği olan "yeni şiir"ni önünde buldu. Endülüslüler bu Endülüs şiirinin zuhurunun ilk yıllarında, doğu şiirinin kendilerine iki yol bıraktığı düşüncesine kapılmışlardı. Bunlardan biri; belli usul ve

---

133 ez-Zübeydî, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, s. 288;
134 İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 49.
135 İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-Arab*, s. 91.
136 İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 62.
137 İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 74.

kaidesi olan yeni şiir, diğeri de ilkinden birçok yönden özellikle sanat yönünden farklılık arzeden ve "ilk Arapların yolu" olarak kabul ettikleri yoldur. Bu iki metot da Endülüs'te birlikte yaşamış ancak Endülüslüler ilk yöntemi daha çok benimsemişlerdir.[138]

### 1.2.2. Endülüs Şiirinin Konumu

Endülüs tarihinde Arap şiiri en kudretli ve parlak devrini Mülûk-i Tavâif döneminde yaşamıştır. Her devlet yetkilisinin etrafında edebiyatçı ve şairleri toplaması neticesinde devlet erkânı edebiyat, şiir ve sanata daha çok önem vermeye başlamıştır. Nitekim devlet adamları bu konuda birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Oluşan bu münbit atmosfer neticesinde de Endülüs şiiri hiç olmadığı kadar yükselişe geçmiş ve altın devrini yaşamıştır. Bu devirde şiir ve edebiyata yeni yaklaşımlar, yorumlar, üslup ve yöntemler kazandırılmıştır. Bundan dolayı Endülüs edebiyat ve kültür sanatı halen o eski ihtişam ve etkisini sürdürmektedir.

Endülüs şiirini üç aşamada ele almak mümkündür. Fethin başından hicri beşinci yüzyıla kadar geçen süre içerisinde Endülüs şiiri genelde doğu şiirini taklit ederek geçmiştir. Aslında taklit gelişmeye engel değildir. İbn Rbia, İbn Hânî, İbn Şehid ve İbn Derrâc el-Kastalî'in şiirinin yakaladığı seviyeyi yakalamak için asıl olana hep özlem duymak vardır. Endülüs Arap şiiri, doğudaki Arap şiirinin devamı şeklindeydi. Dolayısıyla Arap şiiriyle Endülüs şiiri hem anlam hem de içerik itibariyle birbirine benzemekteydi. Bununla birlikte sanki Endülüs ortamının etkilemiş olduğu, tahkir, tezyif ve mevsim temalı başka bir şiir türü ortaya çıkmıştı. Ancak bu çok yaygın bir tür değildi. Kısa zaman sonra da bu tür şiir yeni bir yaklaşımla yeniden yorumlandı. Nitekim aynı yenilik hareketi Doğu Arap şiirinede yansımıştı. Ancak Endülüs'ün siyasi istikrara kavuşmasından sonra şiirin genel konusu, şairlerin devlet erkânını veya diğer ileri gelenleri methetme veya onları büyük gösterme olayına evrilerek daha önce üzerinde oldukları ilk şiir anlayışından uzaklaşıp yeni bir anlayışı takip etmeye başladılar. Aynı şekilde Endülüs şiirinin oluşum sürecinde Endülüs tabiatının önemi yadsınamaz. Nitekim Araplar daha önceleri sahrada doğal güzelliklerden, yeşilden uzakta çölün kalbinde hayat sürmekteydiler. Ancak Endülüs doğası, yeşilliği, deniz ve vadileriyle Arap şairleri için cennetimsi bir havaya bürünmüştü. Bu durum da onların ilham kaynaklarından birisi olmuştu. İşte Arapların Endülüs'ü fethedip, batının kültür

[138] İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî,* s. 123-124.

ve adetleriyle tanışması bunun yanında fethettikleri bu güzel coğrafyanın da coğrafi ve fiziksel özellikleri bir araya gelince ortaya mana ve lafızları güzel ve zarif, insanda sevgi ve muhabbet his ve şuuru uyandıran enfes bir şiir türü ortaya çıkmış oldu. Neticede Arap şiiri Endülüs'te güzel ve zarif bir boyut kazanmış oldu. Şiirin zecel türü de musikiyle paralel bir şekilde gelişti. Şairin terennüm edeceği müzik parçası için kalbi okşayan, insanı rahatlatan anlamı ve telaffuzu güzel ve düzgün kelimeler seçip bunu müzikle birleştirince ortaya çok güzel besteler çıkmış ve bu durum zecele güzel bir boyut kazandırmıştır. İşte bu metodun şiire kazandırmış olduğu iki tür vardır: Bunlar, zecel ve muveşşehât türleridir.

### 1.2.3.Endülüs'te Kadının Konumu

Endülüs döneminde Araplar kadın konusunda tutuculuk derecesine varan katı bir tutum sergilemekteydiler. Bu tutum kadın konusunda onların İspanyol kültür ve çevresinden etkilenmelerine fırsat vermemekteydi. Endülüs Araplarında kadının izzeti erkeğin izzeti demekti. Ancak şu da bir gerçek ki Endülüs'te Ümeyye oğulları, Rûm ve Sekâlibe asıllı birçok cariye edinmişler ve onlara hayatın her türlü nimet ve güzelliğini yaşatmışlardı. Daha sonra da Araplar'a Berberi, İspanyol ve Sekâlibe başta olmak üzere batılı diğer millet ve ırklar karıştı ve bu muhtelif milletler birlikte yaşamaya başlamıştır. Bütün bunlarla birlikte aynı muhitte İslam ve Hristiyanlık başta olmak üzere birçok din de yer bulmaya başladı. İşte bütün bunlar Arapların kadın konusundaki sert tutumlarının yumuşamasına zemin hazırlamaktaydı.[139] Araplarla birlikte birçok farklı ırk mensubu, Endülüs Emevi devletinin çatısı altında yaşamaya başladı. Nitekim zamanın halifeleri kendilerine çocuk veren veya âşık oldukları birçok cariye edindiler. Abdurrahman b. Hakem ve Abdurrahman el-Evsat birçok cariye edindi. O aynı zamanda Medine'den gelen birçok cariyeyi himayesine aldı. Tarihi kaynaklar onun sahip olduğu en önemli cariyelerin "Tarûb, Müdesire ve eş-Şeffâe" olduğunu aktarmaktadır.[140]

Abdurrahman en-Nasır da Zehra adlı cariyesinin istemesi neticesinde Zehra adında bir şehir inşa yaptırmış ve şehrin girişine de cariyesinin resmini

---

[139] Fevziyye Abdullah 'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye fi şi'ri'l-mer'eti'l- Endelüsiyye*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abdulaziz Üniversitesi, Cidde 2000, s. 30.

[140] Halifenin Tarûb adlı cariyesine düşkün olduğu ifade edilmektedir. Halifenin birgün onu kırdığını, dolayısıyla onun da halifeye kırılıp kendi hanesine çekildiğini bunun üzerine de halifenin onun gönlünü tekrar kazanmak için gösterdiği çeşitli gayretleri aktarılmaktadır. Bkz.el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, I, 349.

nakşettirmiştir.[141] el-Hakem el-Mustansır da cariyesi ve çocuğunun annesi olan Subh el-BeşkEnsiyye'yi çok sevmiştir. Bundan dolayı da devlet kararlarında söz konusu cariyenin görüşleri etkili olmuştur. İspanyol cariyelerle evlenme hadisesi sadece devletin ve toplumun ileri gelen kişileriyle sınırlı değildi. Bu cariyelerden doğan çocuklar da İbn Rumiyye ve İbn Kutiyye örneğinde olduğu gibi, Arapların daha önce kullanmadığı bir tarzda annelerinin isimleriyle adlandırılmıştır. Böylece zekâ ve bilgisiyle öne çıkan, gelişmelere açık ve aynı zamanda müsamahakâr Arap-İspanyol karışımı yeni bir nesil ortaya çıkmıştır.[142] Arapların diğer ırklarla irtibatına sebep olan siyasi politikaların tesirinden kurtulup bir değerlendirme yapacak olursak şunu diyebiliriz: "Hristiyan kadınlar, hem kendi hayatlarını hem de çocuklarının hayatlarını değiştirmişlerdir".[143] Fikrî, edebî, dini ve toplumsal hoşgörüye dayalı anlayış, ilim öğrenme hırsı ve okullaşma gibi etmenler neticesinde oluşan bu atmosfer; kadının toplum nezdindeki konumunun yükselmesine ve kültürel açıdan gelişmesine vesile olmuştur. Emeviler döneminde kadın saygın konumunu korumuştur. Nitekim o dönemde birçok kadın ders halkalarına katılırdı. O dönemde dini ve müspet ilimlere hâkim birçok kadın bulunmaktadır.[144] Halifelik makamının yazı kısmında birçok kadın yazar bulunduğu ve medreselerde birçok kadın öğretmenin ders verdiği rivayet edilmektedir.[145]

---

141 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, I, 349.

142 Muhammed Lebîb el-Betnûnî, *Rıhletu'l-Endelüs*, s. 27.

143 Henry Bouris, *eş-Şi'ri'l-Endelüs fi asri't-Tavâif*, thk Ahmed Mekki, Dâru'l-Mearif, Kahire 1988, s. 255.

144 Abdullah el-Afîfî, *el-Mer'etu'l-Arabiyye fi cahiliyyetihâ ve İslâmihâ*, Maktebetu's-Sekefiyye, el-Madinetı'l-munvvare 1932, III, 129.

145 Fevziyye Abdullah 'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye fi şi'ri'l-mereti'l- Endelüsiyye*, s. 32.

# BÖLÜM II

# ENDÜLÜS'TE ŞAİR CARİYELER

## 2.1. el-İmâre Döneminde Şair Cariyeler

Abdurrahman ed-Dahil b. Muaviye b. Hişam (ö. 788/172) devleti, Emevi halifesi Hişam b. Abdulmelik'in torunlarınları ve Abbasilerin emevilere uyguladığı zülümden kurtulan azınlıklardan biriyle (m. 708-756) yıllarında kurdu. Abdurrahman Endülüs'e kaçıp yönetimi ele geçirdi. Abdurrahman'ın ardından oğlu ve torunu Endülüs İslam topraklarını yönetip kuzeyde Hristiyan ülkeleriyle savaştılar. Endülüs Emevi Devleti, edebiyat, ilim ve şehirleşme alanında ilerleyip en görkemli ilk dönemini Abdurrahman el-Evsat döneminde yaşamıştır. Endülüs halkı bu dönemde yüksek yaşam standardına ulaştılar. Böylece Endülüs Devleti batı İslam topraklarında büyük uygarlık merkezi haline geldi. Abdurrahman ed-Dahil, Endülüs'ün imarında etkisi olmuş ve oradaki ayaklanmaları bastırmıştır. Uygarlık ve bayındırlık alanında ilerlemede etkisi olan Abdurrahman, Endülüs'ün başkenti Kurtuba'da yaya yolu inşa etmiş buraları büyük binalarla ve geniş ve güzel bahçelerle süslemiştir. Yaptırdığı bu önemli binalardan biri de vefatından sonra yapımı oğlu tarafından tamamlanan Kurtuba Ulu Camiidir. Abdurrahman, 34 yıllık istikrarlı ve refah içerisinde bir hâkimiyetten sonra h.172 de Kurtuba'da vefat etmiş ve kabri hala orada bulunmaktadır. Bu dönemde ele alacağımız en meşhur emîri Abdurrahman ed-Dahil'dir. Abdurrahman ed-Dahil (ö.788/172) "Kureyş'in Şahini" lakabıyla tanınan Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam b. Abdulmelik'tir(ö. 788). Dedesi Emevi halifelerinin onuncusu olan Halife Hişam b. Abdulmelik, Kurtuba'yı 756 ile 788 yılları arasında yönetmiştir. Soyu, dedesi Ümeyye b. Abdi Şems'e dayanır. Dımeşk'te yetim olarak doğan ve çocukluğunu annesiz ve babasız geçiren Abdurrahman, Abbasiler'in eziyetlerinden kurtulmak ve onlardan uzak güvenli bir yer bulmak için diyar diyar dolaşmıştır. Sonunda Mağrip'te Sebte'ye yerleşmiştir. Abdurrahman ed-Dahil iyi kalpli, alim, şair, cesur, kararlı, dikkatli, karşılıklı bilgi alış verişine önem veren ve iyi ve hoş sıfatlarla tanınıyordu. Bütün bu meziyetler Abdurrahman'ı nesillerin dilinden düşmeyen ve özgün bir öncü olmayı hak ettirmiştir. Abdurrahman, Kureyş Şahini ve Endülüs'e girip orada bir devlet kurduğu için ed-Dahil gibi bir çok lakapla anılmıştır.[146]

[146] İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 153.

el-İmâre döneminde yaşamış ve şiir inşad etmiş olan cariye şairler şunlardır:

### 2.1.1. el-Acfâ

Abdurrahman ed-Dâhil'in (ö. 788/172) cariyesidir. Medine'den Endülüs'e getirilen şarkıcı cariyelerdendir. Endülüs kaynakları bu ismin ona ait olup olmadığı ile alakalı olarak bize herhangi bir bilgi aktarmamaktadır. Ancak doğru olan, bu isimlendirmeyi onun lakabı olarak kabul etmektir. Çünkü el-Mukrî'de onu nitelerken onun yüzünün kırmızı benekli ve bedenen zayıf ve sıska biri olduğunu aktarmaktadır ki, bu da görüşümüzü teyit eder niteliktedir. Bu zayıf cariye Endülüs'te birçok kişiyi sesiyle büyüleyerek toplum ve devlet nezdinde büyük bir baht açıklığına mazhar olmuştur. Muhtemelen onun ses ve icra güzelliği Abdurrahman ed-Dâhilî'nin çok hoşuna gitmiştir ki, o da onu satın almış ve vefat edene kadar yanından ayırmamıştır.[147]

Cariye el-Acfâ, şarkıcıların en güzel icraya sahip olanlarındandır. el-Erkâmî onun hakkında söyle demiştir: *"Faziletli ve mütedeyyin bir kişi olan Ebu's-Sâib bana dedi ki: İnsanların en güzel şarkı söyleyenini görmek ister misin? Beni Zühre'nin mevlası Müslim b. Yahya'nın evine geldik, o da bizi buyur etti. Genişliği 12 ve yüksekliği 16 zira uzunluğu olan bir eve girdik. Evde, içi lifle doldurulmuş ancak yıpranmış, eski iki yastık ve kırılmaya yüz tutmuş iki sandalye vardı. Sonra yanımıza Acfâ geldi. Üzerinde kirli ve pasaklı sarı bir elbise vardı. Ebu's-Sâib'e bu ne haldir deyince sus dedi. Cariye de eline bir ûd alıp şu beyitleri okudu"*: [148]

1) بَيْدَ الّذي شَغَفَ الفُؤَادَ بِكُمُ تَفْرِيْجُ مَا أَلْقَى مِنَ الهَمّ
2) فَاسْتَبْقِنِي إِنْ قَدْ كَلِفْتُ بِكُمُ ثُمَّ اِفْعَلِي مَاشِئْتِ عَنْ عِلْمِ
3) قَدْ كَانَ صَرْمٌ فِي المَمَاتِ لَنا فَجَعَلْتُ قَبْلَ المَوْتِ بِالصَّرْمِ

1) *Gönlümü neşeyle dolduran gelişiniz; tüm keder ve sıkıntılarımı alıp götürdü.*
2) *Beni terk et, seni sevmediğimi düşünüyorsan. Yolun açık olsun.*
3) *Ayrılık bizim için ancak ölümle gelirken, bu ayrılık ölmeden öldürdü beni.*

Cariyeden bu sözleri işiten Ebu's-Sâib, onunla bir araya gelerek söze şu şekilde devam etmiştir:

---

147 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 125-126.
148 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 126.

1) بَرَحَ الخَفَاءُ فَأَيّما بك تكتم ولَسَوفَ يَظْهَر مَا تَسُرُّ فَيُعْلَمُ
2) مِمَا تَضْمَنُ مِنْ عَزِيْزٍ قَلْبَهُ يَاقَلْبُ إِنَّكَ بِالْحِسانِ لَمُغْرَمُ
3) يَالَيْتَ إِنَّكَ يَا حُسَامُ بِأَرْضِنَا تَلْقَى المَرَاسِي طَائِعاً وَ تُخَيِّم
4) فَتَذُوْقُ لَذَّةَ عَيْشِنَا وَنَعِيْمِهِ وَنَكُونُ إخواناً فَمَاذا تَنْقُمُ

1) *Gizlediğin tüm sırlar ortaya çıktı. Nitekim birgün tüm sırlar açığa çıkar.*
2) *Ey kalp ihtiva ettiğin güzellikler; senin başını döndürmektedir.*
3) *Ey Hüsam, sen bizim bu yerimizde; sahile demir atan gemi gibi kalsaydın keşke.*
4) *Hayatın tüm zevkine varır, hayatından lezzet alırdın.*

Bu beyitleri işiten Ebu's-Saîb, *"Acfâ, ani gelen bahar yağmurlarının dar ve küçük kanalları besleyerek tufana sebebiyet verdiği gibi gözümde büyüdü"* demiştir.[149]

1) يَا طُوْلَ لَيْلِي أُعَالِجُ السَقَمَا أَدْخِل كُلَّ الأَحِبةِ الحَرَمَا
2) ماكُنْتُ أَخْشَى فراقَكُم أَبَداً فاليوم أمْسَى فِراقُكُمْ عَزْمَا

1) *Gece boyu beni yakan anı; sevdiklerimi geri getir.*
2) *Ayrılıktan korkmuyordum. Ancak siz ayrılığı tercih ettiniz.*

### 2.1.2. Azîz

Hakem b. Hişâm'ın (ö. 206/822)[150] cariyesi olan Azîz hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Ancak onunla alakalı bilgiye sadece *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî* adlı eserde ulaşılmıştır. İhsan Abbas, Azîz isimli cariyenin Hakem b. Hişâm'ın cariyesi olduğunu aktarmaktadır. Kendisinin Azîz, Fâtin ve Behce (Muhce) vb. birçok cariyesi olmuştur. Cariyeleri ona şarkı okuduklarında, onların okuyacağı besteyi (şiir) halifenin kendisi, cariyelere bizzat önermiştir. Azîz adlı cariye de Hakem b. Hişâm'a şu şiiri yazmış ve halife de ona bu şiirini bestelemesini emrederek bol miktarda para vermiştir.[151]

1) وَقَدْ تَقَضَّى النَّهَارُ بَقَايَا مِنْ شُعَاعٍ مُخَلَّقٍ لِلأَصِيْلِ
2) وَأَتَانا الظَّلامُ مِن قِبَلِ الشَّرْقِ فأَهْلاً مِنْه بِخَيْر نَزيْلِ.

[149] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlamu'n-nisâ*, Dâru'r-Risâle, Kahire 2008, III, 256.
[150] Râğıb es-Sircânî, *Kıssatu'l-Endelüs*, s. 171.
[151] İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 53-54.

3) دَامَ هَذا وَذَا بِطُولِ بَقَاءِ ال حَكَمِ السَّيِّدِ الفَتَى المَأْمُولِ

1) *Gün bitti. Gün ışığının ğuruba kayışı gibi.*
2) *Şarktan üzerimize çöken bu karanlık; hoşgeldi, safa geldi.*
3) *Bu hayırlı misafir; vesile-i nimet Halife Hakem'dir.*

### 2.1.3. Fâtin

Hakem b. Hişam'ın (ö.206/822) bu cariyesi, Azîz ve Behce isimli cariyelerle birlikte anılmıştır. İhsân Abbâs, Hakem b. Hişam'ın yanında şarkı söyleyen birçok cariyenin olduğunu ve bu cariylerin Fâtin, Azîz ve Behce ve Muhce isimleriyle anıldığını belirtmiştir. [152] Cariye Fâtin'in günümüze ulaşan şiiri şu şekildedir:

1) مَنْ أَبَاحَ التَّقبيلَ واللّثمَ خَدِّي فَجَنَى رِيْقَتِي وذَبّلَ وَرْدِي
2) ليتَ مَنْ جَاء آخِرَ اللَّيلِ نَحْوِي كَانَ حَلَّ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ عِنْدِي[153].

1) *Yanağımı öpmeye izin veren; ağzımı kuruttu ve gülümü (yanak) soldurdu.*
2) *Gecenin son demlerinde yanıma gelen; keşke gecenin başında gelseydin.*

### 2.1.4. Behce

Behce, Abdurrahman b. Hakem'in (ö. 238/852) cariyesi olup Abdurrahman b. Hakem'e güfte ve bestesi kendisine ait olan birçok şarkı okumuştur. Efendisinin, Hakem b. Hişam'ın (ö. 206-822) cariyelerinden birine olan tutkusunu fark edince ona güftesi el-Buhturîye ait şu şarkıyı okumuştur: [154]

1) أَأَحْبَابَنَا قَدْ أَنْجَزَ البَيْنُ وَعْدَهُ وشِيْكاً ولَم يُنْجزْ لنَا مِنْكُمُ وَعْدُ
2) أَأَطْلالُ دَارِ العَامِرِيَّةِ بِاللَّوَى سَقَتْ رَبْعَكِ الأَنْوَاء مَا فَعَلَتْ هِنْدُ

*1) Ey sevgili, ayrılık neredeyse va'dini gerçekleştirdi. Ancak siz neredeyse va'dinizi yerine getirmeyecektiniz.*

*2) Âmiriler toz toprakla dolu harabeleri; Hind'in yaptıklarından dolayı, şiddetli yağmurlara maruz kaldı.*

---

[152] İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l- Endelüs*, s. 53.
[153] İbn Fazlullah el-Ömârî, *Mesâliku'l-Absâr fî memâliki'l-Emsâr*, thk. Kamil Selmân Cubûrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, X, 191-192.
[154] Râğıb es-Sircânî, *Kıssatu'l-Endelüs*, s. 173.

Behce'nin şarkısında tercih ettiği ifadeler her ne kadar, harabe ve onun susuzluğunun giderilmesiyle alakalı da olsa, mazmun olarak şiir efendisi Hakem'in düştüğü halet-i ruhiyeyi ifade etmeye matuftur. Aynı şekilde şiirde sevgiliden ayrılıktan bahsedilir ki bu da efendisi Hakem'in muzdarip olduğu bir durumdur.

Söz konusu cariyenin görevi sadece bu tür şiir parçalarını seçip okumakla sınırlı kalmamıştır. O, aynı zamanda birtakım şiir parçalarını bestelemiştir. İbn Fazlullah el-Umrî, Behce'nin seçip okuduğu şiir kıtalarını besteleyen tek cariye olduğunu aktaran bir tarihçidir. Hakem b. Hişam'ın, cariyeleri arasında beste yarışması gerçekleştirdiği ve bu yarışmada 'Urve b. Hizam'ın şiirini seçip besteleyen Behce'nin birinci olduğu nakledilmektedir: [155]

1) وإنّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرَاكَ هَزّةٌ لَها بَيْنَ جِلْدِي والعِظَامِ دَبِيْبُ
2) وَمَاهُوَ إلاَّ أَنْ رَآها فُجَاءَةً فأبْهَتُ حَتَّى مَا أَكادُ أُجِيْبُ

1) *Seni andığım vakit beni bir sarsıntı kaplar. Kemikler ve derim arasında debelenen.*

2) *Onu aniden görmem sebebiyle, afalladım. Ne diyeceğimi bilemedim*.

Cariye Behce, okuduğu aşağıdaki şiir parçasında sevgilisini aya benzetip, ona ulaşmanın imkânsızlığını taklidi bir benzetmeyle şöyle ifade etmeye çalışmıştır: [156]

1) ياشَبِيْهَ البَدْرِ فِي الحُسْنِ وفِي بُعدِ المَنَالِ
2) جُدْ فَقَدْ تَنْفَجِرُ الصَّخرَةُ بِالمَاءِ الزُّلَالِ

1) *Ey güzellik ve vuslat hususunda Bedr'e benzeyen.*

2) *Cömert ol! Nitekim su bile kayayı çatlatır.*

### 2.1.5. Âlemu'l-Medeniyye

Endülüs asıllı olan bu cariye, Beşkli olup Endülüs emiri Abdurrahman b. Hakem'in (ö. 238/852) cariyelerindendir. Kendisi, daha çocukken Medine'ye gönderilmiştir. Gönderilmiş olduğu Medine kentinde müzik, şiir, tarih ve edebiyat ilimlerini öğrenmiştir. Emir Abdurrahman, cariye Âlemu'l-Medeniyye'nin müzik ve

[155] İbn Fazlullah el-'Umerî, *Mesâliku'l-ebsâr*, X, 184-92.
[156] İbn Fazlullah el-'Umerî, *Mesâliku'l-ebsâr*, X, 186.

edebiyat bilgisinden dolayı onu diğer cariyelere tercih etmiştir.[157] Kaynaklarda Fazlu'l-Medine adlı cariyeden hakkında bilgi verirken ondan da bahsedilmiştir. Fazlu'l-Medine adlı cariyenin Âelemu'l-Medeniyye''nin arkadaşı olduğu zikredilmektedir. [158] Aktardığımız bu bilgiler haricinde, eldeki kaynaklar onun şiirinden ve hayatından herhangi bir bilgi ihtiva etmemektedir.

### 2.1.6. Fazlu'l-Medeniyye

Fazlu'l-Medeniyye, el-Mutevekkil lakabıylabilinen olan emir II. Abdurrahman'ın (ö. 238/852) cariyesidir. Esmer ve güzel yüzlü olan bu cariye Basralıdır. Edip, tatlı dilli ve şiire yatkındır. O daha Basra'da iken, Hüsneveyh adında bir bakırcının onu onbin dinara satın aldığı aktarılmaktadır. Daha sonra onu Muhammed b. Farec er-Ruhaci satın almış ve el-Mutevekkil'e hediye etmiştir. [159] Bir gün halife meclisinde Ebu'd-Dülef el-Kasım b. İsa el-İclî cariye Fazlu'l-Medeniyye'ye şu beyitleri okumuştur:

1) قَالُوا عَشِقتَ صَغِيْرةً فأَجَبْتُهُم أَشْهَى المَطِيِّ إليَّ مَا لَم يُركَبِ

2) كَمْ بَيْنَ حَبّةِ لُؤلؤٍ مَثقُوبةٍ لُبِسَتْ وحَبّةٍ لؤلؤٍ لم تُثقَبِ

1) *Bana, küçük bir kızı seviyorsun dediler ben de onlara: "En güzel binek, ilk defa binilendir" dedim.*

2) *Nitekim büyük bir fark bulunur; bekar ile dul kadınla evlenme hususunda.*

Bunun üzerine Fazlu'l-Medeniyye İsa el-İclî'ye şu sözlerle cevap vermiştir.

1) إنَّ المَطِيَّة لا يلذُّ رُكوبُها حَتى تذلَّلَ بالزِّمامِ وتُركَبِ

2) والدُّرُّ لَيْسَ بِدَافِعٍ أَرْبَابَه حَتَّى يُؤلِّف بالنِظَامِ ويُثْقَبِ

*1) Ata binmek zevk vermez; taki tımar edilene dek.*

*2) İnci taneleri saf saf dizilmez; ta ki aynı ipte dizilene dek.*

Fazlu'l-Medeniyye, el-Mutevekkile hediye edildiği gün onun huzuruna çıkarılmış ve halife ona "Sen şair misin?" diye sormuştur. Bunun üzerine cariye Fazlu'l-

---

[157] Ömer Rıza Kehhâle, '*Âlamu'n-nisâ*, s. III, 331.
[158] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 241.
[159] Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-İmâu'ş-şevâir*, thk. Celil el-Âtiyye, Dâru'n-Nidâl, Beyrut 1984, s. 61.

Medeniyye, halifeye “Beni satan öyle olduğumu iddia ediyor” şeklinde cevap vermiştir. Halife gülümseyerek Fazlu’l-Medeniyye’den huzurunda bir şiir okumasını istemiş ve bunun üzerine de cariye şu beyitleri söylemiştir.

1) إسْتَقْبَلَ المُلكَ إمَامُ الهُدى عَامَ ثَلاثٍ وَثلاثِيْنَا
2) خِلافةً أَفْضَتْ إِلَى جَعْفَرٍ وَهُو ابْنُ سَبْعٍ بَعْدَ عِشْرِيْنَا
3) إِنَّا لَنَرْجُو يَا إِمَامَ الهُدى أَنْ تَمْلِكَ المُلْكَ ثَمَانِيْنَا
4) لا قَدَّسَ اللهُ إمْرأً لَمْ يَقُلْ عَلى دُعَائِي لَكَ: آمِيْنَا

1) *Emir’in yaşı otuz üçe dayandı.*
2) *Cafer henüz on yedi yaşındayken, halifelik makamına oturdu.*
*3) Ey emir seksen yaşına kadar tahtta kalasın.*
*4) Bu duama âmin demeyen kişiyi Allah kutsamasın!*

Cariye Fazlu’l-Medeniyye’nin okumuş olduğu bu beyitler emirin çok hoşuna gitmiştir. Bunun üzerine Emir, ona elli bin dirhem hediye verilmesini emretmiştir[160].

Cariye Fazlu’l-Medeniyye, güzel bir yüze ve ahlağa sahip olması, bunun yanında güzel şiir inşad etmesi gibi özellikleriyle halifenin meclisinde bulunan birçok kişiyi kendine hayran bırakmıştır. Cariyeye hayran olup ona sevgisini/hayranlığını açıklayamayan bazı kimseler şunları söylemişlerdir.

1) ألا ليتَ شِعْري عَنْكِ هَلْ تَذْكُرِيْنَنِي فَذِكْرُكِ فِي الدُّنْيا إِليّ حَبِيْبُ
2) وَهَلْ لِي نَصِيْبٌ فِي فُؤادِك ثَابِتٌ كَمَا لكِ عِنْدي في الفُؤَادِي نَصِيْبُ
3) وَلَسْتُ بِمَتْرُوكٍ فَأَحْيَا بِزُورَةٍ وَلَا النَّفَسُ عِنْدَ اليَأْسِ عَنْكِ تَطِيْبُ

1) *Sana yazdığım şiir, beni aklına getiriyor mu? Çünkü bana en sevimli gelen şey beni düşünmendir.*
2) *Senin gönlümde yer edindiğin gibi, ben de senin gönlünde yer ediniyor muyum?*
3) *Hayatta, gayesiz bir şekilde, zorunlu olarak yaşıyorum. Senden umudu kesmek, ölmekle eş değerdir.*

Hayranlığını ifade eden kişilere şu şekilde karşılık gelmiştir.

---

[160] Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *el-İmâu’ş-şevâir*, s. 62

1) نعَمْ وَإِلَهِي إِنَّنِي بِكَ صَبَّةٌ فَهَل أَنْتَ يا مَنْ لا عَدِمت مُثيبُ

2) لِمَنْ أَنْتَ مِنْهُ فِي الفُؤَادِ مُصَوَّرٌ وفِي العَيْنِ نُصْبَ العَيْنِ حِيْنَ تَغِيْبُ

3) فَثِقْ بِوِدَادٍ أَنْتَ مُظْهِرُ فَضْلِهِ عَلَى أَنَّ بِيَ سُقْماً وَأَنْتَ طَبِيْبُ.

1) *Vallahi ben de seni seviyorum. Ey kendisini terk etmediğim, sen de beni seviyor musun?*

*2) Sen gönülde tasvir edilmişsin. Seni görmesem bile sen gözümde tütüyorsun.*

*3) Fazlını ortaya koyduğun sevgiye inan*! *İçine düştüğüm hastalığın tabibi sensi.*

Bunun üzerinde el-Mutevekkil, Fazlu'l-Medeniyye'nin sahibi olan Ali b. el-Cehm'den cariyenin bu sözlere şiirle karşılık vermesine izin vermesini istemiştir. Verilen iznin ardından cariye Fazlu'l-Medeniyye şu beyitleri okumuştur.

لَاذَ بِهَا يَشْتَكِي إِلَيْهَا فَلَمْ يجِدْ عِنْدَها مَلَاذا

*Ona derdini açmak için gitti, ancak o derdini dinlemedi.*

Boynunu kısa süre büktü ve şöyle devam etti:

1) فَلَمْ يَزلْ ضَارعاً إِلَيْها تَهْطِلُ أَجْفَانُه رَذَاذا

2) فَعَاتَبُوه فَزَادَ عِشْقاً فَمَاتَ وَجْداً فَكَانَ مَاذا؟

1) *Ona ısrarla ram olmakta, gözlerinden damla damla yaş akmakta.*

2) *Onu kınadılar, aşkı arttı. Aşkının şiddetinden öldü de ne oldu*?

Bunun üzerine el-Mütevekkil cariyeye on bin dinar hediye vermiştir. Ebu'l-Ferec İsfahânî, Ebu Cafer b. Kudame'nin kitabından iktibasla şöyle demiştir: *"Ali b. Yahya el-Müncim bana, birgün el-Mutevekkil'in huzuruna çıkınca okumam için elime bir kâğıt verdi. Onu okuynca şunu gördüm dedi. Allah bunları söyleyen kişinin yüzünü ağartsın diyerek bunu kimin yazdığını sordum. Bu soruya el-Mutevekkil şöyle cevap verdi. Dün, yanımda kalması için Fazl'a söz verdim. Ardından bu sözümde durmama engel olan şiddetli bir sarhoşluk geçirdim. Sabah olunca bu kâğıdı avucumun arasında*

*buldum"*.[161] Cariyenin el-Mütevekkil'e yazıp onun eline sıkıştırmış olduğu kâğıtta yazılanlar şunlardır.[162]

1) قَدْ بَدَا شِبْهُك يَامَو لايَ يَحْدُو بِالظَّلامِ
2) قُمْ بِنَا نَقُصُّ لُبَانَا تِ اِلتِثَامٍ واِلتِزَامِ
3) قَبْلَ أَنْ تَفْضَحَنَا عَوْ دَةُ أَرْوَاحِ النِّيَامِ

1) *Mevlam! Karanlıkta yürüdü sana benzeyen.*
2) *Haydi, saklanmak için kerpiç yapalım.*
3) *Uyuyanların ruhları, bizi teşhir etmeden önce.*

### 2.1.7. Kalemu'l-Beşkensiyye

Abdurrahman b. Hakem'in (ö. 238/852) cariyesi olan Kalemu'l-Beşkensiyye, Endülüslü edebiyatçılardan sayılmaktadır. Endülüs asıllı olan cariye, Beşkenes'te dünyaya gelmiştir.[163] Abdurrahman b. Hakem, onu şarkı söylemeyı öğrenmesi için Medine'ye göndermiş, ancak o şarkı söyleme ile birlikte edebiyat, şiir, rivayet, haber hüsn-ü hat vb. birçok ilim öğrenmiştir.[164] Endülüs sarayında kendilerine Medineliler olarak isimlendirilen ve yıldızı Endülüs'e gelmeden önce parlayan cariyelerdendir.[165]

Kalemu'l-Beşknesiyye, her ne kadar Endülüs asıllı ve Beşknes doğumlu olsa da el-Mukrî, onun Endülüs'e getirilen cariyeler zümresinden olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen bunun sebebi de cariyenin henüz küçükken Medine'ye müzik ve ilim öğrenmek için yollanıp daha sonra da tekrar Endülüs'e geri gönderilmesinden kaynaklanmaktadır.[166] Cariyenin yaygın şöhretine rağmen, tarihi kaynaklar ona ait herhangi bir şiiri ihtiva etmemektedir.

### 2.1.8. Rağad

Abdurrahman b. Hakem'in oğlu Hişam b. Muğire'nin (ö. 927-366) en özel cariyelerindendir. Gittiği her yere onu götürmüş ve oturduğu her mecliste ona iştira

[161] Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-İmâu'ş-şevâir*, s. 67.
[162] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 241
[163] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlamu'n-nisâ*, IV, 219.
[164] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 241; el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 124.
[165] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb***,** IV, 123-124.
[166] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 240-241.

etmiştir.[167] Dolayısıyla bu cariye birçok güzelliğe nail olmuş, edebiyat ve şarkı hâkim olmak derecesinde öğrenmiştir. Birçok şair'e ait şiir okumuş ve şarkı söylemiştir. Ömer b. Ebi Rebi'a, es-Sama b. Abdullah el-Kayserî, es-Sanevberî ve el-Kattamî'ye ait beyitler okumuştur. Bazen de bu beyitlerin tertibini değiştirmiştir.[168] İnşad etmiş olduğu bir beyit şöyledir:

1) أَيْنَ أَيَّامنا بِخَلق أَتَينا كَان ذَاك الزّمَان للدَّهرِ عَيْنَا
2) وأَسْهَرُ كُلَ عَينٍ لا تهنَّا العَادِيَ ولا قرَّ عَيْنَا

1) *Kalabalık olarak geldiğimiz o günler nerede? Onlar ki zamanın canlı şahidiydi.*
2) *En uykusuz gözler, ne dostu ne düşmanı sevindirir!*

### 2.2. Hilafet Döneminde Şair Câriyeler

Emevi Devleti birçok devletçiğe ayrıldıktan sonra her devletçik bağımsızlığını kazanarak müstakil bir melik tarafından yönetilmeye başlamıştır. O zamanlar kuzeyde bulunan Hristiyanlar devletin yıkılışını hızlandırmak için birtakım gruplara destek vererek Müslümanların egemenliğinde bulunan toprakları geri almak istemiştir. Ancak III. Abdurrahman el-Hakem döneminde devlet askeri ve siyasi birliğini yeniden kazanmayı başarmıştırDevletin kendi içindeki birliğini kurması ve doğuda bulunan Abbasi Devleti'nin eski gücünü kaybedip zayıflaması neticesinde III. Abdurrahman Halifelik makamını Endülüs'e taşımak istemiştir. Dolayısıyla emir kendisini halife olarak ilan ettikten sonra devletini Hıristiyanlardan korumak için sınırlarına gözetleyici devriyeler göndermiştir. .[169]

III. Abdurrahman Kuzey Afrika'da Fatimîlerle mücadele etmiş ve neticede Fas ve Moritanya'yı kendi devletine ilhak etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda İdrisî Devleti'ni de ortadan kaldırmıştır. Babası III. Abdurrahman el-Hakem'in siyasetini izleyen oğlu el-Hakem döneminde devlet kültürel zenginliğinin zirvesine ulaşmıştı.[170] el-Hakem'in vefatından sonra henüz küçük yaşta olan oğlu Hişam, miladi 1013 yılında devlet idaresine geçmiştir. Yaklaşık bir sene sonra da Endülüs Devleti kardeş kavgalarına sahne olmuştur. Bu durum devletin parçalanmasına, devlet içerisinde çok

[167] İbn Azârî, *el-Beyânu'l-Muğrab,* II, 99-100.
[168] İbn Fazlullah el-'Umerî, *Mesâliku'l-ebsâr,* X, 187-192.
[169] Rağib es-Serhanî, *Kıssatu'l-Endelüs mine'l-fethi ile's-sukût,* Dâru İkraa, Kahire 2010, s. 205.
[170] Rağib es-Serhanî, *Kıssatu'l-Endelüs mine'l-fethi ile's-sukût,* s. 227.

başlılığın ortaya çıkmasına ve devletin daha erken yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim miladi 1027-1031 yılları arasında devleti yöneten Hişam el-Muted'in düşüşüyle birlikte Emevî hanedanlığı son bulmuş yerine de Mülûk-i Tavâif devletleri kurulmuştur. Bu dönemde ele alacağımız iki meşhur halife Abdurrahman en-Nasır Lidinillah ve Muhammed b. Ebî Âmir'dir.

Abdurrahman en-Nasır Lidinillah (ö. 355/961), Abdurrahman en-Nasır veya III. Abdurrahman olarak bilinir. Kendisi beni Ümeyye'nin sekizinci melikidir. O zamanlar 'Müslümanların halifesi' ve 'Emiru'l-Mü'minîn' lafzını kullanan ilk şahıstır.[171] Kendi döneminde Abbasilerin zayıflığından istifade ederek, halifelik lakabını kullanmaya başlamıştır. Halife III. Abdurrahman'ın hâkim olduğu dönem Endülüs Devleti'nin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Çünkü 50 yıl boyunca Endülüs topraklarına hâkim olan III. Abdurrahman döneminde Kurtuba, Kurtuba Üniversitesi ile ilim ve kültür başkenti sayılmış ve dünyanın dört bir yanından ilim adamlarını etkileme ve cezbetmeyi başarmıştır. Halife III. Abdurrahman, dedesi Abdullah'ın vefatından sonra yönetimi ele geçirmiştir. Amcası el-Mutrif de yönetici adayı olduğu için babasını hunharca katletmiştir. Bu durumu öğrenen dedesi, yönetimi el-Mutrif'e bırakmayıp III. Abdurrahman'a teslim etmiştir. Daha sonra dedesi, el-Mutrif'in idam edilmek suretiyle cezalandırılmasına karar vermiştir. III. Abdurrahman, dedesinin himayesinde yetişmiş ve çoğu şeyi ondan tevarüs etmiştir. Dedesinin vefatından sonra, henüz yirmi üç yaşındayken halife olarak devlet yönetimine geçmiştir. Halife olduktan sonra ona biat eden ilk grup, amcaları olmuştur. O dönemde Endülüs Devleti isyancılarla mücadele etmekle meşguldür. Bu isyanları bastırmak için III. Abdurrahman büyük bir seferberlik başlatarak uzun yıllar sürecek olan savaşların başlaması yönünde karar vermiştir. Bu savaşlar neticesinde devlet içinde bozguncu olan grubu bertaraf ederek, devletin birlik ve düzenini tekrar sağlamaya muvaffak olmuştur. III. Abdurrahman, halife lakabını hicri 316 senesinde kullanmış ve bunun üzerine insanları kendi çevresinde toplayarak, Ümeyyeoğulları'nın hilafeti Benî Abbas'tan daha çok hakettiğini vurgulamaya çalışmıştır. İnsanların kendisine biat etmesi üzerine III. Abdurrahman, en-Nasır Lidinillah lakabını alarak, Emiru'l-Muminîn şeklinde adlandırılmıştır. Hicri 325 yılında Medine-u Zehra'yı inşa edilmiş ve Zehra sarayı da bu şehir içerisinde kurulmuştur. Abdurrahman en-Nasır Lidinillah'ın en önemli icraatlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

[171] Ali Hatalmış, İslam toplumunda kölelik ve ceriyelik, araştırma yayınları, Ankara 2012, s. 418.

- Endülüs Devleti içindeki isyan ve fitne hareketlerine son verip devlet yönetiminin tekrar Emeviler'in eline geçmesini sağlamıştır.

- İspanyol akın ve işgallerine engel olmuştur.

- Endülüs medeniyetinin nişanesi olarak kabul edilen ve hükümdarlik şehri olarak kabul edilen Medine-u Zehra'yı inşa etmiştir.

Hilafet döneminde ele alacağımız bir diğer meşhur halife Muhammed b. Ebi Âmir (ö. 938/1002)'dir. Hişam el-Mulakkab Billâh zamanında Âmirîler devletini tesis etmiş ve el-Hâcibu'l-Mansûr lakabını kullanmıştır. Cezire-i Hadra'dan Endülüs'e ilim öğrenmek için gelen halife Muhammed b. Ebî Âmir, Kurtuba sarayının yakınlarında bir ticarethane açmış ve ince zekâsı sayesinde Sakalibe'leri yanına çekmeyi başararak saray yöneticilerinin güvenini kazanmıştır. Şöhreti, cariye Subh el-Beşkensiyye'nin kulağına ulaşan Muhammed b. Ebî Âmir, halife III. Abdurrahman'ın oğlu Hişam'ın işlerinin genel sorumlusu mertebesine ulaşmıştır. Halife el-Mustansır Billâh döneminde Mağrip'te gerçekleştirilen gazvelerdeki başarısından ötürü güvenlik güçlerinin en üst mertebesine yöteci olarak tayin edilmiş ve aynı zamanda devlet hazinesinin idaresinden de sorumlu tutulmuştur. Böylece III. Abdurrahman'ın oğlu Hişâm'ın mülkünü idare eden kişi olarak atanmıştır. Neticede zekâsı ve gayreti sayesinde Endülüs'te devlet yönetiminin en yüksek mertebesine kadar ulaşmayı başarmıştır. Sonuçta Muhammed b. Ebî Âmire, Melik Hişam döneminde haciplik görevi verilmiştir. Devlet idaresinin genel idaresi kendisine tevdi edilmiş ve Melik Mansûr lakabını kullanmıştır. Daha sonraları, Amirîler devletini kurarak, birçok Fransız şehrini ve kuzey Endülüs'ü topraklarına katmayı başarmıştır. Hicri 392 yılında vefat ettikten sonra oğlu Abdulmelik el-Âmiri devlet yönetimine geçmiştir. Abdulmelik el-Âmirî'nin ölümünden sonra Endülüslülerin Âmirilere karşı başkaldırmaları neticesinde Âmiriler devleti yıkılmıştır. Böylelikle Mülûk-i Tavâif devri başlamıştır.[172]

Hilafet döneminde yaşamış ve şiir inşad etmiş olan cariye şairler şunlardır:

### 2.2.1. Ünsü'l-Kulûb

Ünsü'l-Kulûb adıyla anılan cariye, el-Mansur lakabını kullanan Muhammed Ebi Âmir'in (ö. 392/1002) cariyesi olarak bilinmektedir. Ünsü'l-Kulûb Endülüslü

[172] Rağib es-Serhanî, *Kıssatu'l-Endelüs mine'l-fethi ile's-sukût*, s. 250

cariyelerin şair ve şarkıcı olanlarındandır. el-Mukrî[173] *"Nefhu't-Tîb"* isimli eserinde Mansur b. Ebî Âmir'in inşa etmiş olduğu el-Medinetu'z-Zâhire'den bahsederken, cariye Ünsü'l-Kulûb'a da değinmiştir[174]. el-Mukrî mezkur eserinde Mansur b. Ebi Âmir'le el-Medinetü'z-Zâhira hakkında konuştuklarını aktarmaktadır. Aralarındaki konuşmada cariye Ünsü'l-Kulûb'un şu şekilde mırıldandığı zikredilmiştir:

1) قَدِمَ اللَّيْلُ عِنْدَ سَيْرِ النَّهار وَبَدَا البَدْر مِثْلَ نِصْفَ السّوارِ
2) فَكَأَنَ النَّهَارَ صَفْحَة خَدٍّ وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذارِ
3) وكَأْسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ
4) نَظَرِي قَدْ جَنَى عَلَيَّ ذُنُوبًا كَيْفَ مِمَّا جَنَتْهُ عَيْنِي اِعْتِذَارِي
5) يَا لَقَوْمِي تَعَجَّبُوا مِنْ غَزَالٍ جَائِرٍ فِي مَحِيَتِي وَهُو جَارِي
6) لَيْتَ لَوْ كَانَ لِي إِلَيْهِ سَبِيْلُ فَأَقْضِي مِنْ الهَوَى أَوْطَارِي.

1) *Gündüz yola devam ederken gece geldi. Dolunay da yarım bilezik gibi göründü.*
2) *Gündüz, sanki bir yanak, gece ise bir yanağa dökülen saç tutamı gibiydi.*
3) *Bütün içkiler kadehlerde buz gibiyken, içince, sanki ateş parçası.*
4) *Bir bakışım, beni günaha batırdı. Bakışımla gelen günaha nasıl veryansın edeyim.*
5) *Beni etkileyip içimde koşan ceylana komşularım şaşırdı.*
6) *Keşke beni ona götüren bir yol bulsam, da ondan arzuladığım her ne varsa o alsam.*

Bunun üzerine şair de ona şöyle cevap verdi:

1) كَيْفَ كَيْفَ الوُصُولُ لِلأَقْمَار بَيْنَ سُمْرِ القِنَا وَبِيْضِ الشِّفَار
2) لَوْ عَلِمْنَا بِأَنَّ حُبَّكَ حَقٌّ لَطَلَبْنَا الحَيَاةَ مِنْكَ بِنَارِ
3) وَإِذَا مَا الكِرَامُ هَمُّوا بِشَيءٍ خَاطَرُوا بالنُّفُوسِ فِي الأَخْطَارِ

1) *Nasıl, nasıl ulaşır aya insan. O ki ne tam esmer ne de beyaz.*
2) *Sevginin gerçek olduğunu bilsek ateş olsa, senden yaşam isterdim.*
3) *Erdemli kişiler bir işe revan olunca, Ucunda tehlıkeler dahi olsa gerçekleştirirler.*

[173] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, I, 616.

[174] Muhammed b. Abdullah b. Âmir b. Muhammed b. Ebi Âmir, el-Mansûr b. Ebî Âmir şeklinde tanınmıştır. Halife el-Mustansır b. Hakem onu veziri olarak tayin etmiştir. Hicri 366 yılında vefat ettikten sonra oğlu Hişam'ı daha küçük yaşta veliaht olarak tayin etmiştir. Bunu fırsat bilen el-Mansûr b. Ebî Âmir, yaşı küçük olduğu için Hişam'ı geri plana iterek onun yerine kararları kendisi vermeye başlamıştır. Bundan dolayı da el-Hacip el-Mansûr şeklinde isimlendirilmiştir. Adına fermanlar, minberlerde dualar ve onun emriyle savaşlar gerçekleşmeye başlamıştı. Gerçekleştirdiği savaşların çoğunda muvaffak oldu ve neticede ölümüne kadar yirmi yedi yıl tahtta kalmayı başarmıştır. Bkz. İbn Haldûn, *Târîhu İbn-i Haldûn*, thk Halil Şahhâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988, IV, 189.

Bunları duyan Mansur b. Ebî Âmir, kızgın bir şekilde kılıcını çekerek cariyeye *"Hadi söyle! Bu aşk dolu sözleri kimin için söylediğini açıkla"* demiştir. Cariye de ona *"Yalan söylemenin kurtuluş yolu olduğunu biliyorum ancak doğru söylemenin daha doğru bir karar olduğunu düşünüyorum. Vellâhi bu sadece bir bakışın meydana getirdiği ve kalpten dile düşen ifadelerden başka bir şey değildir. Merhamet ve affetmek muhakkak ki büyüklerin şanındandır. Daha sonra ağlamaya başladı ve sanki gözyaşları ipi koptuktan sonra yere dökülen inci taneleri gibiydi."* şeklinde ağlayarak şu şekilde cevap vermiştir:

1) أَذْنَبْتُ ذَنْباً عَظِيْماً فَكَيْفَ مِنْهُ اِعْتِذّارِي
2) وَاللهُ قَدَّرَ هَذَا وَلَمْ يَكُنْ بِاخْتِيَارِي
3) وَالعَفْوُ أَحْسَنُ شيءٍ يَكُونُ عِنْدَ اِقتِدَارِ

1) *Çok büyük bir günah işledim. Ondan nasıl özür dilerim.*
2) *Bu benim secimin değildi, Allah takdir etti.*
3) *Güçlüyken affetmek, en güzel şeydir*

Bunun üzerine emirin kızgınlığı kendisinden özür dileyen vezirine yönelmiştir.[175] Ancak daha sonra onu affetmiş ve vezirine cariyeyi hediye etmiştir.[176] O dönemin devlet adamları, şöhret kazanan cariyeleri güzellik, kültür ve ahlakları dolayısıyla satın alırlardı. Birçok cariyeye sahip olsa bile halifenin güzellik, kültür ve ahlak bakımından üstün özelliklere sahip bir cariyeyi hizmetine almaması mümkün değildir.[177] Bu durum devlet adamlarının müdavimi olduğu sohbet ve meclislerin gerekliliklerinden sayılmıştır.

Cariyeler genel anlamda, güzellikleri ve kültürlü oluşları ile özellikle gece muhabbetlerinin süsleri olmuştur. Ancak cariyelerin kendilerine ait olmayan ancak çok iyi ezberledikleri bazı şiirler, melik haricinde bir kişi için söylendiği takdirde, meliklerin bu duruma kızması şeklinde sonuçlanıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi cariye, emiri değil; veziri beğenmiş ve bu durum hükümdarın kızgınlığına sebebiyet vermiştir. Cariye Ünsü'l-Kulûb cezaya uğrama durumundan ancak emirden özür dilemesi neticesinde kurtulabilmiştir. Bu beyitler ışığında ve el-Mukrî'nin risalesinde geçtiği üzere, Ünsü'l-Kulûb adlı cariyenin, hicri dördüncü asırda yaşamış şair ve şarkıcı biri olduğu ortaya

[175] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, 1, 618.
[176] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye fi'ş-şi'ri'l-mereti'l-Endelüsiyye*, s. 442.
[177] Abdulfettah Muhammed Osman, *Şi'ru'l-Mer'a fi'l-asri'l-Abbasî*, Dâru Ğarîb, Kahire 2004, s. 91.

çıkmaktadır. Mansûr b. Âmir'in [178] hicri 378yılında ve İbn Hazm'ın da 420 yılında vefat etmiş olması cariye Ünsü'l-Kulûb'un hicri dördüncü asırda yaşadığını göstermektedir. el-Mukrî'nin "*Nefhu't-tîb"* adlı eseri dışında cariye Ünsü'l-Kulûb'tan bahseden herhangi bir kaynağa rastlayamadık. Bununla beraber günümüze kadar onun sadece dokuz beyitlik bir şiiri ulaşmıştır. [179]

### 2.2.2. Mut'a

Mut'a, Ziryâb adıyla bilinen Ali b. Nafi'nin (ö. 243/857) cariyesi olup, güzelliğiyle meşhur olmuştur.[180] Kendisi Kurtuba'nın yıldızının parladığı döneme denk gelen hicri üçüncü asırda yaşamıştır. Ziryâb'ın hem cariyesi hem de talebesi olarak bilinmektedir.[181] Ziryâb daha Endülüs'e gelmeden önce namı gelmiştir. O dönemde Ziryâb, Endülüslüler tarafından, sosyal hayatta yeme içmeden giyime kadar âdâb-ı muâşeret, edebiyat ve daha birçok alanda örnek alınmıştır. Müzik konusunda da uzman ve müziğe yeni açılımlar getirmiş bir kimsedir. Bununla birlikte O, Ümeyye oğullarını ve devlet adamlarını etkilemiş birisidir. Kendi adına kurulan müzik okullarının müdavimleri arasında çocuklar ve cariyeler öne çıkmaktadır.

İbnu'l-Ebbâr'ın ve el-Mukrî'nin eserlerinde cariye Mut'a'nın ağzından efendisi Ziryâb'tan bahsedilmiştir. Efendisinden bahsederken yer yer kendisine de değinen cariye Mut'a, Endülüs'te git gide tanınıp şöhret kazanmaya başlamıştır.[182] Kaynaklarda belirtildiğine göre cariye Mut'a kendisini şarkı ve edebiyat alanında geliştirmiştir. Hem sesi hem de yüz güzelliği ile ön plana çıkan cariye Mut'a, istenilen cariye özelliklerini kendisinde barındırıyordu. Çünkü Endülüs'te cariyeler eğer sadece sesi güzelse, belli bir noktaya kadar beğenilmiş, sesi, icrası ve kendisi de güzelse, bunun yanında diğer

---

178 İbn Haldun, *Târîhu İbnHaldûn*, IV, 189.

179 el-Hümeydî, *Cezvetu'l-muktebes*, II, 416.

180 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 242.

181 Ali b Nafi, lakabı Ziryâb'tır. Emir Mehdi'l-Abbasi'nin mevlasıdır. Siyah bir kuşa benzeyişi dolayısıyla Ziryâb lakabı kendisine verildi. Dile hâkim ve şiir konusunda ustaydı. Hocası el-Mevsilî ile arasında geçen mevzudan dolayı Endülüs'e intikal etti. Emir Reşid ona bol bol atada bulununca hocası onu kıskandı ve bu şekilde araları açıldı. Neticede hocası ona ya başka diyarlara gitmesini veya bulunduğu yerde hocasına rağmen ikamete devam etmesini söyledi. O da göç etmeyi tercih etti. Ailesiyle birlikte, Mağrib'e ve oranın emiri olan Abdurrahman b. Hakem'e gitti. Emir de onu en güzel bir şekilde karşıladı, konaklaması için güzel bir yer ve geçinmesi için de ona maaş bağladı. Daha sonra onu şarkıcı ve müzisyenlerin başı yaptı. Ziryâb o zamanlar on bin şarkıyı besteleriyle bilmekteydi. Uda beşinci bir tel ekledi. Bununla birlikte, astronomi ve edebiyata vakıftı, adab-ı muaşeret konusunda da çok iyiydi. Endülüslüler onu, yeme içme ve giyinme konusunda örnek aldı ve şiirlerini de taklit etmeye başladırlar. Onun sekiz erkek ve iki kız olmak üzere on çocuğu vardı. Bunları tamamına da müziği öğretti. Vezir Hişam b. Abdulaziz Ziryâb'ın kızı Hamdune ile evlendi. Cariyelerine de müziği öğretmiştir ki Mut'a onlardan biridir. Bkz: el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, III, 122.

182 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, III/131; İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 242.

ilimleri de biliyorsa, bu cariye her bakımdan çok kıymetli sayılmıştır. Cariyeye hem maddi hem de manevi bir değer katması hasebiyle, cariye tüccarları ticaretini yaptıkları cariyenin de şarkı söyleme, ses, vücut güzelliği ve kültürlü olma gibi niteliklere sahip olmasına dikkat etmiştirler.[183]

Aslında şarkıcıların kendisi cariye ticareti yapardı ve cariyelere bizzat kendileri müzik öğretirlerdi. Bazıları da satın aldıkları cariyelere şarkı öğretmeleri için müzik hocaları tutarlardı. İbrahim el-Muvsilî de cariyelere şarkı öğreterek onların değerinin yükselmesine zemin hazırlamış ilk kişiydi. [184] Muhtemelen cariyenin ekâbir meclislerinde oturup, oranın müdavimlerinden olması veya başta emir Abdurrahman b. Hakem gibi devlet başkanı huzurunda bulunması, cariye sahibinin de kıymetini arttırıyor ve onun ticaret erbabı arasındaki konumunun yükselmesine vesile oluyordu. Dolayısıyla Ziryâb ve onun gibiler cariyelerine sözleri ve şarkı söylemeyi öğreterek bunu başarmıştır. Mut'a da Abdurrahman b. Hakem'e şarkı söylüyor ve ona içki sunuyordu. Halifenin kendisini beğendiğini fark edince onu sevdiğini göstermek istedi ancak halife bunun gizli kalmasını istedi. Bunun üzerine ona şarkı söyledi. Şu beyitler cariye Mut'a'ya atfedilmiştir:

1) يَا مَنْ يُغَطّي هَوَاهُ مَنْ ذَا يُغَطّي النّهَارا
2) قَدْ كُنْتُ أَمْلِكُ قَلْبِي حَتَّى عَلِقْتُ فَطَارا
3) يَا وَيْلَتِي أَتَرَاهُ لِي كَانَ أَو مُسْتَعَارا
4) يَا بِأَبِي قُرَشِيٌ خَلَعْتُ فِيْه العِذَارا[185].

1) *Ey arzularını saklayan, gündüzü kim örtebilir ki.*
2) *Bu kalbin sahibi bendim; ta ki seni görünceye kadar.*
3) *Gerçekten benim mi olacak? Yoksa sadece bir hayalden ibaret mi kalacak?*
4) *Bu Kureyşliye babam feda olsun. Onun sevgisi uğruna her şeyi göze aldım*[186]

Bunun üzerine Ziryâb olanları görünce cariye Mut'a'yı Halife Abdurahman'a hediye etmiştir. O dönem için dişilik silahını iyi kullanan bir cariyenin bu cüreti garipsenecek bir durum değildir. Öncelikle o pazarlarda satılan ve insanlara şarkı söyleyip gösteriş yaparak onların arzularını dindirmeye çalışan bir cariyedir. Ancak

[183] Fevziyye Abdullah 'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye,* s. 488.
[184] Farid Amrunî, *el-Cevârî'l-muğanniyât,* Dâru'l-Meârif, Kahire 1961, s. 46.
[185] Beyitte geçen عذار haya anlamındadır. Burada ise hayâyı terketmek anlamında kullanılmıştır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* IV, 349.
[186] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb,* III, 131.

burada şaşılacak durum halifenin böyle bir şeye ancak gizlilik içerisinde yanaşmış olmasıdır. Çünkü cariye şarkı söylesin diye alınır. Eğer halife, sahibinden onu görmek için izin isteseydi muhakkak ki sahibi ona hediye eder veya satardı. Kaynaklar, devlet adamlarının cariyelerle olan münasebetini veya onları satın alma hallerini anlatan kıssalarla doludur. [187]

Şayet karşıdaki kadın hür olsa yani cariye olmasaydı ve halife de onu beğenmiş olsaydı iki kişi arasındaki bu ilişkinin gizli bir şekilde yürütülme sebebini anlardık. Ancak, İbnu'l-Ebbâr'ın "*et-Tekmile*" adlı eserinde ve el-Mukrî'nin "*Nefhu't-Tîb*" adlı eserinde halife ve cariye arasında gerçekleşen ilişkiye dair meydana gelen bu gizliliğe anlam verilememiştir. Burada iffetini korumak isteyen bir halifeye karşı, cariye hislerini ortaya koyan beyitler okumuştur. İbnu'l-Ebbâr bu beyitler için "Zannederim ona aitti" ifadesini kullanmıştır.[188] Bununla birlikte el-Mukrî'de onun okuduğu bu beyitlerin şiir hafızları tarafından teyit edildiğini ve bu beyitlerin cariye Mut'a'ya ait olduğunu aktarmıştır.[189] Bütün bunlara şahitlik eden Ziryâb ise, cariyeyi halifeye hediye etmekten başka bir şey yapamamıştır.[190]

### 2.2.3. Mercân

Mercân, Halife Hişam en-Nasır'ın (ö. 553/1225) cariyesi olarak bilinir. O aynı zamanda Hakem el-Mustansır Billah'ın da annesidir. İyi bir edebiyatçı ve zarif bir konuşma tarzına sahiptir. Halife en-Nasır'ın ilk karısı ile aralarında geceliği on bin dinara mal olan bir hadise meydana gelmiştir. Mercan bu olayı şu beyitlerle dile getirmektedir:

1) يَا لَيْلَةً لَوْ أَنَّهَا تُبَاعُ لِي أَو تُشْتَرَى
2) شَرَيْتُهَا بِكُلِّ مَا أَطْلُبُهُ مِن المُنَى.

1) *O gece keşke bana satılabilse.*
2) *Her ne pahasına olursa olsun onu satın alırdım.*

[187] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 242.
[188] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 242.
[189] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, III, 131.
[190] Fevziyye Abdullah 'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 489.

Buna binaen Mercân, nazmettiği şu şiiri Zurzur'a öğretmiştir:

1) أيُّها القَاصِدُ رِفْقاً بِأَمِيْرِ المُؤْمِنِيْنا
2) إنَّما تَقْصِدُ عِرقاً فِيْهِ مَحْيَا العَالَمِيْنَا

1) *Ey Emiri'l-Müminin'e dostcu gelen.*
2) *Huzuruna geldiğin bu kişi çok yücedir.*

Bunun üzerine halife en-Nâsır, çok zarif bir şekilde bu sözü kabul etmiş ve onun kim tarafından telif edildiğini ve Zurzur'a bunu kimin öğrettiğini çevresine sormuştur. Huzurdakiler de sözü söyleyen kişinin kendisinin veliahdı olan Hakem el-Mustansır Billah'ın annesi Mercân olduğunu söyleyince ona otuz binden fazla dinar hediye etmiştir.[191]

### 2.2.4. Cariye Meşrikiyye

Cariye Meşrikiyye hakkında Mansûr b. Âmir'in (ö. 392/1002) cariyesi olması dışında kaynaklarda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. İhsân Abbâs, Mansur'ın hicri 406 senesinde vefat ettiğini ve "*el-Muhtar min Şi'rî Beşşâr"* adlı eseri şerh eden et-Tûcîbî'nin Malaga'da hasta olduğunu ve onun da halifenin durumunu şu şekilde tavsif ettiğini aktarmaktadır: *"Gece çöktüğünde uykum gider ve etrafımda udlar ve tanburlar çalmaya başlardı. Şu beyitleri okuyan cariyenin icrasını severdim"*: [192]

1) مَابَالُ أنجُمِ هذا اللَّيلِ حَائِرَةٌ أَضَلَّتِ القَصْدَ أمْ لَيْسَتْ عَلى فَلَكِ
2) عَادَتْ سَوَارِيْهِ وَقْفاً لا حِرَاكَ لَها كأنَّها جُثَثٌ صَرْعَى بمُعتَرَكِ

1) *Bu gecenin yıldızlarına ne oluyor da şaşkınlar. Yoldan mı çıktılar ya da yörüngeleri mi yok?*
2) *Hareketsiz bir şekilde, ölü bedenler gibi yığılmışlar.*

Ona şarkı söyleyen bu cariyenin kim olduğu sorulunca, cariyenin Mansur b. Ebi Âmir'in cariyesi olduğu söylenmiştir. Onun Bağdatlı olduğu aktarılmıştır. Daha sonra bu cariye vezirlerinden birinin olmuştur. [193]

---

191 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 125.
192 İhsân Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, s. 5.
193 et-Tecîbî, *Şi'ri'l-Muhtâr min şi'ri Beşşâr*, thk. Muhammed b. Bedreddin el-Alevî, Matbaatu'l-İtimâd, Beyrut 2012, s. 15-16.

### 2.2.5. Muhce Bint et-Teyyânî el-Kurtubiyye

Kurtubalı Muhce, el-Müstekfi'nin kızı Vellâde'nin (ö. 994/1091) cariyesidir. Babasının ismi bilinmemekle birlikte onun hayatına dair en eski bilgiler İbn Saîd'in *el-Mağrib* adlı eserinde geçmektedir. Eserde babasının incir tüccarı olduğu belirtilmektedir[194]. Bundan dolayı da babasına et-Teyyânî lakabı nisbet edilmiştir. Söz konusu cariye Endülüs Emevi hilafetinin başkenti olan Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Nail olduğu şöhret onun soylu bir aileye mensup olmasından veya herhangi bir halifeye ait bir cariye olmasından kaynaklanmamaktadır. Onun bu şöhreti el-Müstekfi'nin kızı Vellâde'nin yanında bulunup onun arkadaşlığını kazanmış olmasından ileri gelmektedir. Suyutî de, cariyenin hicri V. yüzyılda yaşadığını nakletmektedir.[195] Bu da cariyenin Vellâde ile Endülüs Emevi Devleti'nin son ve Mülûk-i Tavâif'in ilk zamanlarına şahitlik ettiğini göstermektedir. [196]

Emirin kızı Vellâde ile Muhce arasında geçen dostluğun/arkadaşlığın nereden kaynaklandığını net olarak bilememekteyiz. Ancak Teresa Carallo babasının incir satıcısı olması hasebiyle saraya veya Vellâde 'nin bulunduğu haremgaha incir götürdüğünü ve bu şekilde iki kız arasında kuvvetli bir dostluğun başlamış olabileceğini aktarmaktadır. [197] Muhtemelen daha sonraları Muhce emirinin yanına gitmek istemiş ve herkese kapısını açan emir ona da kapısını açmıştır. İşte bu şekilde ikisi arasında kuvvetli bir arkadaşlık başlamıştır. Nitekim Muhce o zamanda yaşayan kadınların en güzeli, çok sıcakkanlı en ince ve zarîf yapılı biriydi ki Vellâde de onun eğitim almasını istemiş ve bu eğitim neticesinde de Muhce şair olmuştur. Cariyenin kişiliği Vellâde 'nin hoşuna gitmiştir. Vellâde, şiir yazımının incelikleri konusunda bilgili birisi olduğu için Muhce'ye şiir yazımını öğretmiştir. Nitekim kaynaklarda Vellâde'nin şiir konusunda üstün derecede olduğu aktarılmaktadır. Dolayısıyla iyi bir üstadın rahle-i tedrisinden geçen çalışkan ve gayretli bir talebenin, belli bir zaman sonra hocasını geçmesi mümkündür. Nitekim şair cariye Muhce de Vellâde ile alakalı olarak şunu aktarmaktadır:

1) أُعَلِّمهُ الرّمَايَة كلَّ يَومٍ  فلمَّا اشتدَّ سَاعِدَهُ رَمَانِ

---

194 İbn Said, *el-Mağrib*, I, 143.
195 es-Suyutî, *Nuzhetu'l-cülesâ*, thk. Abdullatif Âşûf, Mektebetü'l-Kurân, Beyrut 1986, s. 81.
196 Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'tu'z-zâtiyye*, s. 460.
197 Suheyl Abrîk, *Şâirâtu'l- Endelüs min asri'l-imâra ilâ nihâyeti asri'l-muvahhidîn*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Cezâyîr Üniversitesi, Cezâyîr 2009, s. 96.

2) وكمْ علَّمْتُه نَظْمَ القَوافِي فلمَّا قَالَ قَافِيَة هَجَاني

1) *Her gün ona okçuluğu öğrettim. Ustalaşınca da oku bana doğrulttu.*
2) *Ona şiir yazmayı öğrettim. Şiir söyleyince de beni eleştirdi.*

Bir başka sözünde cariye Muhce, hocası Vellâde'yi kendine has üslubuyla daha sert bir şekilde şöyle eleştirmiştir:

1) ولَّادَةُ قَدْ صِرتِ ولَّادَة مِنْ دُونِ بَعْل فُضِحَ الكَاتمُ
2) حَكَتْ لَنَا مَريَمُ لَكنَّه نخلةُ هذي ذكرٌ قائمُ

1) *Vellâde, nikâhsız gebe kaldın, foyan ortaya çıktı.*
2) *Cariyen Meryem'in ifşa ettiği; dilden dile dolaşmakta.*[198]

Bu beyitlerden hareketle biz, Muhce ile Vellâde arasında geçtiği iddia edilen diyaloglara tam anlamıyla itimat etmemekteyiz. Çünkü bu rivayet ve bağlantılar sahih ve güvenilir olmaktan uzaktır. Muhtemelen bazı kaynakların bu zanna kapılmasına sebebiyet veren şey, *el-Mağrib* adlı eserde geçen "علقت" kelimesi ve onu olduğu gibi nakleden diğer kaynaklardır. Dolayısıyla bu zanna istinaden birçok açıklama, yorum ve nazariyeler ortaya çıkmıştır.[199] Söz konusu bu kaynaklar, Muhce'nin şiirleriyle çelişmektedir. Şiirleri inceleyen biri, onun tenkid ilmi konusunda çok kudretli olduğunu görecektir. Muhce'nin eleştiri konusundaki ustalık ve yetkinliğini fark eden tarihçiler, alay ve eleştiri ilmi konusunda pir kabul edilen İbnu'r-Rumî'yi[200] dahi mertebe bakımından onun gerisinde bırakmışlardır.

Onun hakkında, *el-Mağrib* adlı eserde: "İbn-u'r-Rumi'nin eksiklerini bile doldurmuştur",[201] *Nüzhetu'l-Cülesâ* adlı eserde de: "Bunu İbnu'r-Rumi duymuş olsaydı

198 İbn Said, *el-Mağrib*, I, 143.
199 Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 462.
200 Ebu'l-Hasan Ali b. Abbas b. Cureyh, Corcis olarak da adlandırılır. Kısaca İbnu'r-Rumî olarak şöhret kazanmıştır. Abdullah b. İsa b. Cafer el-Mansur el-Abbasi'nin mevlasıdır. Hicri 222 yılında Bağdat'ta doğdu. Hicri 283 yılında da vefat etmişti. 276 ve 284 senesinde vefat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Şairin kendine has, garip bir şiir anlayış ve yazımına sahiptir. Ölümü hakkında da, el-Mu'taded'in veziri öldükten sonra kendisini eleştirip taşlamasından korktuğundan onu öldürtmek için İbn Firâs'ı kiraladığı nakledilmektedir. Huzurda oturdukları esnada ona zehirli yemek getirilmiş ancak İbnu'r-Rumi zehiri fark edince ortamı terk etmek istemiş, bunun üzerine vezir, ona: 'Nereye gidiyorsun' deyince o da, 'Beni göndermek istediğin yere' cevabını vermiştir. Bunun üzerine vezir, ona "Babama selam söyle" demiş ve İbnu'r-Rumi de 'Ben cehenneme gitmiyorum" şeklinde cevap vermiştir. Bkz: İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III, 358.
201 İbn Said, *el-Mağrib*, I, 143.

muhakkak onun daha iyi olduğunu takrir ederdi"[202] ve *Nefhu't-tîb* isimli eserde ise el-Mukrî Suyuti'nin *Nuzhetu'l-Cülesâ* adlı eserinde geçen ibareler nakledilmektedir.[203] Bundan dolayı da Muhce yosma, arsız ve içki meclislerinin müdavimi olan biri olarak tanınmıştır. Fakat şair birini eleştirip taşladığında bütün iffetine rağmen, kendisini kötü, çirkin ve edepsiz/hayâsız laflar etmek zorunda hisseder. Bu durum erkek için caiz olsa bile, daha ince, narin ve hayâlı olması hasebiyle kadın için caiz görülmez. Dolayısıyla eğer bir şair, bu tür lafları içeren eleştirel bir şiir yazmak istiyorsa, bu tür şiirleri yazıp söylemek erkekler için daha münasip olur.

Kaynaklar ona ait olan edebi açıdan oldukça yetkin şu iki beyte yer vermektedir:

1) لَئِنْ حَلأَّتْ عَن ثَغْرِهَا كلّ حَائِمِ فَمَا زَالَ تَحْمَى عَن مُطَالِعِهَا الثَّغْرُ
2) فَذَلِكَ تَحْمِيْهِ القَوَاضِبُ والقَنَا وَهَذَا حَمَاهُ مِنْ لَوَاحِظِهَا السِّحْرُ.

*1) Eğer iffetini bu şekilde korumuşsa, korumaya da devam etmektedir.*

*2) Cepheyi silah ve mızrak korur, onu ise olağanüstü güzelliği.*

Yukarıdaki beyitlerde aşkın belağat, akıcılık ve güzellik bulunmaktadır. Eğer Muhce şiirine bu minval üzere devam etsedi, muhakkak ki birçoklarını geride bırakırdı. Ancak bu iki beytin hazzı bile bizim onun şiir konusundaki yetkinliğini görmemize kâfidir. Mustafa Şek'a'ya göre eğer kaynaklar, Muhce'ye ait olup şu an vakıf olamadığımız şiirleri ortaya çıkarsa idi muhakkak ki, Muhce'nin sadece eleştirel şiir konusunda değil, aynı zamanda şiirsel bir yön ve dilinin olduğunu da görecektik.[204] Örneğin o, kendisine şeftali hediye eden bir adama gerçekten çok müstehcen ifadelerle dolu olan şu cevabı vermiştir:

1) يَامُتْحِفًا بِالخَوْخِ أَحْبَابَهُ أَهْلًا بِهِ مِن مُثْلِجٍ في الصُدُورِ[205]
2) حَكَى ثَدْيَّ الغَيْدِ تفليكُه لكنه أُخْزَى رُؤُوسَ الأُيُورِ

1) *Ey Şeftali ile sevdiklerini sevindiren, gönlümüzü neşeyle doldurdun.*

2) *Bu şeftali göğsüme benziyor. Ancak cinsi münasebet ondan evladır.*

---

[202] es-Suyûtî, *Nuzhetu'l-cülesâ*, s. 81.
[203] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 493.
[204] Mustafa Şek'a, *Edebu'l-Endelüsî mevzuâtuhû ve funûnuhû*, s. 215.
[205] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 293

Şairin bu üslubu, Endülüs Devleti'nin son zamanlarının şiir anlayışından farklılık arz etmektedir. Devlet yıkılıp devletçiklere ayrıldığında, şairler bu tür eleştiren ve yeren şiir anlayışında kendilerine teselli aramıştır. Daha sonraları bu tür şiir anlayışı o çevrede kendine yer bulmuş ve şairler tarafından kabul görüp ustalıkla kullanılmaya başlanmıştır. Muhce'nin Vellâde'ye karşı eleştirel şiir konusundaki ısrarının sebebi ise belirsizliğini korumuştur. Bu bir mizah veya hakaret miydi? Kaynakların cariye kadınların ele aldığı şiirlerin sadece belli başlı olanlarını kaydetmeleri neticesinde Muhce'ye ait çoğu şiir günümüze ulaşamamıştır.[206]

### 2.2.6. Menfe'a

el-Mukrî, bu cariyenin ismini Mut'a olarak zikretmiştir.[207] Eserinde bu cariyeye özel başlık açmıştır. Yaptığımız incelemeler neticesinde Menfe'a olarak zikredilen bu cariyenin aslında Mut'a adlı cariye olduğu anlaşılmıştır. Yukarıda cariye Mut'a hakkında bilgi verilmiştir.

### 2.2.7. Buzeyğa

Şarkıcı ve şair bir cariyedir. Hasib Osman b. Muhammed'in cariyesi olan Buzeyğa hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanılmamıştır. Cariyenin ve müziğinin zikri daha çok *"Tarihu İftitâhi'l-Endelüs"* adlı eserde geçmektedir. el-Yemâme adıyla öne çıkan Muhammed b. Muemmil en-Nedim şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: *"Bir bayram günü Kurtuba'nın edip ve şairleriyle birlikte Emir Muhammed'in oğlu Osman'ın yanındaydık. O esnada abisi İbrahim içeri girdi. Kalktı elini öpüp ona yer verdi. Biz de aynısını yaptık. Ağabiyi ona: 'Bugün kendisinde ünsiyet bulacağım bir cariye bulmak için bütün çarşıyı gezdim, fakat bulamadım. Duydum ki onların tamamı sendeymiş' deyince Osman ona yemek takdim etti ancak o aç olmadığını belirtti. Bunun üzerine Osman harem tarafına bakıp cariye Buzeyğa'ya şarkı için seslendi. Buzeyğa o zamanlar, dünyada en güzel şarkı icracılarındandı. İbrahim bunun üzerine şöyle dedi: 'Kardeşim bugün beni kendisine tercih etti, hadi yanındaki tüm güzelleri getir"*. Bunun üzerine Buzeyğa şu beyiti okumuştur:

وَيَفْرَحُ قَلْبِي أَنْ أَرَى الزَّورَ مِنْكُمُ وَيَزْدَادُ عِنْدِي مِنْ أَحَبَّكم قُرْبَا

[206] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 465.
[207] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* s.IV, 241.

*Beni ziyaret ettiğinizde kalbim sevinçle dolar; Sizi yakından sevince kalbimin neşesi daha da artar.*

Muhammed b. Muemmil en-Nedim, değerlendirmelerine şöyle devam eder:

*"Osman bunu duyunca yüzünü ellerinin arasına aldı ve yüzünü ekşitti. Onun yanından ayrıldığımızda, eline kamçı alıp cariyenin yanına gitti ve ona kardeşim için: وَيَفرح قلبي أن أرى الزَّورَ منكم 'Beni ziyaret ettiğinizde kalbim sevinçle dolar' şarkısını mı okuyorsun! Vallahi senin abime âşık olduğunu düşünüyorum deyip vurmaya başladı. Haber bize ulaşınca şunu dedik: Üzerinde konuşmaya lüzum olmayan bir olaydı. Abdullah şöyle dedi: "Ben Osman'ın yanında iken, çoğu zaman bu hadiseye benzer olaylar vuku bulurdu. Birgün yine içeriye ağabiyi İbrahim girince Osman ona yer verdi ve elini öptü. Buzeyğâ'ya şarkı söylemsi için seslenmesi üzerine o da şunu okudu".* Buzeyğa'nın okumuş olduğu beyit şudur:

لَمَّا رَأَيْتُ وُجُوهَ الطَّيْرِ قُلْتُ لَهَا  لَا مَرْحَباً بِغُرَابِ البَيْن وَالصَّدِّ

*Kuşların yüzünü görünce dedim ki: "Ayrılığı getiren kargalara selam olmasın!".*

Buzeyğa'nın bu sözlerinden sonrasını Muhammed b. Muemmil en-Nedim şu şekilde aktarır: *"İbrahim yerinden doğruldu ve Osman'a: "Benim içeri girmem üzerine mi bunu okuyor!". Osman da, ey kardeşim, ona 500 kırbaç vurayım mı dedi ve kırbacı istedi. O esnada da insanların en yakışıklısı zarifi ve hazır cevaplısı olan Ebu Sehl denen bir zat vardı ve İbrahim'i kastederek şunu dedi: "Allah hakkı için, cariyeye iki defa zulmetme. Daha birkaç gün önce kardeşin sana okuduğu 'Beni ziyaret ettiğinizde kalbim sevinçle dolar' şarkısı için onu dövmüştü. Eğer sana taşla vursa mazur sayılır. Bunun üzerine İbrahim şunu dedi: 'Ey kardeşim, işte şimdi beni kıskandın.' Bir daha onun evine girmeyeceğine dair ant içip orayı terk etti.*[208]

[208] İbnu'l-Kûtiyye, *Târîhu fethi'l Endelüs*, s.126; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *el-İmâme ve's-siyâse an fethi'l-Endelüs*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-Advâ, Beyrut 1990, II, 75-105.

### 2.1.8. Kameru'l-Maşrikiyye

Bağdatlı olan cariye Kameru'l-Maşrikiyye[209] Kameru'l-Bağdâdiyye olarak da bilinir. Kendisi (hicri 298) yılında vefat eden İşbiliyye emiri İbrahim el-Lahmi'nin cariyesidir.[210] Kamer, Abdurrahman b. Muaviye el-Emevî'nin satın aldığı el-Acfâ adlı cariyeden sonra Endülüs'e gitmiştir. Kamer, yaşça daha küçük olduğu için, el-Acfâ'den sonra Endülüs'e gitmiştir. Zaten el-Acfâ'nın el-Acfâ şeklinde isimlendirilmesi onun çok cılız ve yaşlı olmasından kaynaklanmaktadır.[211] Fakat İbrahim'in cariyesi Kamer, edebiyat şiir belağat, fesahat ve müzik konusunda kabiliyetli birisidir. Kamer, Bağdat'ta Haccac'dan satın alınarak İbrahim'e getirilmiştir. Edebiyat, rivayet, marifet ve sanat gibi ilimlerle birlikte ince zekâ ve fiziksel güzelliğe sahiptir.[212] Sahibini şu sözlerle övmüştür.

1) مَا في المَغَارِبِ مِن كَرِيْم يُرْتَجَى إِلَّا خَلِيْفَ الجُودِ إِبْرَاهِيمُ
2) إِنِّي حَلَلْتُ لَدَيْهِ مَنْزِلَ نِعْمَةٍ كُلُّ المَنَازِلَ مَاعَدَاهُ ذَمِيْمُ

1) *Batı'da sığınılacak bir cömert yoktur. Cömertliğin padişahı İbrahim'in dışında*.
2) *Nimetlerle cömert evine misafir oldum, Onun kadar cömert bir ev görmedim*.

el-Mukrî, eserinde cariye Kameru'l-Maşrikiyye'nin fesahat ve beyan ehlinden olduğunu ileri sürmüştür.[213] Ona göre Kameru'l-Maşrikiyye'nin şöhreti, o daha varmadan Endülüs'e ulaşmıştır. Cariyenin Endülüs'e geldiği dönem, Abbasi Devleti'nin en parlak dönemine denk gelmektedir. Endülüs'e göç eden Kameru'l-Maşrikiyye, Bağdat'a olan özlemini bastıramamış ve sılasına hasret şekilde yaşamıştır. Bu durum onun şiirlerine de yansımıştır.[214] Örnek olarak onun şu beyitlerini verebiliriz.

1) آهاً عَلى بَغْدَادِها وعِرَاقِهَا وَظِبَائِهَا وَالسِّحْرَ فِي أَحْدَاقِهَا
2) وَمَجَالِهَا عِنْدَ الفُرَاتِ بِأَوْجِهٍ تَبْدُو أَهِلَّتِهَا عَلى أَطْوَاقِهَا
3) مُتَبَخْتِرَاتٍ فِي النَّعِيْمِ كَأَنَّمَا خُلِقَ الهَوَى العُذْرِيُّ مِنْ أَخْلاقِهَا

---

209 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 245.
210 İbrahim Haccac el-Lahmî, İşbiliyye'nin emiridir. Endülüs'ün ıztıraplı yıllarında Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman el-Evsat ona karşı çıktı. Abisi Abdullah'tan sonra göreve geldi. İşbiliyye ve Karmuna'yı yönetti. Hicri 288 yılında vefat etti. Bkz: İbn Haldân, *Târîhu İbn-i Haldûn*, IV, 174.
211 Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğanî*, XXIV, 113.
212 Ömer Rıza Kehhâle*, Âlamu'n-nisa*, IV, 220.
213 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, III, 140.
214 Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, IV, 220.

4) نَفْسِي الفِدَاءُ لَهَا فَأَيُ مَحَاسِنٍ فِي الدَّهْرِ تُشْرِقُ مِن سَنَى إِشْرَاقِهَا

1) *Ah o güzelim Bağdat ve Irak'a, ceylanına ve büyüleyici bahçelerine.*

2) *Fıratın kapladığı tüm alanlarına, dolunay vurur her tarafına.*

*3) Nimetlerin eseriyle oluşan kibirleri, sanki saf aşkı oluşturan ahlaklarının sebebiydi.*

*4) Canım kurban olsun ona. Ortaya çıkan tüm güzellikler onun eseridir.*

Yukarıda vermiş olduğumuz bu şiir haricinde el-Mukrî ve İbnu'l-Ebbâr, cariyeye ait bir başka şiire yer vermemişlerdir. Ancak Kerem el-Bustânî, cariyenin Endülüs'e ilk geliş yıllarında yolda yürürken diğer kadınların kendisini küçük görmesi ve onunla alay etmesi neticesinde şu şiiri söylediğini belirtmektedir.

1) قَالُوا:أَنْتِ قَمَرٌ في زِيِّ أطْمَارِ[215] مِن بَعْدِ مَاهَتَكَت قلباً بأَسْفَارِ

2) تَمْشِي عَلى وَجَلٍ، تَغْدُو عَلى سُبُلٍ تشقُّ أَمْصَارَ أَرْضٍ بَعْدَ أَمْصَارِ

3) لا حُرَّةٌ هِيَ من أَحْرَارِ مَوضِعِها وَلا لَهَا غَيْرَ تَرْسِيلٍ وَأَشْعَارِ

4) لَو يَعقِلونَ لَمَا عابوا غُرْبَتَهم لِله مِن أَمَةٍ تُزْرِي بأَحْرَارِ

5) مَا لِابنِ آدمَ فَخْرٌ غَيرَ همَّتِهِ بعدَ الدِّيَانةِ والإِخْلاصِ للبَارِي

6) دَعنِي مِنَ الجَهْلِ لا أَرْضَى بِصَاحِبِهِ لا يَخْلُصُ الجَهلُ مَن سَبٍّ ومَنْ عَارِ

7) لَو لَمْ تَكُنْ جَنَّةُ إِلَّا لِجَاهلةٍ رَضِيْتُ مِن حُكمِ رَبِّ النَّاسِ بِالنَّارِ

1) *Dediler ki:"Sen pörsümüş elbiseler içinde bir aysın. Güzelliğiyle kalpleri parçalayansın".*

2) *Korkuyla gezer, yollarda sabahlar, şehir şehir gezer dursun.*

3) *Mevkidaşları gibi hür değildir ve şiirinden başka bir şeyi de yoktur.*

4) *Akletselerdi, ayrılık ayıplamazdı Nasıl bir köle ki, hürleri hakir görür.*

5) *Hiç kimsenin kişisel gayreti dışında gururlanacağı bir şey yoktur: Allah'a olan ihlâs ve itaati dışında.*

6) *Bırak cehilliği! Cahilleri sevmem zaten. Cahilliğin olduğu yerde utanma ve haya bulunmaz.*

7) *Eğer bu cahil kadınlar cennete girseler, ben cehenneme girmeye razı olurdum.*

[215] أطمار yıpranıp pörsümüş elbiseler anlamına gelir. Bkz. İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, XV, 253.

Cariye Kameru'l-Maşrikiyye'ye dair benzer bilgiler Abdu'l-Bedî' es-Sakr'da da geçmektedir[216]. Ancak Sakr bu bilgileri aktarırken herhangi bir kaynak belirtmemiştir. Çünkü cariye hakkında bilgi veren en eski kaynaklar dahi yukarıda zikrettiğimiz beyitleri aktarmamıştır. Endülüslü bazı kadınların cariye Kameru'l-Maşrikiyye'ye olan bu kıskançlığı, şiirsel anlamda bazı güzelliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim kadınlar onu şu şekilde nitelemiştir:

1) تَمْشِي عَلى وَجَلٍ تَغْدُو عَلى سُبُلٍ تَشُقُّ أَمْصَارَ أَرْضٍ بَعْدَ أَمْصَارِ
2) لا حُرَّةٌ هِي مِن أَحْرارِ مَوْضِعِها وَلا غَيْرَ تَرْسِيْلٍ وَأَشْعَارِ.

1) *Korkuyla gezer, yollarda sabahlar. Şehir şehir gezer durur.*
2) *Mevkidaşları gibi hürdür ve şiirinden başka bir şeyi de yoktur*.

Bundan dolayı da cariye Kameru'l-Maşrikiyye onları cahil olmakla vasıflandırmış ve onlara hitaben şu sözleri söylemiştir:

لَو لَمْ تَكُنْ جَنّةٌ إِلَّا لِجَاهِلَةٍ رَضِيْتُ مِن حُكْمِ رَبِّ النَّاسِ بِالنَّارِ.

*Eğer bu cahil kadınlar cennete girseler, Ben cehenneme girmeye razı olurdum*.

Fakat o her ne olursa olsun, cariyeden başka bir şey değildi. Dolayısıyla ana yurdu olan Bağdat'tan uzakta Endülüs diyarında yaşamak zorundaydı. Kendisini sevmeseler bile, bu diyarın insanlarına tahammül etmek mecburiyetinde olmuştur.[217] Belki de cariyenin bize ulaşan bu şiir haricinde başka şiirleri de mevcuttur. Çünkü ona atfedilen beyitler, yüksek edebiyat, şiir bilgi ve birikiminin ürünüdür. Aynı zamanda Endülüslü Arap kadınlar onun şiir ve şiir okuma dışında herhangi bir şeye sahip olmadığını belirtmişlerdir. [218]

### 2.1.17. Benân

Benân isimli bu cariye, kaynaklarda el-Mutevekkil lakaplı II. Abdurrahman (ö.238/852) cariyesi olarak geçmektedir. Kâtip ve aynı zamanda iyi bir şair olan bu cariye kaynaklarda cariye Fazl'ın arkadaşı olarak geçmektedir. Ebu'l-Ferec el-İsfahanî' ondan şu şekilde bahsetmektedirr *"Cafer, Fadl b. Abbas'tan, o da Benân'dan*

---

[216] Beşşîr Yemût, *Şairâtu'l-Arab*, el-Mektebetü'l-Ehliyye, Beyrut 1934, s. 326.
[217] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 430.
[218] Keram el-Bustânî, *en-Nisâu'l-'Arabiyyât,* s. 50.

*naklederek şöyle dedi: 'Bir gün el-Mutevekkil, benim ve Benân'ın elinden tutmuş bir şekilde sarayın balkonunda gezerken şunu okudu"*[219]*:*

1) تَعَلَّمْتُ الرِّضَى خَوْفَ هَجْرِهَا وعِلْمِهَا حُبِّي لَها كَيْفَ تَغْضَبُ
2) تَصُدُّ و أدْنُو بالمَوَدَّةِ جَاهِداً وَتَبْعُدُ عَني بِالوِصَالِ وأُقَرِّبُ
3) وعِنْدي لَها العُتبَى عَلى كلِّ حالَةٍ فمَا مِنْهُ لي بُدٌّ ولَا عَنْهُ مَذْهَبُ.

1) *Terk edilme korkusuyla rağman olmayı öğrendim, sevgimi öğrenmesi onu neden kızdırır.*
2) *Ona sevgiyle yaklaşırken, benden yüz çevirmekte, ona yakınlaşırken benden köşe bucak kaçmakta.*
3) "*Her halükarda ona uyarılar gerekiyor ancak onu ne uyarabilir ne de ondan yüz çevirebilirim".*

### 2.3. Mülûk-i Tavâif Dönemide Şair Cariyeler

Miladi 1023 ile 1092 yılları arasında Endülüs'te Mülûk-i Tavâif hâkim olmuştur. Emevî Devleti'nin yıkılışından sonra, Âmiriler döneminde de Endülüs'te edebiyat ve felsefî çalışmalar gelişmeye devam etmiştir. Yönetime zayıf devlet adamları, siyaset bilmeyen veya hevâ ve arzularını tatmin etmekten başka bir şey düşünmeyen kimselerin devletin başına getirilmesi vb sebepler, devletin zayıflayıp yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür sebeplerin zuhur etmesi, devletin zayıf anını kollayan kimselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, Emevi devleti ve Âmiriler'in zayıflaması neticesinde, birçok siyasi fitneler ve ayrılıklar ortaya çıkmış, devlet artık kendi mülkünü koruyamaz duruma düşmüş ve birçok savaşta kaybetmeye mahkûm hale gelmiştir. Neticede devlet yıkılınca birçok devletçik türemiş ve bu devletçiklerin yöneticileri halifelerin kendileri için kullandıkları lakapları kendi aralarında paylaşmıştır. Bunların bir kısmı, halife el-Memun, el-Muktedir, bir kısmı da el-Mu'tasım, el-Mu'temed ve el-Mutevekkil vb sıfatları kendileri için uygun görmüşlerdir. Ebu'l-Hasan er-Reşîk şunu demektedir:

1) مِمّا يُزْهِّدُني فِي أَرْضِ أَنْدَلُسٍ سَمَاعُ مُقْتَدِرٍ فِيها وَمُعْتَضِدِ
2) أَلْقابُ مَمْلَكَةٍ فِي غَيرِ مَوضِعِها كَالهِرِّ يَحْكِي اِنْتِفَاخاً صَوْلَةِ الأسدِ

[219] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, III, 148.

1) *Endülüs'ten beni tiksindiren şey, Muktedir ve Mu'tazıd gibi lakapları duymamdır.*
2) *Endülüs'ün eğreti lakapları, Kedinin kendini aslan sanması gibidir.*[220]

Sümâdih ailesi, edebiyat konusunda meşhur bir aildedir. el-Mu'tasım'ın kendisi, çocukları ve kızı Ümmü Kirâm birer şairdir. Onun sarayındaki şiir sohbetlerine birçok şair iştirak etmiştir.[221] Benî Abbâd ailesi ise, bilimsel, sanatsal ve edebi yönden tam aristokrat bir aile örneği sergilemiştir. Bu ailenin tüm fertleri şair veya sanatsal aktivelerin en mühim müdavimi olmuşlardır.[222] İbnu'l-Ebbâr, el-Mu'temed döneminde edebiyat alanının müdavimlerini kaybettiğini, kalan edebiyatçıların da halifenin meclisinde bulunmak için birbiriyle yarıştığını ve bunlar arasında en iyi edebiyatçının ise halifenin kendisi olduğunu aktarmaktadır.[223]

Mülûk-i Tavâif döneminde olayları bu noktaya getiren en önemli hadise belki de siyasi anlaşmazlıklar şeklinde anlaşılabilir. Bu dönemde güçlüler, zayıfları her zaman ve her zeminde ezmeye, onların mallarını göstermelik fiyat ve tekliflerle zorla satın almaya başlamıştır. Neticede Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında uzun süre devam edecek olan savaşlar başlamıştır. [224] Dolayısıyla, fikri ve edebi atmosfer; yerini insanların birbirini çekemediği, aşırı israfın olduğu, müzisyen ve edebiyatçıların kutuplaştığı, herhangi bir edebi ürünün üretilmediği bir duruma bırakmıştır.

Bu dönemde Endülüslü kadın ortaya çıkıp toplumsal hayatta kendine yer edindi. Sanatsal eğlence ve aktivitelere, erkekler gibi aktif bir şekilde katıldı. Hatta daha önce ifa edilemeyen gazel ve müstehcen şiirler yazıp okumaya başladı. [225] Nezhun bnt el-Kalî'i gibi kadını tasvir eden şiirler yazan şair kadınlara da rastladık. Tavâif döneminin en etkin cariye şairleri arasında; 'Utbe, Sûde, İ'timâd er-Rumeykiyye, Buseyne, er-Rumeykiyye, el-Abbâdiyye, Abdullah b. Mesleme eş-Şâtibi'nin Cariyesi: Hind, Reşid b. Mu'temed'in Cariyesi, Ğâyetu'l-Munâ, Cevhere, Lübnâ gibi isimler zikredilebilir.

---

[220] el-Murrâkişî, *el-Mu'ceb*, s. 105.
[221] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* III, 88- 96.
[222] Salâh Halis, *İşbiliyye fi'l-karni'l-hâmisi'l-hicri*, Dâru's-Sekâfe, Amman 1990, s. 138.
[223] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* II, 55.
[224] Levy Provencal, *Hadâratu'l-Arabiyye fi Endelüs*, s. 23.
[225] Abdullah Afîfî, *el-Mer'etu'l-Arabiyye*, III, 130.

### 2.3.1. ‘Utbe

Vellâde bint el-Müstekfî’nin (ö. 1091) cariyesi olan ‘Utbe aslen Medinelidir. Muhammed Sahbî Es’ad Ebû Hasan, ‘Utbe’nin birini çok sevip o kişiyle de muradına erdiğini ve sevdiğine ulaşmak için İbn Zeydûn [226] hakkındaki şu beyitleri hiç çekinmeden söylediğini aktarmıştır:

1) أحبَّتَنَا إنّي بَلَغتُ مُؤمَّلي وسَاعَدَنِي دَهْري وَوَاصَلَني حُبّي

2) وجَاءَ يُهَنِيني البَشيرُ بِقُربِهِ فأعْطَيتُهُ نَفْسِي وَزِدْتُ لَهُ قَلْبِي

1) *Dostlarım, umduğuma nail oldum. Sevdiğime kavuştum ve de zaman yardımcım oldu.*
2) *Sevgilinin gelişi dolayısıyla müjdeci beni kutladı, Ben de ona tüm sevgimi ve kalbimi verdim.*

‘Utbe, İbn Zeydun hakkındaki hislerini şiir yoluyla mecliste bulunan dinleyicilere dolaylı yoldan aktarma yoluna gitmiştir. O bu şekilde şiirin dolaylı anlatımını, efendisinin gazabını çekmemek için şiirin o büyüleyici ve etkili anlatımından istifade etme yoluna gitmiştir. Belki de hayâsı onun doğrudan değil de, telmih yoluna başvurarak hislerini şiirsel dille aktarmasına zemin hazırlamıştır. Ömer Rıza Kehhâle, onun Velîd b.Yezîd’e verilmiş bir muğanniye olduğunu ve onun huzuruna çıkınca da, diğer müzisyenlerini çağırdığını aktarmaktadır. Müzisyenlerin sayısının çok olduğunu görünce şunu demiştir: “Ey Emir, madem beni çağırdın, beni dinle, eğer beğenirsen bunları gönder, eğer beni beğenmezsen de beni gönder, bunları dinle deyince o da şöyle dedi: “Hadi söyle bakalım, doğru dedin” o da şunu mırıldanmıştır:

يَقُولُونَ مِن طُوْلِ اِعْتِلالِكَ بِالعِدَى أَجِدُكَ لمَّا تَلْتَقِي لِعَيْنَيْكَ شَافِيَا.

*Hastalığının şiddetli bulaşıcılığı sebebiyle, seni görmek, gözlerime derman olur.*

Bu şarkıyı dinleyen halife, vallahi çok güzel söyledin. Senden başkası bize lazım değil dedi ve orada bulunan müzisyenlerin gitmesini emretti, onlar da gittiler.[227]

---

[226] İbn Bessâm, *ez-Zahîra*, IV, 431. Ayrıca bkz. Muhammed Subhî As’ad Ebu Hasan, *el-Mer’etu fi’l-edebi’l-Endelus fi asri’t-Tavâif ve’l-Murâbitîn*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Yarmuk Üniversitesi, Irbıt 2001, s. 142-143.

[227] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu’n-nisa*, s. 250.

### 2.3.2. Sûde

Kendisi, el-Mu'temed b. Abbâd'ın (ö. 488/1095) cariyesi olup,[228] nereli olduğu, Endülüs'e nereden geldiği hakkında kaynaklarda net bilgiye rastlanılamamıştır. Hakkında bilgi veren kaynakların sınırlı olması hasebiyle, onun ancak el-Mu'temed'in cariyesi olduğunu zikretmek mümkündür. el-Mu'temed cariye Sûde'ye kendisine şarkı şeklinde okuması için iki şiir önermiştir. Şiiri yazdıktan sonra, cariyesi Sûde'ye okuması için emretmiş o da okumuştur. Şiir şu şekildedir:

1) سَايَرْتُهُم واللَّيْلُ غُفْلٌ ثَوْبُهُ حَتَّى تَبَدَّى للنَّواظِر مُكلَّما
2) فَوَقَفْتُ ثُمَّ مُوَدِعاً وَتَسَلَّمت منّي يدُ الإصْبَاحِ تِلْكَ الأنْجُما

1) *Sohbet ederken gece bizi örttü. Sanki konuşan biz değildik de geceydi.*
2) *Vedalaşıp ayrıldım. Gece yıldızların yerine sabah şarkı söylemeye bıraktı.*

el-Mu'temed, cariyelerinden birinin hastalıktan benzinin sarardığını görünce, cariyesi Sude'de Ahnef b. Abbas'ın şiirini bestelemesini talep etmişti: [229]

1) إنَّ الَّتي هَامَتْ بِهَا النَّفسُ عَاوَدَهَا مِن سُقْمِهَا نُكْسُ
2) كَانَتْ إذَا مَا جَاءَهَا المُبْتَلى أَبْرَاهُ مِنْ كَفِّها اللّمْسُ
3) وَا بِأَبِيَ الوَجْهُ المَلِيْحُ الذَي قَدْ عَشِقْتُهُ الجِنُّ والإنْسُ
4) إن تكُن الحُمَى أَضَرَّتْ بِهِ فَرُبَّما تنْكَسِفُ الشَّمْسُ.

1) *Gönlüm, sevdiği kişiye kavuşma konusunda başarısız oldu.*
2) *Ona bir hastalık bulaşınca, şifa için eliyle dokunması yeter.*
3) *Ne kadar da güzel bir yüz; "İns'u cinin âşık olduğu".*
4) *Hastalık onu incittiyse, güneş doğmaktan utanır.*

### 2.3.3. İ'timâd er-Rumeykiyye

Endülüs'ün en büyük edebiyatçılarından kabul edilen İ'timâd er-Rumeykiyye, el-Mu'temed b. Abbâd'ın (ö. 488/1095) cariyesidir. Hicri 488 senesinde vefat ettmiştir.[230] Müzik ve şarkı söyleme konusunda mahir olması ve birtakım özlü sözleri söylemesi gibi özellikleri karşısında emir ondan hoşlanmıştır. Emir'e verdiği çocuklar: Me'mûn, er-Râzî, Sirâcu'd-Devle, er-Reşîd, el-Mu'temed, Tâcu'd-Devle, Zeynü'd-

[228] Râğıb es-Sercânî, *Kıssatu'l-Endelüs*, s. 352.
[229] İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâliku'l-ebsâr*, X, 200.
[230] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, III, 71.

Devle[231] ve Buseyne, kaynakların kendisine bazı şiirler atfettiği, Mulûku't-Tavâif'in iyi döenmlerinde ve en güzel şehri İşbiliyye'de[232] yaşadı. İşbiliyye, Araplar için, müziğin, şarkı söylemenın, sanatın, edebiyatın, kültür ve müzikal aktivitelerin şehri olmuştur. Kurtuba'dan daha büyük ve daha zengin olan İşbiliyye kenti, hayatın anlamını, her türlü rengini arayan kişilerin uğrak yeri haline gelmiştir.[233]

Cariye, Mulûku't-Tavâif'in en meşhuru, ilim ve edebiyat bakımından en iyi olanları olan el-Mu'temed b. Abbâd'ın yanında yer almıştır. Cariye daha önce, sefalet derecesinde hayat süren cariyelerin arasından sıyrılarak 'İtimad mertebesine yükselmeyi bu sayede başarmıştır. Bir gün veziri İbn Ammâr[234] ile birlikte nehirde kayığa binmişti. Rüzgâr nehrin sularını hareketlendirince, İbn Abbâd, İbn Ammâr'a " صَنَعَ الرِّيْحُ مِنَ المَاءِ زَرَد / *Rüzgâr sudan halkalar yaptı"* demiştir. Bunun üzerine orada bulunan bir temizlikçi kadın ona "أي دِرْعٍ لِقِتَالٍ لَو جَمَدْ/ *Donarsa hangi savaşla yenilebilir*?[235] şeklinde cevap vermiştir. İbn Abbâd, vezirinin dahi cevap vermekte aciz kaldığı ancak bu kadının söylediği söze çok şaşırmış ve onu beğenmiştir. Ona "Senin bir eşin var mı" diye sormuş, o da hayır deyince, melik onunla evlenmiş ve adını İtimad koymuştur. er-Rumeykiyye şeklinde isimlendirilmesi ise, kendisini el-Mu'temed'e satan er-Rumeyk adlı eski sahibinin isminden kaynaklanmaktadır.[236] Bazı kaynaklar onun "Ümmû'r-Reb'i veya büyük efendi şeklinde aktarmaktadır.[237]

O daha önce ez-Zafir, el-Müeyyed vb. lakaplarla anılmakta iken, cariyeyle evlendi ve onunla aynı lakabı kullanmaya başladı.[238] O daha önce sekiz yüz ve birçok çocuk ve cariye ve köleye sahip olmasına rağmen, sadece onu kendisine yaklaştırdı.[239] Cariye, hem halifenin en mutlu ve mesut olduğu zamanlarda hemde hayatının en kötü günlerinde, murâbıtlar eliyle Mağrib'e sürgüne gönderildiğin zamanlarda bile onunla

---

[231] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* II, 62.

[232] İşbiliyye Daha önce Hıms şeklinde isimlendirilen büyük bir şehirdir. Endülüs'ün başkentidir. Melik'in ikametgâhıdır. Büyük vadi şeklinde isimlendirilen bir nehrin kıyısında kurulmuştur. Ayrıca ona nispet edilen birçok âlim bulunmaktadır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I, 195.

[233] Hüseyin Mu'nis, *Rihletu'l- Endelüs*, s. 130.

[234] el-Mu'temed'in veziri iyi bir şairdir. Künyesi Ebu Bekir'dir. Edebiyatı öğrendi sonra da Kurtuba'ya gitmiştir. Şiir sanatını kazanca dönüştürme yolunda el-Mu'tezıd'ı methetmiştir. Daha sonra oğlu el-Mu'temed'le irtibat kurmuş ve el-Mu'temed de onu vezir yapmıştır. Daha sonra el-Mu'temed'e isyan ederek Marsilya'yı ele geçirmiştir. Ancak daha sonra tutuklanmıştır. Bkz. el-Marekeşî, *el-Mu'ceb*, s. 164-190.

[235] Bu, yaygın biz benzetmedir. Hanry pouris, bu olayın, çok müthiş hikâyeleri olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Henry Bouris, *eş-Şi'ri'l-Endelüsi*, s. 183-484.

[236] İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, II, 110.

[237] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, II, 62.

[238] Yusuf Havrâi, *Benu Abbâd fi İşbiliyye*, Dâru'l-Ilm, California 1989, s. 241.

[239] İbn Dihye, *el-Mutrib min eş'âri ehli'l-Mağrib*, thk. İbrahim el-İbyâri, Dâru'l-Ilmi li'l-Cemî', Beyrut 2011, s. 17.

birlikteydi. Halife onu o kadar çok sevdi ki, sarayda bulunan onca güzel kadın ve cariyenin varlığı dahi, onun cariyeden soğumasına sebep olamadı. Aynı şekilde ilk günden itibaren geçen onca sene dahi emirin aşkını söndüremedi. Dolayısıyla cariyenin ondan talep ettiği her şeyi, ne pahasına olursa olsun gerçekleştirirdi.[240] Onu mutlu eden her şeyi yerine getirmekten imtina etmemiştir.[241]

er-Rumeykiye'ye nispet edilerek rivayet edilen hikâyelerden biri de "Tin Kıssası"dır. el-Mu'temed'in "Büyük Çamur Günü" sözünün işaret ettiği meşhur kıssadır. Cariye çamura gitmek istemiş, bunun için emir onun ve sarayın her tarafına kokuların sürülmesini emretmiştir. Daha sonra da güllerin toplanmasını ve gül suyuyla ikisinin yıkanmasını istemiş. Bu faaliyet neticesinde toplanan o güllerin çokça ezilmesinden dolayı çamura benzemiştir.[242] Müsteşrikler genelde onun hakkında bu kıssayı aktarmaktadır. Onlardan biri olan Angel Banecanınanlattığına göre cariye, emirden kendisine karı göstermesini talep etmiş, emir de bunun üzerine Kurtuba dağlarına badem ağaçlarının dikilmesini emretmiş ki, ağaçlar çiçek açınca, çiçeklerinin beyazlığından dolayı her taraf kar bembeyaz gibi olmuştu.[243] İtimad, emirden önce, hüzün ve hasretinden dolayı vefat etti.[244] Ancak cariyeye nispet edilen beyit, el-Mukrî"el-Bidâne" adlı eserin sahibinin "أي دِرْعٍ لِقِتالٍ لَوْ جَمَدْ." şeklindeki bu beyiti o zamanın şair ve ediplerine isim zikretmeksizin dayandırdığını nakletmektedir. Bu sözün sahibini emir, kendisi için ikinci şair kılmış ve ona çokca hediyeler vermiştir.[245] Aşağıdaki şu beyitler ona nispet edilmektedir:

1) غَرَضِي أَنْ يَكُونَ مِنْكَ وُصُولُ بِخُطا تَسْبِقُ الرِّيَاحَ حُثَاثَ
2) ثُمَّ تَعْلُو صَدْرِيَ وتَحْرِثُ بَطْنِي بِعَمدٍ يَخُطُّ كَالمِحْرَاثِ
3) إذا مَا حَصَلتُ لْلَنَيْكِ فَوْقِي لَمْ تَدَعْنِ إلى بُلُوغِ الثَّلاثِ

1) *Gayem, sana kavuşmaktı, rüzgârdan hızlı adımlarla.*
2) *Göğsümü açıp, karnımı tırmalasan; Cinsel organınla.*

[240] Yusuf Havrânî, *Benî Abbâd fi İşbiliyye*, s. 240.
[241] Angel Belnita, Târîhu'l-fikri'l-Endelüsî, thk. Huseyın Mûnıs, Mektebetü's-Sekâfeti'l-İslemıyye, Beyrut 2008.s. 95.
[242] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 272.
[243] Angel Baneca, *Târîhu'l-fikri'l-Endelüsi*, s. 95.
[244] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 62.
[245] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 211.

3) *Eğer üzerimde iken hakkımdan gelmezsen, Bırakma beni üç kere tatmin etmeden*[246].

O, hazır cevap ve çok zeki olmakla tavsif edilmiştir.[247] Hicri 484 yılında, İşbiliyye murabıtı tarafından beni Abbâd'ın elinden alınmıştır. er-Rumeykiyye eşi el-Mu'temed ile birlikte Mağrib'e esir olarak gönderilmiştir. Önce Tanca ve Miknâse'de geçici olarak kalmışlar, sonra da Ağmat'ta kalıcı olarak ikamet etmişlerdir.[248] Cariye halifeden dört ay önce hayatını kaybetmiştir. Şu an her ikisinin de kabri Ağmat'ta bir odada bulunmaktadır.[249]

Mu'temed'in Cariye er-Rumeykiyye'yi sevgi beslediği ve her beytin ilk harfinin cariyenin adınınsırasuyla harfleri ile başlayan şu şiiri söylediği anlatılır:

| | |
|---|---|
| اغائِبَةَ الشَخصِ عَن ناظِري | وَحاضِرَةً في صَميمِ الفُؤادِ |
| عَـلَيكِ السَلامُ بِقَدرِ الشُجون | وَدَمع الشُؤونِ وَقَدرِ السُهادِ |
| تـملكتِ مِنّي صَعبَ المَرامي | وَصادَفتِ ودّي سَهلَ القيادِ |
| مـراديَ لُقياكِ في كُلِّ حين | فَيالَيتَ أَنّي أَعطى مُرادي |
| اقيمي عَلى العهدِ ما بَينَنا | وَلا تَستَحيلي لِطولِ البِعادِ |
| لـسَستُ اِسمَكِ الحُلوَ في طيّ شِعري | وَأَلّفتُ فيهِ حُروفَ اِعتِمادِ[250] |

### 2.3.4. Buseyne Bintu'l-Mu'temed

Buseyne, İşbiliyye hâkimi, Mülûk-i Tavâif en meşhuru olan el-Mu'temed b. Abbâd'ın (ö. 488/1095) kızıdır. Yukarda hayatına ve şiirine yer vermeye çalıştığımız er-Rumeykiye, Buseyne'nin annesidir. Buseyne de en az annesi kadar güzel şiir

---

[246] el-Abbas b. İbrahim, *el-İ'lâm bi men halle bi Murrâkiş ve Ağmât*, el-Mektebetü'l-Melekiyye, er-Ribât 1993, s. 58.
[247] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 520.
[248] Ali Ethem, *el-Mu'temed b. Abbâd*, Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Kahire 2000, s. 275.
[249] Ali Ethem, *el-Mu'temed b. Abbâd*, s.336.
[250] İbnu'l-Ebbâr, *el-Hılletu's-Seyrâ'*, II, 61.

söylemiştir.[251] Endülüslü bir şair olup, dış güzellik yönüyle gözleri kamaştıracak bir güzelliğe sahiptir. Babası derdest edilip tüm varlıklarına el konulunca karşı tarafın eline köle olarak düşmüştür. İşbiliyye tüccarlarından biri onu köle olarak satın almış daha sonra onu oğluna hediye etmiştir. Buseyne'nin tüccarın oğluna hediye edilmesi ve cariyenin nikâhsız babasının izni olmadan ilişkiye girmek istemeyişi neticesinde, ona babasına şu şiiri yazma hakkı tanınmıştır:[252]

1) اِسْمَع كَلَامِي وَاسْتَمِع لِمَقَالَتِي فَهِيَ السُّلُوكُ بَدَت مِن الأَجْيَادِ
2) لَا تُنْكِرُوا أَنّي سُبِيْتُ وَأَنّنِي بِنْتُ لِمَلِكٍ مِنْ بَنِي عَبَّادِ
3) مَلِكٌ عَظِيْمٌ قَدْ تَوَلّى عَصْرَهُ وَكَذا الزَّمَانُ يَؤُولُ لِلإِفْسَادِ
4) لَمَا أَرَادَ اللهُ فُرْقَةَ شَمْلِنَا وَأَذَاقَنَا طَعْمَ الأَسَى مِنْ زَادِ
5) قَامَ النِّفَاقُ عَلى أَبِي فِي مُلْكِهِ فَدَنَا الفِرَاقُ وَلَمْ يَكُنْ بِمُرَادِ
6) فَخَرَجْتُ هَارِبَةً فَحَازَنِي اِمْرُؤٌ لَمْ يَأْتِ فِي إِعْجَالِهِ بِسَدَادِ
7) إِذْ بَاعَنِي بَيْعَ العَبِيْدِ فَضَمَّنِي مِنْ صَانَنِي إِلَّا مِن الأَنْكَادِ
8) وَأَرَادَنِي لِنِكَاحِ نَجْلٍ طَاهِرٍ حَسَنِ الخَلَائِقِ مِنْ بَنِي الأَنْجَادِ
9) وَمَضَى إِلَيْكَ يَسُومُ رَأْيَكَ فِي الرّضَا ولأَنْتَ تنظرُ في طَرِيقِ رَشَادِي
10) فَعَسَاكَ يا أَبَتِي تُعَرِّفنِي بِهِ إِنْ كَانَ مِمَّن يُرْتَجَى لِوِدَادِ
11) وَعَسَى رُمَيْكِيَّةُ المُلُوكِ بفَضْلِهَا تَدْعُو لَنَا بِاليُمْنِ والإِسْعَادِ

1) *Beni ve söyleyeceklerimi iyi dinle! Söyleceklerim, güzel insanların bana yansımasıdır.*
2) *Unutmayın ki ben esir oldum. Benî Abbâd meliklerinden birinin kızıyım.*
3) *Geçmişte hüküm sürmüş büyük bir melik, zaman da hep böyledir, kötülüğe evrilmekte.*
4) *Allah birliğimizin dağılmasını murad edince, azığımız acımız oldu.*
5) *Nifak otağını babamın mülkü üzerine kurdu. Neticede bize kalan ayrılık ve bahtsızlık oldu.*
6) *Biri beni yakaladı kaçarken. Yanlış yaptı beni alelacele satarken.*
7) *Beni bir köle gibi sattı. Korudu ancak hüznüme engel olamadı.*
8) *Beni temiz çocuğuyla evlendirmek istedi. Benî Encad'dan güzel ahlaklı olan.*
9) *Evliliğe rıza konusunda görüşünü soruyor ki, sen doğru olana tevcih edersin.*

[251] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 284.
[252] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, III, 118-119.

10) *İnşallah babacığım, sen onu bana doğru şekilde tarif edersin. Eğer sevgi ve muhabbeti talep edilen biriyse.*
11) *Umarım Rumeykiye de bize, ihsan ve bereket için dua eder.*

Cariyenin Ağmat'da esir ve sıkıntılı bir halde bulunan anne ve babası, kızlarından bu haberi alınca sevinmişler ve kızlarının evlenip mutlu olmasının huzurunu yaşamışlardır. Bu şekilde bir nebze de olsa, Buseyne esir düşme neticesinde kalbinde oluşan duygusal kırılmayı iyileştirmiştir. Çocuğun babası da cariyenin çocuğuyla olan nikâhına şahitlik etmiştir. Bundan dolayı da cariyenin babası, bu yazıya izin verdiği için kızının kocasına teşekkür mahiyetinde şu ifadeleri yazmıştır:

بُنَيَّتِي كُونِي بِهِ بَرَّةً  فَقَدْ قَضَى الدَّهْرُ إِسْعَافِهِ

*Yavrucuğum! Ona karşı iyi ol! Nitekim zaman kötü zamandır.*[253]

### 2.3.5. er-Rumeykiyye

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, er-Rumeykiyye adlı bu cariyenin, yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz el-Mu'temed b. Abbâd'ın (ö. 488/1095) "İtimad er-Rumeykiyye" adlı cariyesiyle aynı kişi olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Suyutî ismini er-Rumeykiyye olarak zikretmiştir. [254]

### 2.3.6. el-Abbâdiyye

İşbiliyye emiri el-Mu'tazad Abbâd b. Muhammed'in (ö. 461/1069) cariyesidir. Büyük bir edebiyatçı, yazar ve zamanının en önemli ve büyük şairlerinden biri olup aynı zamanda iyi bir dilcidir. Efendisi el-Mu'tazıd b. Abbâd'dan dolayı bu isimle tanınmıştır. Muhtemelen bu durum efendisinin onu ne kadar çok sevdiğini gözler önüne sermektedir. Bunun en güzel örneğini, oğlu el-Mu'temed'de görmekteyiz ki, o isimlerinin harfleri İtimad er-Rumeykiye ile benzer olsun diye, onun lakabını el-Mu'temed olarak koymuştur.[255] Cariyeyi, el-Mu'tazad'a Mücahid el-Âmirî adlı bir şahıs

[253] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, III, 118-119.
[254] Suyutî, *Nuzhetu'l-cülesâ*, s. 97.
[255] İbnu'l-Ebbâr, *el-Hiletu's-Seyerâ*, s. 62.

hediye etmiştir. el-Mu'tazad, bir gece cariyesi uykusundayken kendisini hüzünlendiren bir şeyden dolayı uyuyamamış ve ona şunu demiştir: [256]

تَنَامُ ومُدْنَفُهَا يَسْهَرُ وَتَصْبِرُ عَنْهُ وَلَا يَصْبِرُ

*Uyuyor ve sevdiği uykusuz, sabırsız sevgiliye sabrediyor.*

Bunun üzerine cariyesi ona çok sanatlı bir ifadeyle karşılık vermiştir:

لَئِن دَام َهَذا وَ هَذا لَهُ سَيَهْلَكُ وَجْداً وَلَايَشْعُرُ

*Bu hal onda devam ederse, farkında olmadan sevgisinden helak olur.*

Cariye, bir melikten başka bir melike hediye olarak verildiğinde, çok güzel bir cariye olması gerekir. Çünkü devletin en üst kademelerinde hediyeleşme kültürü genelde hediyenin çok özel ve güzel olmasını gerekli kılıyordu. Bu durumda cariyenin hediye olarak sunulması da ondan istifade etmek anlamına geldiği için, onun bedenen, ruhen, edebi ve kültürel olarak güzel olmasını gerekli kılıyordu. Cariye el-Abbâdiyye, bu özellikleri kendisinde fazlası ile barındırıyordu. Onun iyi bir edebiyatçı ve iyi bir şair olduğu, yukarıdaki efendisine cevap olarak söylemiş olduğu beyitlerden anlaşılabilmektedir. Bunun yanında kaynaklar, onun günümüze kadar ulaşmamış olsa da çok sayıda şiir inşad ettiğini bizlere aktarmaktadır. Oysa Henry Pires cariyenin bu beyti değerlendirirken, cariyenin efendisine cevap niteliğinde söylediği beytin onun zekâsının iyi olduğuna işaret edemeyeceği görüşünü ileri sürmüştür.[257]

### 2.3.7. Hind

Abdullah b. Mesleme eş-Şatibi'nin cariyesi olan Hind'in, doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Bununla birlikte onun hicri 547 yılında vefat eden vezir Ebu Âmir Muhammed b. Yannak döneminde yaşadığı bilinmektedir.[258] Hind, Şâtibe kentinde yaşamıştır. Çünkü efendisi Şatibi ve vezir Ebu Âmir b. Yannak onu Şatibe'den almıştır. Kâtip vezir Ebu Âmir, ona huzura gelmesini davet eden şu beyitleri yazmıştır:

1) ياهِندُ هَل لَكِ في زيارةِ فتيةٍ نَبذُو المحَارمَ غيرَ شربِ السَّلْسَلِ

[256] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlemu'n-nisa*, III, 227.
[257] Henry Pires, *eş-Şi'ri'l-Endelüsî fi asri't-Tavâif*, thk. Ahmed Mekkî, Dâru'l-Meârif, Kahire 1988, s. 374.
[258] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, II, 479.

2) سَمِعُوا البلابلِ قد شَدَت فتذَكَّرُوا نغماتِ عودكِ في الثقيلِ الأوَّلِ.[259]

1) *Ey Hind! Ziyaret edecek misin? Haramı terk edip helale yönelen bizim gibi gençleri.*
2) *Öttüğünde bülbülün sesini duyup hatırladılar. Udunla icra ettiğin bestelerini.*

Cariye Hind, kendisine gönderilen mektuba şöyle cevap vermiştir:

1) ياسيِّداً حَازَ العُلَا عَنْ سَادَةٍ شُمِّ الأنُوفِ مِنَ الطِّرازِ الأوَّلِ
2) حَسْبِي مِنَ الإسْرَاعِ نَحْوَكَ أنَّني كُنْتُ الجَوَابَ مَعَ الرَّسُولِ المُقبِلِ[260].

1) *Ey Efendilerin efendisi, sürekli dik durup, kimseye ram olmayan.*
2) *Bana hızlıca cevap vermek kâfidir. Bu mektubun cevabı oldum.*

Hind aynı zamanda bir şarkıcıydı. Sahip olduğu doğal güzellikler neticesinde, insanlar genelde Endülüs'e tutkun olmuştur. Endülüs'e olan bu tutku, şarkı icrasında önemli rol oynamıştır. Cariye tüccarları şarkı alanındaki yetkinlik, cariyenin kıymetini arttırdığı için, cariyeleri okuma, yazma, şiir, şarkı ve diğer bilimler özellikle de kültürel alanlarda eğitime tabi tutumuşlardır. Cariye Hind'in sahibi Abdullah b. Mesleme eş-Şatibî de bu tüccarlar arasında sayılır. O cariyelere okuma, yazma şiir ve diğer bilimleri öğretmek ile meşgul olmuştur. eş-Şâtibî'nin yanı sıra İşbiliyye'de cariyelere şarkı söylemeyi öğreten yaşlı biri daha bulunmaktaydı. Onlar cariyeleri satın alıp, eğitir ve daha sonra bin dinara satarlardı. Bu tür cariyeler de genelde şarkıcı olur ve muhtemelen her müzik aletini çalabilecek kabiliyette olurlardı.[261]

Hind ve şarkı söyleme diğer cariyelere nispeten ayrılmaz bir parça gibiydiler. Hind, devlet erkânının kendilerine yakın tuttuğu biriydi. Sesinin ve icrasının güzelliğinden dolayı o, kurulan meclislere davet edilmiştir. Çünkü onlar, sürekli olarak entellektüel edip, şair ve edebiyatçıların meclislerinde bulunur, onlardan sürekli olarak ilim ve edebiyat konusunda bir şeyler öğrenir, yeri gelince birbirleriyle şiirlerle atışır ve böylece, şiir ve edebiyat konusunda aklı ve kalbi doyuracak bir bilgi birikimine sahip olurlardı. Buna binaen, Hind'in zayi olmuş çok şiirinin olduğuna inanmaktayız.[262] Çünkü İbnu'l-Ebbâr eseri *et-Tekmile ve el-Muktazab*'dabunu işaret etmekte, Suyutî de İbnu'n-Nablûsî'nin *et-Tezyil* adlı eserinde ona işaret ettiğini nakletmektedir. İbn

[259] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 259.
[260] İbnu'l-Ebbâr, *el-Muktazab min kitâbi tuhfeti'l-kâdim*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1980, s. 218.
[261] Yusuf Îd, *el-Mevsûatu'l-mûsikiyyeti'ş-şâmile,* Dâru'l-Fikr el-Lubnânî, Beyrut 1994, I, 92
[262] Abdulfettah Muhammed Osman, Şi'ru'l-Mer'a fi'l-'asri'l-Abbasî, S. 86.

Mektum eseri *et-Tezikira*'da ondan bahsetmektedir. el-Mukrî de eserinde, cariye Hind'in iyi bir edip ve iyi bir şair olduğunu zikretmektedir.[263]

Hind, şarkı söylemeye hâkim olup onu güzel bir şekilde icra edenlerden biri olduğu için, bu onun şiir konusunda da iyi olduğunu ortaya koymaktadır. O şiir yazmıyor, muhtemelen sadece nazmedip besteliyordu. Bu durum onun iştirak ettiği kızlı erkekli meclisleri muvafık olduğu için, bu görüşü tercih etmekte. Onun birçok şiirinin kaybolduğunu düşünmekte. Çünkü bu tür meclisler ilk emirde bir teselli mahiyetinde ve anlık bir haz için kurulmuştur. Bundan dolayı kurulan bu meclislerde söylenen şiirlerin korunup kaleme alınması fazla önemsenmemiş, mecliste bulunanlar şehevi haz ve duygularını doyurmaktan başka bir şey düşünmemiştir. Böylece söylenen şiirler yitip gitmiştir. Bu tür meclislerde söylenen şiirlerin kaleme alınacak/yazılacak kadar değerli olmadığı bu yüzden yazılmadığı da düşünülebilir.[264]

### 2.3.8. Câriyetu Reşid b. Mu'temed

Reşid b. Mu'temed b. Abbad'ın cariyesidir. İbnu'l-Lübâne adı ile meşhur olan Ebû Bekir Muhammed b. İsa ed-Danî şöyle bir değerlendirmede bulunur: *"Reşid el-Mu'temed'in meclisindeydim. Hicri 483 (m. 1090) yılının Recep ayında Gıranata'nın düştüğü haberi geldi. Bunun üzerine çok üzüldü ve hayıflandı. Gıranata sarayını hatırladı ve orada bulunan Ebu Bekir el-İşbiliyyi'nin şarkı söylemesini emretti*:[265] O da şunları söyledi:

يَا دَارَ مَيَّةَ بِالعَلْيَاءِ فَالسَّنَدِ  أَقْوتُ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الأَمَدِ

*Vadinin yüksek yerinde bulunan Meyye'nin evi, aradan geçen uzun zamanla harabeye döndü.*

Reşid b. Mu'temed sevindi, morali yerini geldi ve oturduğu yerden şarkı isteyince de şunu okudu:

إِنْ شِئْتَ أَنْ لا تَرى صَبْراً لِمُصْطَبِرٍ  فَانْظُرْ عَلى أَيِّ حَالٍ أَصْبَحَ الطَّلَلُ

*Eğer sabretmekten aciz insanlar görmemek istiyorsan, harabeye dönmüş şu eve bak!*

---

263 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 293.

264 Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 500.

265 Ibn Muncıb el-Sayrafı, *el-Muhtâr min şi'ri Beşâr*, thk. Abdu'r-Rezâk huseyin, Dâru'l-başir, Amman 1985, s. 17.

Bunun üzerine canı sıkılmış ve şarkı okumasını emrettiği cariyesi şunu okumuştur: [266]

1) يا لَهْفَ نَفْسِي عَلى مَالٍ أُفَرِّقُهُ عَلى المُقِلِّيْنَ مِن أَهْلِ المُرُواتِ
2) إنَّ اِعتِذَارِي إلى مَنْ جَاءَ يَسْأَلُنِي مَا لَسْتُ أَمْلِكُ مِن إِحْدى المُصِيْبَاتِ

1) *Büyük bir mal infak etmek istiyorum. kişilik sahibi güzel insanlara.*

2) *İhtiyaç sahibine yüz çevirmem, büyük bir musibete daveti açmak demektir.*

### 2.3.9. Ğâyetu'l-Munâ

Endülüs'te doğup yine Endülüs'te yetişen cariye Ğâyetu'l-Muna, el-Meriye emiri el-Mu'tasım b. Sümâdih'in cariyesidir. [267] Kendisinin edebiyat ve şiir yönü kuvvetlidir. Bu işin ticaretini yapanlar bu tür cariyelere değerli olduklarına işaret eden birtakım lakaplar vermiştir. Edebiyat ve müzik yönünde kabiliyeti bulunan ve fiziksel açıdan güzel bulunan her cariye için onun bu güzelliklerini ortaya koyan uygun bir isim seçilmiştir. [268] Ğâyetu'l-Munâ da değerli cariyelere verilen lakaplardan biridir

Mülûk-i Tavâif zamanında hicri V. asırda yaşamış olan Ğâyetu'l-Munâ hakkında İbnu'l-Ebbâr şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır. *"Cariye, hicri 484 yılında vefat eden el-Mu'tasım'a arzedildiğinde, el-Mu'tasım cariyenin ücretini vermeden önce onu sınamak istedi. Cariyenin fetaneti, şiir ve edebiyat konusundaki keskin zekâsı onu etkiledi. Muhtemelen onu satmak isteyen tacir, ismini Ğâyetu'l-Munâ olarak koymuş ve bunun neticesinde de büyük bir para kazanmak istemişti"*. İbnu'l-Ebbâr, emirin cariyeyi sınaması konusunda iki rivayet zikretmektedir: Rivayetlerden ilki şöyledir: *"Emir cariyeye ismini sordu o da Ğâyetu'l-Munâ deyince, şiir oku dedi, o da şunu okudu"*: [269]

1) سَلْ هَوَى غَايَةَ المُنَى مَنْ كَسَا جِسْميَ الضَّنَا
2) وأَرَانِي مُتَيَّمًا سَيَقُول الهَوَى أَنَا

1) *Ğâyetu'l-Munâ'ya aşkı sor. Bana bu sıkıntıyı veren kim?*

2) *Âşık olarak bildi beni ve aşk benim dedi.*

---

[266] İbn Muncıb el-Sayrafı, *el-Muhtâr min şiiri Beşâ*r,s. 18.
[267] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 252.
[268] Mustafa eş-Şek'a, *el-Edebu'l-Endelüsî,* s. 146.
[269] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 253.

Ğâyetu'l-Munâ hakkında İbnu'l-Ebbâr'ın aktarmış olduğu ikinci rivayet ise şöyledir: *"el-Mu'tasım'a şiir yönü kuvvetli ve iyi konuşan bir cariye getirildi. Dil konusunda İbnü'l-Ferra mesabesindeydi. İbnü'l-Ferrâ onu sınama konusunda aynı seviyeye sahipti, ona ismini sorduktan sonra şunu dedi":* Bunun üzerine el-Ferrâ cariyeyi İbn Sümâdih'e anlattı, bunun üzerine o da cariyeyi satın aldı. [270]

سَلْ هَوَى غَايَةَ المُنَى  مَنْ كَسَا جِسْمِيَ الضَّنَا

*Ğâyetu'l-Munâ'ya aşkı sor. Bana bu sıkıntıyı veren kim?*

### 2.3.10. Cevhere

Cevhere isimli bu cariye el-Mu'temed b. Abbâd'ın cariyesi olarak bilinmektedir. Kendisini çok seven efendisi ile arasında geçen hoşnutsuz bir durumdan dolayı, onun gönlünü almak için şu sözleri söylemiştir:[271]

1) سُرورُنا بَعدَكُم ناقِصُ  وَالعَيشُ لا صافٍ وَلا خالِصُ
2) وَالسَعدُ إِن طالَعَنا نَجمَهُ  وَغبتِ فَهوَ الآفلُ النّاكِصُ
3) سَمَّوْك بِالجَوهرِ مَظلوَمةً  مِثلكِ لا يُدرِكُهُ غائصُ

1) *Siz olmadan sevinçlerimiz eksik, hayatımız anlamsız.*
2) *Mutluluk bulsa da bizi sen yoksan eğer, o da yoktur.*
3) *Adını Cevhere koymakla sana zulmettiler. Çünkü dipteki inciyi dalgıç çıkaramaz.*

İsmini unvan olarak vermediği bir varakla cevap verdi:

1) قَصِيْدَةٌ لَمْ تَصْفُ لِي بَعْدُ وَ إِلّا فلِمَ  لَمْ أَرَ في عُنْوانِها جَوْهَرَة
2) قَصِيْدَةٌ دَرَتْ بِأَنّي عَاشِقٌ لِاسْمِهَا  فَلَمْ تُرِدْ لِلْغَيْظِ أَنْ تَذْكُرَهُ
3) قَصِيْدَةٌ قَالَتْ إِذَا أَبْصَرَهُ ثَانِياً  قَبَّلَهُ، وَاللهِ لَا أُبْصَرَهُ.

1) *Zihnimde netleşmeyen bir kasidedir. Neden başlıkta Cevhere unvanını göremedim?*
2) *Adına âşık olduğumu anlayan bir kasidedir ancak. Kıskandırmak için beni ismini zikretmedi.*

---

[270] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 254.
[271] Mu'temed b. Abbâd*, Divanu"l- Mu'temed b. Abbâd*, s. 20.

3) *Kaside şunu der; Eğer onu bir başkası görse güzelliğinden onu öper, onu görmesin!*

Cariyenin vefat etmesi neticesinde emir çok hüzünlenmişti. Cariyesinin ölmeden önceki halini ve öldükten sonraki durumu hatırlamıştı. Yaşama arzusuyla dolu olan ve şimdi cansız bir şekilde yerde yatan cariyesinin her iki durumunu da düşünmüş ve bu konu hakkında şunları demiştir.[272]

1) يَا وَجْهَ جَوْهَرَةَ المَحْجُوبِ عَن بَصَرِيْ  من ذا يَقِيْكَ كُسُوفاً قَدْ عَلا قَمَرَكْ
2) يَا جِسْمَهَا كيْفَ أَخْلو مِنْ جَوَى حَزَنيْ  وَأنتَ خَالٍ مِنَ الرُّوحِ الذيْ عَمَرَكْ.

1) *Ey gözlerimin muttali olmadığı Cevhera'nın yüzü Ay mı gölgeliyor güneş benzeri yüzünü?*
2) *Ey Cevhera'nın bedeni, bu derin acıdan nasıl kurtulurum ki, sen sana hayat veren ruhtan ayrı düşmüşsün.* [273]

### 2.3.11. Lubnâ

Halife Hakem el-Mustansır Billâh'ın (ö.366/976) cariyesi[274] olan ve Muzn ismiyle de anılan cariye Lubnâ, aynı zamanda sarayda halifenin kâtibi olarak görev yapmıştır. Kendisinin aruz, kitabet, nahiv ve şiir alanlarında mahir olduğu benimsenmiştir. Hicri 376 senesinde vefat eden cariye Lubnâ, zikredilen alanlarda sarayın en yetkili ismi olmayı başarmıştır. İbnu'l-Ebbâr cariye Lubnâ'yı şair olarak vasfetmekle birlikte, ona ait herhangi bir şiir nakletmemiştir.[275] Ömer Rıza Kehhâle ise, cariye Lubnâ'nın üstün özelliklerinden bahsederken onun iyi bir şair, kâtip nahivci ve hattât olduğunu belirtmiştir.[276]

## 2.4. Benu'l-Ahmer Dönemi Şair Cariyeleri

Benu'l-Ahmer, Endülüs'te müslümanların güçlü olduğu bir dönemde, Gıranata'ya hâkim olmuş aileye verilen isimdir. Devleti soyu sahabi S'ad b. 'Ubâde'ye

[272] Mu'temed b. Abbâd*, Divanu"l- Mu'temed b. Abbâd*, s. 20.
[273] Mu'temed b. Abbâd*, Divanu"l- Mu'temed b. Abbâd*, s. 21.
[274] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlamu'n-nisâ*, IV, 287.
[275] İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 247.
[276] Ömer Rıza Kehhâle, *Âlamu'n-nisâ*, IV, 287.

dayanan Muhammed b. Yusuf b. Nasr (ö. 595-1198) kurmuştur. Yaşadığı zaman dilimi Endülüs şehirlerinin birer birer düşmeye başladığı, Endülüs'te fitne ve fesadın alıp başını gittiği bir döneme denk düşmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda Kaştilye Kralı Ferdinand'a (ö. 643/1242) boyun eğmek zorunda kalmıştır. Fakat fırsatını bulduğu bir anda, Gırnata ve yakınında bulunan Malaga ve el-Merye'de hükümdarlığını ilan etmiştir. Bu yerler adanın onda birine denk düşen dağlık bölgelerdendir. Muhammed b. Yusuf, orada Hristiyanların istila ettiği şehirlerden kaçan müslümanları bir araya getirmeyi başarmış ve (ö. 671-1272) yılında vefat etmiştir. Ondan sonra oğlu fakih Muhammed yönetimi devralmış ve devletin divan teşkilatını kurmuştur. Hicri 700'e (1302) kadar yönetimde kalan Muhammed'den sonra melikler yönetime iki asır boyunca devam etmiştir. Komşuları olan Hıristiyan ve Müslüman devletlerle de ilişkiler devam ettirilmiştir. Muhammed el-Ğani Billah b. Yusuf döneminde (755-793/1354-1391) olduğu gibi devlet güçlü ve kudretli yıllarda yaşamıştır. Ancak bir sonraki asırda isyan ve fitnelerin baş gösterip, Hıristiyan devletlerin istila girişimleri neticesinde devlet tekrar gerileme ve yıkılma safhasına geçmiştir. Devletin çöküş tarihinden yaklaşık otuz yıl evvel aile fertleri arasında vuku bulan taht kavgaları beraberinde gerilemeyi getirmiştir. Bu fitneler de sadece Kaştilye Kralına yaramış ve O da neticede Gırnata'yı daha kolay bir şekilde zaptetmiştir (ö. 897-1492).[277]

Bu dönemin meşhur yöneticilerinden olan ve el-Ğâlib Billâh şeklinde lakaplanan Ebû Abdullah Muhammed es-Sânî (ö. 1460-1527) dönemin son melikidir. Gırnata'ya hükmetmiş ve miladi 1492 yılında Ferdinand ve İzabella'ya teslim olmuştur. İspanyollar onu es-Sağîr ve Ebû Abdîl olarak isimlendirmiştir. Gırnata halkı ise onu ez-Zeğâbî (uğursuz) olarak adlandırmıştır. Babası Ebu'l-Hasan Ali b. Sa'dın, Aragon kralı Ferdinand'a cizye vermekten uzak durması sebebiyle, ez-Zeğâbî 1482 yılında koltuğundan olmuş ve yurdundan kovulmuştu. Gırnata'yı geri almak için savaşmış ancak başarılı olamayınca kaçarak miladi 1483 yılında Lusinâ'da esir düşmüştür. Gırnata'nın Aragon kralı Ferdinand ve İzabella olduğunu kabul edene kadar esaretten kurtulamamıştır. Son yıllarını da babası Ebu'l-Hasan ve amcası Ebu Abdillah ez-Zeğl ile savaşarak geçirmiştir. 1489 yılında devleti teslim etmesi için Ferdinand ve İzabella ona haber yollamıştır. Ancak o, bunu reddedince şehir 1492 yılında Ferdinand ve İzabella tarafından kuşatılmıştır. Hükümdarın şehir düştükten sonra şehre baktığı son yer şu an bile ez-Zefretu'l-Arabi'l-Ahîrâ olarak bilinmektedir. Burası aynı zamanda Ebû

[277] Hâşım Yâğı, *Târîhu'l-edebi'l-Arâbi*, Kudüs Üniversitesi, Amman 2005, s. 321.

Abdullah es-Sağir'in ağladığı son yerdir. Gözyaşları sakallarını ıslatıncaya kadar ağlayınca, annesi *"Erkek gibi savaşmadın, kadın gibi ağla!"* demiştir.[278]

Önce Bevcarras'ta bulunan sarayına gitti, sonra da Mağrib'e Muhammed eş-Şeyh el-Mehdî'nin yanına gitti. Gassasa adlı bir şehirde ikamet etti. Fas'ta hüküm süren bir akrabasıyla savaşması neticesinde 1527 yılında öldmüştü. Teslim olma şartlarından biri de, Gırnatalıların canlarını mallarının güven altına alınmasıydı. Ancak teslim olduktan dokuz yıl sonra Ferdinand antlaşmayı bozdu ve Müslümanların Hıristiyanlığa geçme veya Endülüs'ü terk etme tercihiyle baş başa bıraktı.[279] Bu da sekiz yüz yıl süren Endülüs Devleti'nin sonunu getirdi. Vefatından sonra da İzabella onun kızını esir olarak alıp, Ferdinand onu cariye edindi ve Gayr-ı meşru oğullarından birine verdi. Bütün bunlarla birlikte Gırnata halkı sınırlı kaynakları kullanma konusunda çok çalışkan ve hırslıydı. Kültür ve sanat alanında etkindi. Bunun en açık örnekleri şunlardır: İspanya'da sanat incisi gibi duran el-Hamra Sarayı, Gıranata'nın önde gelen vezir, şair ve tarihçi Lisanu'd-Din b. Hatip (ö.776-1374); Şair b. Zumurruk (ö.797-1395); İbn Hatime (ö.770-1369); kadı ve fakihlerden olan Ebu'l-Hasan en-Nebahi ve Muhammed b. Asim el-Kaysi (ö.829-1426); nahivci ve müfessir İbn Hayyan (ö.1475-745).[280]

### 2.4.1. Câriyetu. Yusuf es-Sâlıs

Bu cariye ile alakalı çok fazla bir bilgiye yer verilmemiştir. Hakkında bulunan bilgi onun Sultan Ebu'l-Haccac III. Yusuf b. Yusuf es-Sâni'nin cariyesi olduğudur.[281] İbn Furkun[282] derecesinde şiir nazmetmeye çalışmıştır. O, genelde aşk şiirleri yazımış ve bunu yüksek kalitede uygulamıştır.[283] Sultan Ebu'l-Haccac b. Yusuf es-Sânî, İbn Ferkûn'a içinde şiir olan bir mektup gönderip cariyesinden buna bir cevap yazmasını talep ettiğinde,onun cevap olarak yazdığı şiir sanki İbn Ferkûn'un kalemiyle yazılmış bir şiir izlenimi yaratmıştır. Cariye, efendisini şiirle övdükten sonra kendisini övmeye

---

[278] Muhammed Abdullah Ânan, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1997, VII, 267.
[279] Muhammed Abdullah Ânan, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelüs,* VII, 324.
[280] Rağib es-Sercânî, *Kıssatu'l-Endelüs*, Müessesetu İkra, Kahire 2011, s. 670.
[281] Yusuf es-Salis b. es-Sultan Ebu'l-Haccac Yusuf'un kardeşi VII. Muhammed ona isyan etmiş ve onu hapse attırmıştır. Hapisteyken şiirsel yönü ortaya çıkan Ebu'l-Haccac Yusuf şiir yazmaya başlamıştır. Kardeşi öldükten sonra tekrar hürriyetini kazanmış ve hükmü eline alıp, devlet yönetiminde edebiyatcı ve şairlere büyük ehemmiyet atfetmeye başlamıştır. Hastalıktan dolayı daha kırk yaşına gelmeden vefat etmiştir. İbn Ferkûn, *Dîvânu İbn Ferkûn*, thk. Muhammed b. Şerîfe, Matbaatu Akâdemiyyeti'l-Memleketi'l-Mağribiyye, Mağrib 1987, s. 19-44.
[282] Esas adı Ebu'l-Hasan Ahmed b. Süleyman el-Kureşî'dir. Daha küçük yaşlarda şiirle meşgul olmuştur. Hicri 718 yılında vefat etmiştir. Bkz. İbn Ferkûn, *Dîvânu İbn Ferkûn*, s. 9-12; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 220.
[283] Canata İzzeddin Şibâne, *el-Cevârî ve eseruhunne fi'ş-şi'ri'l-Arabî fi'l-Endelüs*, s. 179.

başlamıştır. Oysa yaptığı bu övgü daha önceki şairlerin yaptığı şeylerin benzeri mesabesinde şiire yeni açılımlar getirememiştir. Ancak burada önemli olan cariyenin İbn Ferkûn'un gözlerinden kendisini görüp, onun gözüyle kendisini nitelemeye çalışmış olmasıdır. Nitekim kendisini şu şekilde görmüştür: [284]

1) مَولى المُلوكِ بِمغربٍ وبِمَشْرقِ عَن شُكْر مَوْلاه أَعْجَز مَنطقي
2) أَهْدَى إِلى المَمْلوكِ مِنْ مَنْظُومِهِ دُرّاً ولكنْ مِثْلُهُ لَمْ يَنْسَقِ
3) وَافَى لِيُعْلِمَنِي بِأفْضَلِ مِنْحَةٍ جَادَتْ بِها كَفُّ الكَرِيْمِ المُشْفِقِ
4) ميَّادةُ الأعْطافِ سَاحِرُ لَحْظِها يَرْمِي بِسَهْمٍ للقُلوبِ مُفَوَّقِ
5) لِم لا يَفُوقُ الشُّهُبَ نيِّرُ وَجْهِها وَسَناهُ عَنْ بَدْرِ الكَمَالِ المُشرِقِ
6) لِمْ لا يَروقُ الآنَ رَوضُ مَحاسِنٍ منها بِجودِ نَدَى يَمينِكَ قَدْ سُقِي

1) *Doğu ve Batınının tüm krallarının efendisi, sana övgü noktasında lisanım aciz kaldı.*
2) *Mevlam kuluna bir şiir nazmetmiş; "Hiç kimsenin ölçüsünde bir şiir yazamadığı".*
3) *Bu bana sunulmuş en büyük armağandır. "Cömert ve kerem sahibinin eliyle gelen".*
4) *Manken endamlı ve büyüleyici güzelliği, görenlerin bir lahzada kalbini deler.*
5) *Yüzünün güzelliği, galip gelir şimşeklere ve doğduğu zaman dolunaya.*
6) *Neden şu an açmaz bahçelerin çiçekleri; "elinin nemiyle sulanan".*

Cariye, adeta İbn Ferkûn'un şahsiyetine bürünüp şiirler yazmıştır. Nitekim onun hissiyatına da bürünmüş, aşk, özlem ve hissiyatının renklerini yansıtan şiirler yazmış ve kendisinin İbn Ferkûn'a olan özleminin ve şevkinin resmini çizip ortaya koymuştur. Neticede şu şiiri söylemiştir:

1) أَتَى يُبَشِّرُنِي برائِقَةِ الحُلَى فَطَفِقْتُ بَينَ تَشَوُّفٍ[285] وتَشَوُّقِ
2) جَاءتْ بها البُشرى فأَيُّ صَبَابَةٍ تَخْفَى وأَيُّ جَوانِحٍ لَمْ تَخْفِقِ
3) قَدْ كِدْتُ أذهَبَ لَوعَةً لَو لمْ تَجُد بالوعْدِ أنَّا عَنْ قريبٍ نَلْتَقِي
4) أَنَا في العَشيَّةِ بَينَ قَلْبٍ مُولَعٍ فيها و جَفْنٍ للطَّريقِ مُحَدِّقِ

[284] İbn Ferkûn, *Dîvânu İbn Ferkûn*, s. 240.
[285] تشوَّف kadının süslenip püslenmesi anlamına gelir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 491.

5) وَالعَبدُ يُمْسِي بَينَ فِعْلٍ مُرسَلٍ فيها وقَلْبٍ بالصَّبابَةِ مُوَثَّقِ
6) فَاعْجَبْ لَهُ يرتاحُ تَحتَ ضُلوعِهِ أو فَوْقَها بِمُقَيَّدٍ وبِمُطْلَقِ
7) فَتَخَالهُ مِثْلَ الجَوَادِ لَدَى الوغَى حِيْناً و حِيْناً يَرْتَمِي أو يَرتَقِي[286]

1) *Güzel bir hayatla müjdeledi*, özlem *ve istekle çarptı kalbim*.
2) *Böyle bir müjde, hangi özlem ve sevinçleri ortaya çıkarmaz ki* .
3) *Bu aşk beni helak edecekti. Eğer kısa bir süre sonra kavuşacağımızı muştulamasaydın.*
4) *Geceleri, aşkla çarpan bir kal ve yolları gözleyen bir göz arasında kaldım.*
5) *Kul elinde olmayan fiillerle baş başadır. Aşkla çarpan bir kalp ve yol gözleyen bir göz.*
6) *Bu kulun hali beni hayrete düşürüyor. Sevgilinin yanında müsterih kalp ve elinde olmayan bir fiil.*
7) *Bu kul, bazen savaştaki yiğit, bazen de düşüp kalkan biri gibidir*.

Bu cariyenin şiirlerini okuduğumuz zaman, sanki Ömer b. Rebi'a'nın şiirlerini veya Arap şiirinin tüm inceliklerini bilen büyük bir şairin şiirini okuyor hissi uyanmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki cariye karşı cinsin tabiatını iyice tetkik etmiştir. Nitekim o şiirlerini yazarken, İbn Ferkûn'un bedenine bürünüp, onun gözüyle görmüş ve bu şekilde onun diliyle konuşup şiirler yazmıştır. Bu cariyenin yazdığı şiirlerin kalitesi daha önceleri sadece erkeklere has olan şiir sanatı, artık Endülüslü cariyeler tarafından erkeklerle boy ölçüşebilecek seviyede şiirler yazılabildiğini ortaya koymuştur. Cariyeler sadece erkeklere kur amaçlı veya onların madi ve manevi amaçlarını tatminle yetinmemiş bilakis, bu cariye örneğinde olduğu gibi, kendilerini erkek yerine koymuş ve onların kalp, göz ve akıllarıyla şiirler yazmış ve söylemişlerdir. Bu da Endülüslü şair cariyelerin sahip oldukları vasıflar delalet etmektedir.

[286] İbn Ferkûn, *Dîvânu İbn Ferkûn*, s. 240.

# BÖLÜM III

# ENDÜLÜS DÖNEMİ CARİYE ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

## 3.1. Konu ve Tema

### 3.1.1. Gazel

Arap şiiri içinde, aşkı ve duyguları barındıran/betimleyen en güzel söz veya en güzel araçlardandır. Aşk şiirleri, cahiliye döneminden günümüze kadar Arap nazımlarından biri olarak bilinir. Bu şiirsel amaç, günümüze kadar anlamı, yöntemi, üslubu ve kısımlarıyla taşınmıştır. Aynı şekilde aşk şiirleri yani gazeller, Endülüs Arap şiirinde de öne çıktmıştır.[287]

#### 3.1.1.1. Sarih Gazel

Aşk şiirlerini yazan şairler, kadınları tasvir etmekle şöhret kazanmışlardır. Ancak şiirin dış görüntüsü sadece bir kadını tasvir etmekle sınırlı değildir. Bilakis şair şiirlerinde kadını tasvir ettikten sonra başka bir kadını tasvir etmeye geçer. Bu durumda şair, aşk şiirlerinde, kadınları betimlemlemenin yanı sıra onunla geçen maceralarını ve sohbet ortamlarını da çokça zikreder. Bu şiir alanında Ömer b. Ebi Rebia, el-Ahvas, el-Arcî gibi şairler ön plana çıkmıştır. Endülüs edebi yaşamında hemen hemen bütün şairler, bu alanda şiir yazmıştır. Bu şiir türünün yaygınlaşmasında Endülüs'ün harikulade manzaraları, esir güzel kadınların söylediği şarkılar, içki ortamlarının çokluğu ve Endülüs halkının eğlence hayatını sevmeleri oldukça etkili olmuştur.

Arap şiirinde kadın, hem ilham kaynağı hem de şiir söylemesiyle tanınır. Aşk şiirlerinde kadın diğer şiirlere oranla daha çok ilham sebebidir. Bu konuda İbnu'r-Reşîk şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Araplarda şairin aşk şiirleri söylemesi ve fedakâr olması bir gelenektir. Acemlerde ise kadının istekli ve konuşanın kendisi olması bir gelenektir. Bu da kıskançlığın, cömertliğin ve iffetlerine düşkün olduğunun göstergesidir".[288] Çünkü Arap kadının erkeğe talip olması ve onunla ilgili şiir söylemesi toplumsal yapı ve edebiyat açısından kabul görmemiştir. Bu aşamada irade bakımından erkekler kadınlardan daha kuvvetlidir. Erkek ayıp duygusunu hissetmeyerek ve kadını arzulayarak onun ardına düşer. Kadın, ayıplanma hissinden dolayı erkeğin onun peşine

---

[287] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye,* s. 97.
[288] İbnu'r-Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde,* Dâru's-Seâde, Kahire 1907, II, 124

düşmesini istemez ve onu reddeder. Özellikle Arapların ilk asırlarında kadınların erkeklerde olduğu gibi güçlü bir şekilde aşk şiirleri görülmemiştir. Ancak cariyelerin toplumsal hayata katılmasıyla aşk şiirleri sayısında da artış yaşanmıştır. Bu cariyelerden etkilenen hür kadınlarda aşk şiiri/gazel türünde şiirler ortaya koymuşlardır.[289]

Abdurrahman el-Evsat'ın yanında şarkı söyleyen ve ona içki takdim eden Mut'a adlı cariye, O'nun kendisini beğendiğini öğrenince şöyle demiştir.[290]

1) يَامَنْ يُغطّي هَوَاهُ مَنْ ذَا يُغطّي النَّهَارا
2) قَدْ كُنْتُ أَمْلِكُ قَلْبِي حَتَى عَلِقْتُ فَطَارا
3) يَاوَيْلَتِي أَتَرَاهُ لِي كَانَ أَوْ مُسْتَعَارا
4) يَا بِأَبِي قُرَشِيٌ خَلَعْتُ فِيْهِ العَذَار

1) *Ey arzularını dizginleyen, gündüzü kim örtüyor.*
2) *Bu kalbin sahibi bendim, ancak seni görünce uçuverdi.*
3) *Gerçekten benim mi olacak, yoksa sadece bir hayalden ibaret mi kalacak?*
4) *Babam ona feda olsun, o Kureyşlidir. Onun sevgisi uğruna hevayı terk ettim.*

Ziryab, emirin onu kabul ettiğini hissettiğinde cariye Mut'a'yı emire hediye etti. Ve onun cariyesi oldu. Cariye Mut'a bazı aşk şiirlerinde kendisine olan duygularını gizleyen sevgilisinin duygularını açıklıyordu. Her ne kadar emire hediye edilmek suretiyle konumu değiştiyse de hakikatte o bir cariyedir. Gönlündeki gizli duygularını ve sevgisini açıklamada cesur davranmasının, utanmadan dilediğini söylemesinin nedeni, belki de onun bir cariye oluşı yani toplumsal konumudur.

### 3.1.1.2. Ğayru Sarih Gazel

Endülüsteki cariyelerin temiz aşkları vardır. el-Mansûr b. Ebî Âmir'in cariyesi Ünsü'l-Kulûb aşkını vezir Ebu'l-Muğîre b. Hazm'a ilan edince, el-Mansûr b. Ebi Amir'in öfkesine maruz kalmıştır. Ünsü'l-Kulûb ise şiirlerinde temiz aşkını şu şekilde ifade etmiştir.

---

289 Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 91
290 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile,* IV, 242

1) قَدِمَ اللَّيْلُ عِنْدَ سَيْرِ النَّهَارِ وَبَدَا البَدْرُ مِثْلَ نِصْفِ السّوَارِ
2) فَكَأَنَ النَّهَارَ صَفحَةُ خَدٍ وَكَأَنَ الظَّلامَ خَطُّ عَذَارِ
3) وَكَأْسُ الكُؤوسِ جَامِدُ مَاءٍ وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ
4) نَظَرِي قَدْ جَنَى عَلَيَّ ذُنُوبًا كَيْفَ مِمَّا جَنَتْهُ عَيْنِي اِعْتِذَارِي
5) يَا لِقَومِي تَعَجَّبُوا مِنْ غَزَالٍ جَائِرٍ في مَحِيَتِي وَهُو جَارِي
6) لَيْتَ لَو كَانَ لِي إِلَيْهِ سَبِيْلٌ فَأَقْضِي مِنَ الهَوَى أَوْطَارِي

1) *Gündüz vaktinin geçmesi neticesinde gece geldi. Ay da yarı bilezik halkası gibi göründü.*
2) *Gündüz, sanki bir yanak gibiydi. Gece ise bir yanağa dökülen saç tutamı gibiydi.*
3) *Bütün içkiler kadehlerde buz gibiyken, içince onları, sanki ateş parçası gibiydiler.*
4) *Bir bakışımla günaha battı, gözümle gelen günaha nasıl veryansın edeyim?*
5) *Komşularım içinde sürekli koşan ve içimde ceylan güzelliği taşıdığım için beni nasıl garipserl.*
6) *Keşke beni ona götüren bir yol bulsam ve ondan arzuladığım her ne varsa alsam.*

Bu şiiri işiten Mansur, öfkelenerek kılıcını çekmiştir. Cariye Ünsü'l-Kulûb'a bu sözlerinde kimi kasdettiğini sormuştur. Bunun üzerine cariye, "Burada söylediklerim kalbime ok gibi saplanan bir bakıştan başka bir şey değildir. Sevgi dile geldi ve ben de bunu söyledim." deyince Mansur onu affetmiş ve Ebu'l-Muğîre'ye hediye etmiştir. Bu olay üzerine Ünsü'l-Kulûb şöyle demiştir.

نَظَرِي قَد جَنَى عَلَيَّ ذُنُوباً كَيْفَ مِمَّا جَنَتْه عَيْنَي اِعْتِذَارِي

*Bir bakışımla günaha battım. Gözümle gelen günaha nasıl veryansın edeyim.*

### 3.1.2. Övme

#### 3.1.2.1. Cömertliği Övme

Cariyelerin Endülüs'te efendilerini övmeleri son derece yaygındır. Cariyeler efendilerinin yanında kalmak için efendisini medhederdi. Efendisi İşbilye şehrinin

sahibi İbrahim b. Haccac el-Lahmî'nin cömertliğini öven cariyelerden birisi de Kamerî el-Bağdadiyye'dir. Cariye, O'nun faziletini ve cömertliğini överek şöyle demiştir.

1) مَا فِي المَغَارِبِ مِن كَرِيْم يُرْتَجَى إِلَّا خَلِيْفَ الجُودِ إِبْرَاهِيْمُ
2) إِنّي حَلَلْتُ لَدَيْهِ مَنْزِلَ نِعْمَةٍ كُلُّ المَنَازِلِ مَاعَدَاهُ ذَمِيْمُ

1) *Batı'da sığınılacak bir cömert yoktur. Cömertliğin halifesi İbrahim'in dışında.*
2) *Nimetlerle cömert evine misafir oldum. Onun gibi cömert bir ev görmedim.*
3)

**3.1.2.2. Makam ve Mevki Övme**

Cariyeler efendilerini överek onların katlarında konumlarını sağlaştırmak isterlerdi. III. Yusuf'un cariyesi onu şan ve şöhretini överek onun iltifat ve nezdindeki konumu kazanmak isterken III. Yusuf'a ithafen şunları demiştir.

1) مَولى المُلوكِ بِمغربٍ وبِمَشْرقِ عَن شُكْر مَوْلاه أَعْجَز مَنطِقِي
2) إلى المَمْلوكِ مِنْ مَنْظُومِهِ دُرّاً ولكنْ مِثْلُهُ لَمْ يَنْسَقِ
3) وَافَى لِيُعْلِمَنِي بِأَفْضَلِ مِنْحَةٍ جَادَتْ بِها كَفُّ الكَرِيْمِ المُشْفِقِ

1) *Doğu ve Batınını tüm krallarının efendisi, sana övgü noktasında lisanım aciz kaldı.*
2) *Mevlam kuluna bir şiir nazmetmiş. "Hiç kimsenin ölçüsünde bir şiir yazamadığı".*
3) *Bu bana sunulmuş en büyük armağandır."Cömert ve kerem sahibinin eliyle gelen".*

**3.1.3. Özlem Şiiri**

**3.1.3.1. Vatan Özlemi**

Vatan özlemi şiirlerini İbrahim el-Lahmi'nin cariyesi Kamer'in, Bağdat'a olan özlemini ifade eden dört beyitlik şiirinde görmekteyiz.

1) آهاً عَلى بَغْدَادِها وعِرَاقِها وظِبَائِهَا والسّحْرُ فِي أَحْدَاقِها

1) *Ah o güzelim Bağdat ve Irak'a, Ceylanına ve büyüleyici bahçelerine.*

Cariye Kamer bu şiirinde, şehrini terk etmenin verdiği acıyı hissederek şehrinin güzelliğini, büyüleyen kadınlarını, sevenin üslubu ve aşığın kalbiyle betimlemiştir.

### 3.1.3.2. Sevgiliye Duyulan Özlem

Kadınların şiirlerinde geçen temalar hemen hemen şair erkeklerin kullandığı temalarla aynıdır. Sevgiliden uzak olmaktan şikâyet etmek ve sevgi ateşiyle yanmak gibi hususlar bu ortak temalardan birkaçıdır. Sevgiliye duyulan özlem konusunda Mütekfi'nin kızı Vellâde, sevgilisi İbn Zeydun için şunları söylemiştir.

1) أَلا هَل لَنا مِنْ بَعدِ هَذا التَّفرّقِ سَبِيلٌ فَيَشْكو كُلَّ صَبٍ بِما لَقِي؟
2) وقَدْ كُنْتُ أَوْقَاتَ التَّواورِ في الشِّتا أبيت على جَمْر من الشّوق محرق[291]

1) *Bu ayrılıktan sonra buluşmaya yol var mı? Her seven ayrılık acısından şikâyet eder.*
2) *Kışın zemheri soğuklarında, yakan aşk ateşiyle geceliyorum*

Bu beyitlerde görüdüğü gibi güzel ve samimi duygular dile getirilmiştir. Şair bir başka beyitte İbn Zeytun'a olan sevgisine ve arzusuna açıkça şöyle işaret etmektedir.

تَمُرُّ اللَّيالِي لَا أَرَى البَيْنَ يَنْقَضِي وَلَا الصَّبْرَ مِنْ رِقِّ التَّشَوّقِ مُعْتِقِي

*Geceler geçtiği halde benim bu halim geçmiyor. Sabır bile beni aşkın esaretinden kurtarmıyor.*

Şiirlerinde de görüldüğü gibi Vellâde, sevgiliyi özleyen bir kadındır. İbn Zeytun'a gönderdiği beyitlerin sonunda İbn Zeytun onu ayıplamıştır. Vellâde de ona cevap olarak şu beyti inşad etmiştir.

سَقَى اللهُ أَرْضاً قَدْ غَدَتْ لَكَ مَنْزِلاً بِكُلِّ سُكُوبٍ هَاطِلُ الوَبْلِ مُغْدِقُ

*Her yağan yağmurla yerleri sulayan, Sana ev olan topraklarını Allah sulandırsın. Bahar yağmurlarını isteyen vadiler, diyarını bozmadan sulasın.*

[291] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, I, 374.

Eğer burada sevgiliye olan özlemin anlamını ve İbn Zeuytun'un Vellâde'ye olan sevgisinin gerçek olduğunu anlarsak bu özelliğin diğer şairlerde olmadığını görürüz.

## 3.2. Endülüslü Şair Cariyelerin Şiirlerinin Sanatsal Açıdan İncelenmesi

### 3.2.1. Beyan

Sözlükte beyan, ortaya çıkma, keşfetme ve fesahat anlamına gelir. Istılahî olarak da muhtelif birçok yolla bir manayı ifade etmek için kullanılan kaidelerdir. Cahız, Beyan ilmini, gizli manayı ortaya çıkaran delil olarak tanımlamıştır.[292]

#### 3.2.1.1. İsti'âre

Luğavî mecazlardan olan istiare, benzeyen ve benzetilenin birbirleriyle olan alaka ve benzerliğidir. İstiare, benzeyen veya benzetilenden birinin hazfedilmesi/düşürülmesi ile oluşur ve tasrihiyye- mekniyye olmak üzere ikiye ayrılır.[293]

##### 3.2.1.1.1. Tasrîhî İsti'âre

Tasrihiyye açık istiare anlamına gelir ve benzetilenin açıkça zikredildiği istiaredir.[294] Cariye Ünsü'l-Kulûb'un şu şiirini açık istiareye örnek verebiliriz:

يالَقَوْمِي تَعَجّبُوا مِنْ غَزَالٍ  جَائِرٍ فِي مَحِيَتِي وَهُو جَارِي

*Beni etkileyip içimda koşan ceylana komşularım şaşırdı.*

Beyitte geçen "غَزَالٍ جَائر" ifadesinde benzeyen (هو) zikredilmemiş; ancak benzetilen (غزال) zikredilmiştir. Böylelikle açık istiare meydana gelmiştir.

##### 3.2.1.1.2. Meknî İsti'âre

Mekniyye kapalı anlamına gelir ve benzetilenin zikredilmediği ancak onun gerekli olanlarından birinin zikredilmesiyle gerçekleşir. Kendisinin bir özelliğine işaret

---

292 Mustafa es-Sâvi el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye,* Dâru'l-Meârif, Kahire 2013 s. 133.

293 Musa Alp v.dğr, '*Ulûmu'l-belağa (Meânî-Beyân-Bedî),* Bizim Büro Matbaası, Ankara 2017. s. 29.

294 Mustafa es-Sâvi el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, s. 106.

eden bir rumuzla dikkat çekilir .'l Ünsü Cariye-Kulûb'un beyitlerinden örnek olarak [295]. şunları verebiliriz:

قَدِمَ اللَّيْلُ عِنْدَ سَيْرِ النَّهَارِ وَبَدَا البَدْرُ مِثْلَ نِصْفَ السُّوَارِ

*Gündüz yoluna davam ederken gece geldi. Dolunay da yarı bilezik halkası göründü.*

Burada "قَدِمَ اللَّيْلُ" ifadesinde gece, adama benzetilmiştir. Kapalı istiarede gereği benzeyen (الليل) zikredilmiş ancak benzetilen (الرجل) zikredilmeden ona işaret eden bir rumuzla (قدم) dikkat çekilmiştir.

نَظَري قَدْ جَنَى عَلَيَّ ذُنُوبًا كَيْفَ مِمَّا جَنَتْهُ عَيْنِي اِعْتِذَارِي

*Bir bakışımla günaha battım. Gözümle gelen günaha nasıl veryansın edeyim*

Beyitte "جَنَتْهُ عَيْنِي" ifadesinde iki göz, günah işleyen insana benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (عيني) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmemiştir. Ona işaret eden özelliği olan bir rumuzla (جنته) işaret edilmiştir.

Ünsü'l-Kulûb'un yanı sıra cariye el-Acfâ'nın nazmettiği şiirlerde de meknî/kapalı istiareye rastlamak mümkündür. Onun şu beyitlerini örnek olarak verebiliriz.

مِمَّا تَضَمَّنَ مِنْ عَزِيْزٍ قَلْبَهُ يَاقَلْبُ إِنَّكَ بِالحِسَانِ لَمُغْرَمُ

*Ey kalp ihtiva ettiğin güzellikler; senin başını döndürmektedir.*

Beyitte geçen "يَاقَلْبُ إِنَّكَ بِالحِسَانِ لَمُغْرَمُ" ifadesinde kalp, âşık olan insana benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (قلب) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmemiştir. Ona bir özelliği olan (مغرم) rumuzuyla işaret edilmiştir.

---

[295] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdıha,* s. 78.

فَذَلِكَ تَحْمِيْهِ القَوَاضِبُ والقَنَا  وَهَذَا حَمَاهُ مِنْ لَوَاحِظِهَا السَّحَرُ

*Cepheyi silah ve mızrak korur. Onu ise olağanüstü güzelliği.*

Burada geçen "حَمَاهُ مِنْ لَوَاحِظِهَا السَّحَر" ifadesinde güzellik, koruyan/kollayan insana benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (السّحر) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmeden ona delâlet eden bir rumuzla (يحمي) dikkat çekilmiştir.

Ünsü'l-Kulûb ve cariye el-Acfâ'nın yanısıra cariye Mut'a ve Buseyne'nin nazmetmiş oldukları şiirlerde meknî/kapalı istiare kullanılmıştır. Burada onların şu beyitlerini örnek olarak verebiliriz.

قَدْ كُنْتُ أَمْلِكُ قَلْبِي  حَتَّى عَلِقْتُ فَطَارَا

*Bu kalbin sahibi bendim; ta ki seni görünceye kadar.*

Cariye Mut'a'nın söylemiş olduğu bu beyitte "حَتَّى عَلِقْتُ فَطَارَا" ifadesinde kalp, uçan kuşa benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (قلب) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmemiş, ancak ona işaret eden bir özelliği olan (طار) ile dikkat çekilmiştir.

يَا مَنْ يُغَطّي هَوَاهُ  مَنْ ذَا يُغَطّي النّهارا

*Ey arzularını saklayan gündüzü kim örtebilir ki.*

Cariye Bu beyitte "يُغَطّي هَوَاهُ" ifadesinde aşk, insana benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (هواه) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmeden, ona işaret eden bir özelliği olan (يغطي) ile işaret edilmiştir.

مَلِكٌ عَظِيْمٌ قَدْ تَوَلَّى عَصْرَهُ وَكَذَا الزَّمَانُ يَؤُولُ للإفسَادِ

*Geçmişte hüküm sürmüş büyük bir melik, zaman da hep böyledir, kötülüğe evrilmekte.*

Cariye Buseyne'nin söylemiş olduğu bu beyitte "الزَّمَانُ يَؤُولُ للإفسَادِ" ifadesinde zaman, bozguncu insana benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (الزمان) zikredilmiş ancak benzetilen (إنسان) zikredilmemiş, lakın ona işaret eden (افساد) rumuzuyla dikkat çekilmiştir.

لمَّا أَرَادَ اللهُ فُرْقَةَ شَمْلِنَا وَأَذَاقَنَا طَعْمَ الأَسَى مِن زَادِ

*Allah birliğimizin dağılmasını murad edince, azığımız acımız oldu.*

Cariye Buseyne'nin söylemiş olduğu bir diğer beyitte ise "طَعْمَ الأَسَى" ifadesinde başa gelen sıkıntılar, yenen/tükenen bir yiyeceğe benzetilmiştir. Kapalı istiare gereği benzeyen (الأسى) zikredilmiş ancak benzetilen (الطعام) zikredilmemiş, Ona işaret eden bir özelliği olan (طعم) ile dikkat çekilmiştir.

### 3.2.1.2. Teşbîh

Teşbih, aralarında ortaklık bulunan iki varlık ya da kavramın ortak yönünün benzetme edatı veya benzeri edatlarla –ister zikredilsin isterse zikredilmesin- ön plana çıkarılarak ortaya konmasıdır. Benzeyen, benzetilen, teşbih edatı ve vechü'ş-şebeh (benzetme yönü) teşbihin öğeleri sayılır. Öğelerine göre teşbih, teşbih-i mürsel, teşbih-i müekked, teşbih-i mücmel, teşbih-i mufassal ve teşbih-i beliğ olmak üzere beş kısma ayrılır[296]:

#### 3.2.1.2.1. Belîğ Teşbih

Teşbih öğelerinden teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilen teşbihtir.[297] Müstekfi'nin kızı şaire Vellâde'nin şu sözlerini bu kısma örnek olarak verebiliriz.

ولقد عَلِمْتُ بِأَنَّنِي بَدْرُ السَّمَاءِ لكن دُهيتُ لشَقْوَتِي بِالمُشْتَرِي

[296] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdıha*, s. 20
[297] Mustafa es-Sâvi el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, s. 92

Beyitteki "ولقد عَلِمْتُ بِأَنَّني بَدْرُ السَّمَاء" ifadesinde şair kendisini gökyüzündeki aya benzetmiştir. Bu benzetme ile şair, toplumdaki konumunun yüksekliğine vurgu yapmıştır.

Teşbih-i Beliğ'e Ünsü'l-Kulûb'un şu şiiri de örnek olarak verilebilir.

وكَأْسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ  وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ

*Bütün içkiler kadehlerde buz gibiyken, içince, sanki ateş parçası.*

İlgili beyitte benzeyen (كأس الكؤوس), benzetilen ise (جامد ماء) ifadesidir. Teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbih-i beliğ olmuştur.

### 3.2.1.2.2. Mücmel Teşbih

Benzetme yönü düşürülen teşbihe denir. ariye CÜnsül'-Kulûb'un şu[298]. şiirlerinde mücmel teşbih örnekleri bulunmaktadır.

قَدِم اللَّيل عِند سَير النَّهَار  وبَدا البَدْر مِثْل نِصْفِ السوار

*Gündüz yoluna dauam ederken gece geldi. Dolunay da yarı bilezik halkası göründü.*

Beyitte benzeyen (البَدْر), teşbih edatı (مِثْل), benzetilen ise (نِصْفِ السوار) ifadesidir. İfadede benzetme yönü zikredilmemiştir.

فَكَأنَ النَّهَارَ صَفْحَة خَدٍّ  وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذارِ

*Gündüz, sanki bir yanak, gece ise bir yanağa dökülen saç tutamı gibiydi.*

Burada benzeyen (النَّهَارَ), teşbih edatı (كَأَنَّ), benzetilen ise (صفحة خد) ifadesidir. İfadede benzetme yönü zikredilmemiştir.

فَكَأنَ النَّهَارَ صَفْحَة خَدٍّ  وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذارِ

*Gündüz, sanki bir yanak, gece ise bir yanağa dökülen saç tutamı gibiydi.*

---

[298] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdıha*, s. 24

Beyitte benzeyen (الظلام), teşbih edatı (كَأَنَّ), benzetilen ise (خط عذار) ifadesidir. İfadede benzetme yönü zikredilmemiştir.

وكَأْسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ

*Bütün içkiler kadehlerde buz gibiyken, içince, sanki ateş parçası.*

Bu şâtırda benzeyen (المدام), teşbih edatı (كَأَنَّ), benzetilen ise (ذائب نار) ifadesidir. İfadede benzetme yönü zikredilmemiştir. Cariye Er-Rumeykiyye'nin şu beytinde de mücmel teşbih örneklerine rastlanmaktadır.

ثُمَّ تَعْلُو صَدْرِيَ وتَحْرِثُ بَطْنِي بِعَمدٍ يَخُطُّ كَالمِحْرَاثِ

*Göğsümü açıp, karnımı tırmalasan; Cinsel organınla.*

Beyitte benzeyen (بعمد), teşbih edatı (الكاف), benzetilen ise (المحراث) ifadesidir. İfadede benzetme yönü zikredilmemiştir.

### 3.2.1.2.3. Müekked Teşbih

Teşbih edatının hazfedildiği teşbihtir.[299] Cariye Muhca'nın söylemiş olduğu şu beyit müekked teşbihe örnek olarak verilebilir.

يَامُتْحِفًا بالخَوْخِ أَحْبَابَهُ أَهْلًا بِهِ مِنْ مُثْلِجٍ لِلصُدورِ

*Ey Şeftali ile sevdiklerini sevindiren, gönlümüzü neşeyle doldurdun.*

## 3.2.2. Bedî' İlmi

Bedî' ilmi, uygunluğunun ve sözü güzel söyleme yöntemlerinin kendisiyle bilindiği ilimdir. Bedî' ilmi, sözü güzel söyleme sanatıyla ilgilenir. Manevî ve lafzî muhassinât olmak üzere iki kısma ayrılır.[300]

---

[299] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdıha*, s. 25

[300] Abdulaziz Atîk, *İlmu'l-Bedi*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 2015, s. 197.

### 3.2.2.1. Cinâs

Cinas, kelimelerin söylenişlerinin aynı, anlamlarının farklı olmasıdır. Tam ve nakıs cinas olmak üzere iki çeşittir.[301]

#### 3.2.2.1.1. Tam Cinas

İki lafzın harf çeşitleri, harf şekilleri, harf sayısı ve harf sırası olmak üzere dört konuda benzerlik arzetmesidir.[302] Cariye Muhcâ'nın şu beyti tam cinasa örnek olarak verilebilir.

وَلَّادَةٌ قَدْ صِرتِ وَلَّادَة  مِنْ دُونِ بَعْل فُضِحَ الكَاتِمُ

*Vellâde , nikâhsız gebe kaldın, Foyan ortaya çıktı.*

Beyitte özel isim olan aynı zamanda doğurmak anlamında fiil olarak gelen (ولّادة) kelimesinde tam cinas olmuştur. İki fiil arasında gerçekleşen tam cinasa örnek olarak cariye Mut'a'nın; iki isim arasında gerçekleşen tam cinasa örnek olarak ise cariye Muhcâ'nın şu beyitleri örnek olarak verilebilir.

يَا مَنْ يُغَطّي هَوَاهُ  مَنْ ذَا يُغَطّي النّهارا

*Ey arzularını saklayan gündüzü kim örtebilir ki.*

لَئِنْ حَلأَّت عَنْ ثَغْرِهَا كُلّ حَائِمٍ  فَمَا زَالَ يَحْمِي عَنْ مَطَالِبِهِ الثَّغْرُ

*Eğer iffetini bu şekilde korumuşsa, korumaya da devam edecektir.*

#### 3.2.2.1.2. Nakıs Cinas

İki lafızdan birinin harf çeşitleri, harf şekilleri, harf sayısı ve harf sırası açısından birbirinden farklı olmasıdır. Cinasın bu çeşidi cariye şiirlerinde ortaya çıkmış kelimedeki harfin yeri başka bir harfle değişmiştir.[303]

Cariye Ünsü'l-Kulûb şiirinde; "جَائِرٍ" ie "جَارِي"; "الفِرَاقُ" ile "النِّفَاقُ" arasında tam olmayan cinas bulunmaktadır.

---

[301] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâdıha*, s. 265.
[302] Mustafa es-Sâvi el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, s. 188.
[303] el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, II, 151

يَالَقَوْمِي تَعَجَّبُوا مِنْ غَزَالٍ  جَائِرٍ فِي مَحِيَتِي وَهُوَ جَارِي
قامَ النِّفَاقُ عَلى أَبِي فِي مُلْكِه  فَدَنَا الفِرَاقُ وَلَمْ يَكُن بِمُرَاد

Aynı şekilde nakıs cinası Gırnata meliki III. Yusuf'un cariyesinin şu sözünde de "تَشَوُّق" ile "تَشَوُّفِ" kelimeleri arasında buluyoruz.[304]

وأتى يُبَشرُني برائقةِ الحُلى  فطَفَقْتُ بينَ تَشَوُّفٍ وتَشَوُّق

### 3.2.2.2. Tibâk

Tibak, iki zıt olayın ortak özelliğini ifade etme sanatıdır. Tibak, iki isim, iki fiil ya da iki harf arasında olur.[305]

#### 3.2.2.2.1. et-Tıbâku'l-îcâbî

Birbirine zıt iki kelimenin geçtiği tıbaktır.[306] Cariye şiirlerinde örneğine çok sayıda rastlanılmıştır. Ünsü'l-Kulûb beyitlerinde olumlu tıbaka örnekler şunlardır:

قَدِمَ اللَّيلُ عِنْدَ سَيْرِ النَّهَارِ  وَبَدَا البَدْرُ مِثْلَ نِصْفَ السِّوارِ

Beyitte tıbak, (اللَّيلُ) ve (النَّهَار) kelimeleri arasındadır.

فَكَأنَ النَّهارَ صَفْحَةُ خَدٍ  وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذَارِ

Burada tıbak, (النَّهارَ) ve (الظَّلامَ) kelimeleri arasındadır.

يالَيْلَةً لَوْ أَنَّها تُبَاعُ لِي أَو تُشْتَرَى  شَرَيْتُهَا بِكُلِّ مَا أَطْلُبُهُ مِنَ المُنَى

Burada da tıbak, (تُبَاعُ) ve (تُشْتَرَى) kelimeleri arasındadır.

وكأسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ  وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَار

Bu beyitte de tıbak, (ماء) ve (نار) kelimeleri arasındadır.

---

304 İbn Ferkûn, *Dîvânu ibn Ferkûn*, s. 240.
305 Abdu'l-Muta es-Sâidî, *Buğyetu'l- îzâh li Telhîsi'l-miftâh fî ulûmi'l-belâğa,* Mektebetü'l-Adâb, Kahire 2010, IV, 4.
306 Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el- Belâgatu'l-vâdıha*, s. 281.

وكأسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَار

Bu beyitte tıbak (جَامِد) ve (ذائب) kelimeleri arasındadır.

كَيْفَ كَيْفَ الوُصُولُ لِلأَقْمَارِ بَيْنَ سُمْرِ القَنَا وَبِيْضِ الشِّفَارِ

Bu beyitte tıbak (سُمْر) ve (وَبِيْض) kelimeleri arasındadır.

أَذْنَبْتُ ذَنْباً عَظِيْماً فَكَيْفَ مِنْهُ اِعْتِذَارِي

وَاللهُ قَدَّرَ هَذَا وَلَمْ يَكُنْ بِاخْتِيَارِي

Bu beyitte tıbak (ذَنْبا) ve (اِعْتِذَارِي) kelimeleri arasındadır. Aynı şekilde (قَدَّر) ve (اخْتِيَارِي) kelimeleri arasında da olumlu tıbak bulunmaktadır. Bununla birlikte cariye el-Acfâ şiirinde de olumlu tıbak örnekleri yer almaktadır. Örnek olarak ise "يَظْهَر" ile "الخَفَاء" kelimeleri arasında tıbak bulunan şu beyti verebiliriz.

بَرَحَ الخَفَاءُ فَأَيّمَا بِكَ تَكْتُمُ وَلَسَوْفَ يَظْهَرُ مَا تُسِرُّ فَيُعْلَمُ

### 3.2.2.2.2. et-Tıbâku's-Selbî

Olumsuz tıbak, iki zıttın olumlu ve olumsuzlukta muhalefet etmesidir. Cariye şiirlerinde bu tıbak çeşidine rastlayamadık.[307]

### 3.2.2.3. Terâduf

Sözlükte ard arda gelmek manasına gelen terâdüf, terim olarak, farklı kelimelerin bir manayı ifade etmek için gelmesi anlamını taşımaktadır.[308]

Ünsü'l-Kulûb'un şu beyitlerinde terâdüf "قدم" ile "سير"; "عَيْنَيّ" ile "نَظَرِي" kelimeleri arasında bulunmaktadır.

قَدِمَ اللَّيْلُ عِنْدَ سَيْرِ النَّهَار وَبَدَا البَدْرُ مِثْلَ نِصْفَ السُّوَارِ

نَظَرِي قَدْ جَنَى عَلَيَّ ذُنُوبًا كَيْفَ مِمَّا جَنَتْهُ عَيْنَيَّ اِعْتِذَارِي

[307] Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el- Belâgatu'l-vâdıha*, s. 281.
[308] Mustafa es-Sâvi el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, s. 186.

### 3.2.2.4. Tasrî

Bir kasidedeki beytin birinci satırının son kısmının, ikinci satırın sonuna benzemesidir. İbrahim el-Lahmî'nin cariyesi Kameru'l-Maşrıkıyye'nin dört beyitten oluşan şiirinin bir kıtasında "عِرَاقِها" ve "أَحْدَاقِه" kelimeleri arasında Tasrî sanatının kullanıldığını görmekteyiz.[309] Bu durum Endülüslü şair cariyelerin şiir ölçülerine önem vermelerinin yanı sıra kafiye ve redif uyumuna da itina gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Kafiye ve redif uyumu daha ziyade şiirin musiki yönünün güzelleştirilmesine yöneliktir.

آهَاً عَلَى بَغْدَادِهَا وعِرَاقِها  وَظِبَائِها والسِّحْرَ في أَحْدَاقِها[310]

### 4.2.2.5. Tekrâr

Lafzın tekrarlanıp manaya delalet etmesidir.[311] Belagat açısından farklı olan lafızlar bazı durumlarda harf, kelime veya cümle şeklinde gelebilir. Cahız, tekrarın ancak ihtiyaç ve zaruret halinde kullanılmasının caiz olduğunu ifade eder. Bu ihtiyaç da, aktarmak istediğimiz mananın dâhilinde olması gerekmektedir. Manayı takrir anlamı taşıdığı sürece, tekrar fazlalık değildir ve lafızların tekrarlanışı abartılmadığı sürece de anlamı bozmaz.[312] Harflerin tekrarı, tekrar çeşitlerinin en basit olanıdır. Tabirde zorluğa delalet eden (ك) harfinin cariye Ünsü'l-Kulûb'un şiirinde tekrar edilmesi buraya örnek verilebilir.

فَكَأنَ النَّهَارَ صَفْحَة خَدٍّ  وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذارِ
وكَأْسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ  وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ
نَظَرِي قَدْ جَنَى عَلَيَّ ذُنُوبًا  كَيْفَ مِمَّا جَنَتْهُ عَيْنِي اِعْتِذَارِي

Kamer el-Maşrikiyye, şiirinde (الميم) harfini tekrar etmiştir:[313] Aynı şekilde bir başka beyitte sıkıntıya delalet ettiği belirtilen (القاف) harfini tekrar etmiştir.

---

309 İbnu'l-Esir, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib*, thk Muhammed Muhyiddin, el-Mektebetu'l-Asriyye, Kahire 1990, I, 237.
310 el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, III, 140.
311 İbnu'l-Esir, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib*, II, 146.
312 el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyan ve't-tebyîn*, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1968, III, 314.
313 İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, IV, 246; el-Mukrî, *Nefhu't-tîb*, IV, 124.

إِنّي حَلَلْتُ لَديهِ مَنزِلَ نِعْمَةٍ كُلُّ المَنازِلِ مَاعَدَاهُ ذَمِيمُ
آهًا عَلى بَغْدَادِهَا وَعِرَاقِهَا وَظِبَائِهَا وَالسِّحْرُ فِي أَحْدَاقِهَا

Aynı şekilde cariye el-Acfâ'nın şu şiirinde de ise şiirinde (العين) harfinin tekrar edildiğini görmekteyiz.

فَاسْتَيْقِنِي أَنْ قَدْ كَلِفْتُ بِكُمْ ثُمَّ اِفْعَلِي مَاشِئْتِ عَنْ عِلْمِ
قدْ كَانَ صَرمٌ فِي المَمَاتِ لَنا فَجُعِلْتُ قَبْلَ المَوْتِ بِالصَّرْمِ.

Yukarıdaki örneklerde harfler lafız, mana ve muhteva bakımından birbiri ile benzeşmiştir. Bu durum mananın pekiştirilmesini sağlamıştır. Harflerin tekrarı hususunda teşbih harflerinin tekrar edilmesi de türdendir. Örneğin Ünsü'l-Kulûb'un şu beyitlerinde teşbih harfi olan (كان) lafzı tekrar edilmiş ve bu harfin tekrarı ile de ifadeye teşbih ve takrir anlamı kazandırılmıştır.

فَكَأَنَ النَّهَارَ صَفْحَة خَدٍّ وَكَأَنَّ الظَّلامَ خَطُّ عَذارِ
وكَأْسُ الكُؤُسِ جَامِدُ مَاءٍ وَكَأَنَّ المُدَامَ ذَائِبُ نَارِ

Beyitlerde kelime tekrarına el-Acfâ'nın (الممات) kelimesini tekrar ettiği şu şiiri örnek olarak verilebilir.

قَدْ كَانَ صَرْمٌ فِي المَمَاتِ لَنَا فَجُعِلَتُ قَبْلَ المَوْتِ بِالصَرْمِ.

Cariye Murcân şiirinde (تُشْتَرى) kelimesi şu şekilde tekrar edilmiştir.

يَالَيْلَةً لَو أَنَّهَا تُبَاعُ لِي أَو تُشْتَرَى شَرَيْتُهَا بِكُلِّ مَا أَطْلُبُهُ مِنَ المُنَى

Cariye Muhcâ şiirinde (الثَّغْرُ) kelimesi şu şekilde tekrar edilmiştir.

لَئِنْ حَلَأَّتْ عَن ثَغْرِهَا كُلّ حَائِمٍ فَمَا زَالَ يَحْمِي عَنْ مُطَالِبِهِ الثّغر

Cariye Kameru'l-Meşrıkıyye'nin şiirinde (أَمْصَارِ) kelimesi şu şekilde tekrar edilmiştir.

تَمشِي عَلَى وَجَلٍ تَغْدُو عَلَى سُبُلٍ تَشُقُّ أَمْصَارَ أَرْضٍ بَعْدَ أَمْصَارِ.

Cariye Muta''ın şiirinde (يُغَطِي) kelimesi şu şekilde tekrar edilmiştir.

يَامَنْ يُغَطِّي هَوَاهُ مَنْ ذَا يُغَطِي النَّهَارَا

Cariye el-Abbâdıyye'nin şiirinde (هَذَا) işaret zamiri şu şekilde tekrar edilmiştir.

لَئِنْ دَامَ هَذَا وَهَذَا بِهِ  سَيَهْلَكُ وَجْداً وَلَايَشْعُرُ.

Cariye Muta''ın şiirinde (مَن) ism-i mevsulü şu şekilde tekrar edilmiştir

يا مَنْ يُغَطِّي هَوَاهُ  مَنْ ذَا يُغَطِّي النَّهَارا

Cariye Muhcâ'nın şiirinde (وَلّادَة) kelimesi şu şekilde tekrar edilmiştir.

وَلَّادَةُ قَدْ صِرْتِ وَلّادَة  مِنْ دُوْنِ بَعْلٍ فُضِحَ الكَاتِمُ

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere tekrar sanatı, Endülüslü şair kadının şirinin en önemli özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu şiirlerde, dinimizin yapı taşı olarak kabul edilen Kur'an ve sünnetten veya Arap şiirinin temel ifade kalıplarından herhangi bir tabir, ifade kalıp ve öbeğini görememekteyiz. Burada tek istisna Şatibî'nin cariyesi Hind'in Hasan b. Sabit'in şiirsel ifadelerini örnek alarak söylediği şu şiiridir.

ياسيِّداً حَاز العُلا عَن سَادةٍ  شُمِّ الأُنُوفِ من الطِّرَازِ الأوَّلِ[314].

بيضُ الوُجُوهِ كَرِيْمَةٌ أحْسَابُهُم  شمُّ الأُنوفِ مِنَ الطِّرَازِ الأوَّلِ.[315]

### 3.3.3. Musıkî

#### 3.3.3.1. Dâhili Musıkî

Dahilî musiki; harf, kelime, ibare ve cümlelerin insicamı neticesinde ortaya çıkan musiki türüdür. Dâhili musıkî İkâ'u'l-huruf ve muştekkat olmak üzere iki kısımdır. İkâ'u'l-huruf; kelime olarak وَقَع fiilinden türetilmiş olup "düşmek" anlamına gelir. Îkâ ise ritim, beste anlamına gelir.[316] Araplardan bu tabiri ilk kullanan kişi "İbnTabataba", "İyar eş-Şi'r" adlı eserinde şunları söyler: *"Şiirin ritmik bir vezni vardır"Şiirin iç müziği, şiiri güzelleştiren ritmik parçalardan oluşmaktadır. Bu iç* [317]*. müziği de şunlar oluşturmaktadır: Tekrar (lâfzî ve sesli), sesli muvâzene ve harflerin yakınlığı, tasr'i vb etkenler şiirin güzelliklerini ortaya çıkarmaktadır".*

---

[314] İbnu'l-Ebbâr, *el-Muktadab*, s. 218.
[315] Hasan b. Sabit, *Dîvânu Hasan b. Sâbit*, thk. Abd Muhannâ, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1994, s. 164.
[316] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIV, 364.
[317] İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir*, I, 291.

Çağdaş Arap dilbilimcilerine göre îkâ sadece şiirseldir. Kemal Ebu Dib, onu şu şekilde tanımlamıştır: *"Şiirdeki ifadeler, okuyucuda yüce hislerin uyandırılmasını ve bu hislerin sürekli bir hal almasını sağlayan belli rumuz ve işaretler içermektedir". Îkâ ise şair ile okuyucu arasında ortaya çıkan bu sinerjidir. Okuyucuya ferahlık, sevinç veya hüzün vermek için durgunluğu izale eden içsel bir devinimdir".* [318]

Endülüslü şair cariyelerin şiirlerini incelememiz neticesinde harflerin musikisinin cariyelerin iç dünyalarında bulunan duygu ve hislerin aktarımı noktasında, şaire kolaylık sağlayıp onun yaşamış olduğu hüzün, özlem ve ayrılık gibi halet-i ruhiyesini daha güzel ortaya çıkardığını müşahede ettik. Aynı zamanda, şiirdeki bu musiki, cariyelerin şiirlerinde kullandıkları inşâ kavramı ve cariyenin şiirinde duygu ve düşüncelerinin inkisarını ortaya koyan haberî üslupla da paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte cariyenin şiirinde kullandığı müzikal ton, onun ne kadar çaresiz, hüzünlü ve gönlünün elemle kaplı olduğunu ortaya koyar mahiyettedir. Tesr'i, şiire ritmik bir güzellik katarken tekrar sanatı da cariyenin şiirinde bazı harfleri sıkça kullanıp aslında onun halet-i ruhiyesinin ne durumda olduğunu ortaya koymuş ve şiirin hem lâfzî hem de manevi olarak müzikal güzelliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, bu durum da okuyucunun daha keyiflenmesini sağlamıştır. Ra-ı maksura ise okuyucuda lâfzî olarak mananın daha güzel oturmasını sağlamıştır. Fakat şiirdeki ritmik ve müzikal güzellik ise şairin duygularının ortaya çıkmasına ve şiirin mazmunu daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte med harfleri de şiire eşsiz bir güzellik katmıştır. Şiirde kullanilan kafiye de şiirin müzikal yapı ve ritmini daha da güzelleştirmiştir. Neticede bu ritmik ve müzikal ton, şiirde kullanılan övgü hadisesini daha güzel anlatılmasına zemin hazırlamıştır.

Müştakkât ise fiilden türetilerek oluşturulan lafızlara verilen addır. Arap dilinde türetilmiş kelimeler ise ism-i fail, ism-i meful, mübalağa sigaları, ism-i tafdil, zaman ve mekân isimleri ve alet isimleridir.

İsm-i fail, işi yapanı ifade etmek için fiilden türetilerek meydana getirilen isimdir[319].

جَامد Kelimesi جَمَد Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır.

[318] İbn Tabâtaba, *Îyâru'ş-şi'r,* thk. Muhammed Zağlu's-Selam, Menşeetu'l-Meârif, İskenderiyye 2010, III, 53.

[319] İbn Hişâm, Abdullah Bin Yusuf bin Ahmed, *Katru'n nadâ ve bellu's- sadâ*, thk. Muhammed Muhittin Abdülhamid, Kahire 1960, s. 269.

| | | | |
|---|---|---|---|
| ذَائِب | Kelimesi | ذابَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| جَائِر | Kelimesi | جار | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| جاري | Kelimesi | جَوَر | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| قَائِم | Kelimesi | قوَمَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| جَاهِلة | Kelimesi | جَهَلَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| هَارِبة | Kelimesi | هَرَبَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| طَاهِر | Kelimesi | طَهَرَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdır. |
| مُثلج | Kelimesi | أثلجَ | Fiilinden türetilmiş ism-i fail bir lafızdı. |

İsm-i mef'ul, işten etkileneni ifade etmek için mebni-meçhul fiilden türetilerek elde edilen kalıplardır[320].

| | |
|---|---|
| مُدَام | Mufal kalıbında kullanılmış ism-i meful bir ifadedir. |
| مُدْنَف | Mufal kalıbında kullanılmış ism-i meful bir ifadedir. |
| مُغْرَم | Mufal kalıbında kullanılmış ism-i meful bir ifadedir. |
| مُسْتعَار | Mufal kalıbında kullanılmış ism-i meful bir ifadedir. |

İsm-i faile benzeyen sıfat-ı müşebbehe, mevsufa daimi bir sıfat yüklemek için lazım fiilden türetilen bir kalıptır[321].

سُمر (Fu'lun) vezninde ve tekil olarak سمراء (فَعْلاء) şeklinde kullanılır.

بِيْض (Fi'lun) vezninde ve tekil olarak بَيْضَاء (فَعْلاء) şeklinde kullanılır.

الكِرَام (Fi'lan) vezninde ve tekil olarak كَرِيْم (فَعِيْل) şeklinde kullanılır.

İsm-i tafdil, müşterek bir işte veya sıfatta en iyi olanı ifade etmek için kullanılan bir sıfattır.[322] Örneğin, (أَحْسَن) lafzı ef'ala kalıbında, müennes ifadesi ise حَسْنَاءُ."فَعْلَاءُ" kalıbında gelir.

[320] İbn Hişâm, *Katru'n nadâ, s.* 277.
[321] İbn Hişâm, *Katru'n nadâ,* s. 277.
[322] İbn Hişâm, *Katru'n nadâ,* s. 280.

### 3.3.3.2. Harici Musıkî

Kullanılan şiir bölüm bahir veya kalıpları neticesinde husule gelen ritmik hadisedir. Şiirin şekil ve lafzi alanıyla ilgilidir.

#### 3.3.3.2.1. Vezin

Ahmed Reşik'e göre şiiri dört Unsur oluştur bunlar; Vezin, lafız, mana ve kafiyedir. Vezin bu unsurların en önemlilerinden olup kafiyeyi kapsar ve onu zaruri kılar. Halil b. Ahmed el-Ferahidi vezinleri ilk defa ortaya atan isimdir ve bu konuda da "el-Aruz" isminde bir kitap telif etmiştir. Bu şahıs vezinlerin cinslerini adetlerini 15 olarak tespit etmiştir. Onlar da şunlardır: et-Tavil, el-Medid, el-Basit, es-Seri', el-Munserih, el-Hafif, el-Muzari, el-Muktazab, el-Muctes, el-Mutekarib.[323] İnsanlar o günden günümüze kadar, üzerlerine hiçbir şey eklemeksizin el-Ferâhidi'nin ortaya attığı bu kaideleri mütalaa etmeye devam etmektedirler.[324] Yaptığımız çalışma ve araştırma neticesinde Endülüslü şair cariyelerin şiirlerinde sadece şu vezinleri kullandıklarını müşahede ettik: Tavil, basit,[325] kamil, vafir,[326] seri' münserih, hafif müctes,[327] remel, recez,[328] mutekarib.[329]

Cariyeler şiirlerinde başka vezinleri kullanmamışlar ya da kullanmışlar ve kullandıkları bu vezinler günümüze kadar ulaşmamış olabilir. Vezinler birçok sebep ve mevzuda kullanılabilir. Onun için bir vezni sadece belli bir bahir ve konuya hamletmek doğru bir değerlendirme olmayabilir. Örneğin övgü mevzusu farklı birçok vezinde tanzim edilebilmektedir: "Veznin belli bir konuda yazılacağını gösteren herhangi bir

---

[323] İbnu'r-Reşîk, *el-'Umde*, s. 135.

[324] İbrahim Enîs, *Musîka'ş-şi'r*, Mektebetu'l-Encilu'l-Mısriyye, Kahire 1952, s. 59.

[325] Tâvil, medîd ve basît türlerinden oluştuğu için muhtelif grubu şeklinde isimlendirilmiştir. Çünkü bahirleri beşer ve yedişer kısımlardan oluşmaktadır. Kısımlarının muhtelif olması sebebiyle muhtelef adını almıştır: Bkz. el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-'aruz ve'l-kavâfî* s. 50.

[326] el-Vâfir ve el-Kâmil grubundan oluştuğu için el-Muhtelef ismini almıştır. Çünkü terkip edildiği bu iki bahir mükerrer yedişerli kısımlardan oluşmaktadır. Kısımlarının birbirine olan yakınlığından dolayı bu ismi almıştır. Bkz. el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-'aruz ve'l-kavâfî*, s. 72.

[327] Serî', muctes, muktabaz, münserih, hafîf ve muzâri gruplarından oluştuğu için el-Mucteleb ismini almıştır. Çünkü celeb ifadesi lugatta çokluk anlamına gelir. Bahirlerinin çokluğundan dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Bkz. el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-'aruz ve'l-kavâfî*, s. 128.

[328] Hezec, remel ve recez bahirlerinden oluştuğu için müştebeh ismini almıştır. Çünkü kendisini oluşturan parçaları birbirine benzerlik arzeder. Eğer parçalarının tamamı yedişerli olursa, müştebeh ile muhtelef birbirine benzer olur. Bkz. el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfî fi'l-'aruz ve'l-kavâfî*, s. 93.

[329] Kısımlarının uyumundan dolayı muttefik ismini almıştır. Kısımlarının tamamı beşerlidir. Dolayısıyla benzerdir. Mana konusunda da muttefek ile müştebeh yakınlık göstermektedir. Bkz: el-Hatîb et-Tebrîzî *el-Kâfî fi'l-'aruz ve'l-kavâfî*, s. 138.

delil ve kaide bulunmamaktadır".[330] Vezin ve veznin yazıldığı konu arasında herhangi bir bağ ve alaka bulunmamaktadır ancak vezinle şairin halet-i ruhiyesiyle alakalı dolaylı bir irtibat bulunabilmektedir. Endülüslü Şair Çariyelerin şiirlerinde çoğu zaman bu ayrıntıyı görmekteyiz. Şair cariye şiirini nazmetmek istediğinde, o andaki hissiyat ve duyguları onun muayyen bir vezin kullanmasına sebep olabilmekteydi. Cariyeler aynı zamanda şiirlerinde kısa ve değişkenlik arzeden bahirleri değil, bilakis halet i ruhiyelerini ve hissiyatlarını tam yansıtması amacıyla uzun bahirleri kullanmışlardır. Bu durum da kadın şiirinin en mühim hususiyetlerindendir.[331] Tablo 1'de Endülüslü şair cariyelerin şiirlerinde işledikleri konular, beyit sayıları ve bahirler verilmiştir.

Tablo 1

*Şair Cariyelerin Nazmettikleri Şiirler ve Beyit Sayıları*

| Şair Cariye | Beyit sayısı | Bahir |
|---|---|---|
| Reşid b. Mu'temed'in Cariyesi | 2 | el-Bahrü'l-Basît |
| Kamer el-Maşrikiyye | 7 | |
| Buzeyğa | 1 | |
| Cariye Meşrikiyye | 2 | |
| Unsu'l-Kulûb | 25 | el-Bahrü'l-Hafîf |
| Rağad | 2 | |
| Azîz | 3 | |
| Ğâyetu'l-Munâ | 2 | |
| Fâtin | 2 | |
| Benân | 1 | |
| İ'timâd er-Rumeykiyye | 1 | Bahru'r-Ramal |
| Mercân | 2 | |
| el-Abbadî | 2 | el-Bahru'l-Mütekârib |
| Buzeyğa | 1 | el-Bahru't-Tavîl |
| Utbe | 2 | |
| Kamer el-Maşrikiyye | 3 | el-Bahru'l-Müctes |
| Mut'a | 4 | |
| Mu'temed'in Kızı Buseyne | 11 | el-Bahru'l-Kamil |
| Kamer el-Maşrikiyye | 6 | |
| Hind | 2 | |
| III. Yusuf'un Cariyesi | 17 | |
| Mercân | 2 | Bahruru'r-Recez |

**3.3.3.2.2. Kafiye**

Kafiye harfleri ravî, vaslî hurûc, redf, tesis ve dehil olmak üzere toplam altı tanedir. Bu harflerin hepsi kasidenin girişinde olursa kasidenin geri kalan kısımlarında

[330] Kasım el-Hüseynî, *eş-Şi'ri'l-Endelüsî fi'l-karni't-tâsi'i'l-hicrî,* ed-Dâru'l-Âlemiyye, İskenderiyye 1986, s. 320.

[331] Fevziyye Abdullah el-'Ukaylî, *er-Ru'yetu'z-zâtiyye*, s. 300.

da olmak zorundadır.[332] Bu konuda İbn Reşik şöyle der: *"Kafiye şiirde veznin ortağıdır. Şiir, vezin ve kafiye almadan isimlendirilmez."* Bu görüş, "şiir iki beyti geçmeli" diyenlerin görüşüdür." Âlimler çoğunlukla kafiyenin mahiyeti konusunda ihtilafa düşmüştür. Bu hususta Halil b. Ahmed el-Ferâhidî şöyle der: *"Kafiye, beytin son harfi ve ondan önceki ilk sakin harftir. Kafiye bazen yarım bazen tam ve bazen de iki kelimeden oluşur"*.[333] Kafiye hususunda İbrahim Enis şunu ifade eder: "*Kafiye beytin veya satırın sonlarında tekrarlanan seslerden başka bir şey değildir. Kafiye de şiirsel musikinin en mühim hadiselerinden biridir*".[334]

Endülüslü cariyelerin şiirlerini araştırmamız neticesinde, daha çok cariye şairler tarafından kafiyenin ravî türünün kullanıldığı görülmüştür. Arap şiirinde çok kullanılması hasebiyle ravî üslubu olarak kullanılan harfler, orta derecede yaygın kullanılan harfler, az kullanılan harfler ve nadir olarak kullanılan harfler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.[335] Tablo 2'de, şair cariyelerin şiirlerinde gözetmiş oldukları kafiye düzeni gösterilmiştir.

Tablo 2

*Cariyelerin Nazmettikleri Şiirlerde Kafiye*

| **Kafiye** | **Bahir** | **Beyit** | **Cariye Efendisi** | **Cariyeler** |
|---|---|---|---|---|
| el-Yâa | el-Bahru't-Tavil | 1 | Osman b. Muhammed | Buzeyğ |
| ed-Dêl | el-Bahru'l-Basit | 1 | Osman b. Muhammed | Buzeyğ |
| el-Lêm | el-Bahru'l-Hafif | 3 | Hakem b. Hişam | Azîz |
| el-Mîm | el-Bahru'l-Kamil | 2 | İbrahim el-Lahmi | Beşknesiyye |
| el-Haa | el-Bahru'l-Kamil | 4 | İbrahim el-Lahmi | Beşknesiyye |
| er-Râa | el-Bahru'l-Basit | 7 | İbrahimel-Lahmi | Beşknesiyye |
| er-Râa | el-Bahru'l-müctes | 4 | Ziryâb | Mut'a |
| ed-Dêl | el-Bahru'l-Hafif | 2 | Hakem b. Hişâm | Fâtin |
| en-Nun | el-Bahru'l-Hafif | 2 | Hişam b. Muğire | Rağad |

[332] Seyit Ahmet el-Hâşimî, *Mîzânu'z-zeheb fî Sinâati'ş-şi'ri'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005, s. 105.
[333] İbn Reşik, *el-'Umde*, s. 152.
[334] İbrahim Enîs, *Mûsîka'ş-şi'r,* s. 273.
[335] İbrahim Enîs, *Mûsîka'ş-şi'r,* s. 275.

| Kafiye | Bahir | Beyit | Cariye Efendisi | Cariyeler |
|---|---|---|---|---|
| en-Nun | Meczu'r-Ramel | 2 | Nasır'ın | Mercân |
| en-Nûn | Meczu'r-Recez | 2 | Nasır'ın | Mercân |
| ed-Dêl | Bahru'r-Ramal | 1 | el-Mu'temed b. Abbâd | er-Rumeykiyye |
| ed-Dêl | el-Bahru'l-Kamil | 3 | el-Mu'temed b. Abbâd | er-Rumeykiyye |
| er-Râa | Bahru'l-Mütekarib | 1 | el-muataded | el-Abbadiyy |
| er-Râa | el-Bahru'l-Hafif | 6 | Ebi Âmir'in el-Mansur | Unsu'l-Kulû |
| er-Râa | el-Bahru'l-Müctes | 3 | Ebi Âmir'i el-Mansur | Unsu'l-Kulû |
| ed-Dêl | el-Bahru'l-Kamil | 11 | İsmi zikredilmemiştir. | Buseyne |
| ed-Dêl | el-Bahru'l-Basit | 2 | er-Reşid bin el Mutemid | Cariye |
| el-Bâa | el-Bahru't-Tavil | 2 | Vellâde | 'Utbe |
| en-Nûn | Meczûu'l-Hafif | 2 | el-Muatasim b. Samed | Ğâyetu'lMunâ |
| el-Lêm | el-Bahru'l-Kamil | 2 | Abdulah eş-Şâtıbî | Hind |
| el-Kêf | el-Bahru'l-Kamil | 11 | Üçüncü Yusuf | Cariye |
| el-Kêf | el-Bahru'l-Kamil | 6 | Üçüncü Yusuf | Cariye |
| el-Bâa | el-Bahru'l-Hafif | 2 | Abdurrahman b. Hakem | Fazl |
| en-Nûn | el-Bahru'l-Kamil | 4 | Abdurrahman b. Hakem | Fazl |
| el-Mîm | Bahrü'l-Mütekarib | 3 | Abdurrahman b. Hakem | Fazl |
| ez-Zêl | Bahru'l-Mütekarib | 2 | Abdurrahman b. Hakem | Fazl |
| el-Bâa | el-Bahru'l-Hafif | 3 | Abdurrahman b. Hakem | Fazl |
| el-Mîm | el-Bahru'l-Kamil | 9 | Abdurrahman ed-Dâhil | el-Âcfâ' |
| el-Kêf | el-Bahru'l-Basit | 2 | el-Mansur b. Ebi Amir | Meşrikiyye |
| el-Mîm | el-Bahru'l-Kamil | 2 | el-Mu'temed b. Abbâd | Sûde |
| el-Hâa | el-Bahru'l-Kamil | 3 | el-Mu'temed b. Abbâd | Cevhara |
| el-Bâa | el-Bahru'l-Hafif | 1 | Abdurrahman b. Hakem | Benân |

# SONUÇ VE ÖNERİLER

## 5.1. Sonuç

Başta edebiyat ve iktisat olmak üzere, Endülüs'te cariyeler hayatın her tabakasını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bazı cariyeler Endülüs'te müreffeh ve güzel bir yaşam sürerlerken diğer bazıları da kölelik hayatı yaşamışlardır. Endülüs döneminin şair cariyeleri, diğer hür şairler kadar tarihte Arap edebiyatı alanında önemli bir rol oynamışlardır.

Başlangıçta Arapça konuşup, Arap dilinde şiir yazmalarından dolayı, Endülüslü şair cariyelerin tamamının Arap asıllılardan olduğu kanaatine sahiptik. Fakat çalışma için gerekli kaynak taraması yapılıp, kaynakları tahlil ve analiz ettikten sonra zannettiğimiz gibi olmadığını, bilakis Endülüslü şair cariyelerin aslında bir kısmının Arap asıllı olmadığı anlaşılmıştır. Arap asıllı olmayan yabancı cariyeler de, daha sonra Arap dilini kendi anadilleri seviyesinde öğrenerek, bazılarının bu dilde çok kaliteli ve nitelikli şiirler kaleme alıp söyledikleri görülmüştür. Aynı şekilde Endülüslü şair cariyelerin okuma ve yazma konusunda, herhangi bir eğitim ve öğretime tabi tutulmadığını düşünmekteydik. Fakat Endülüslü şair cariyelerin birçoğunun okuma, yazma hatta astronomi ve felsefeye kadar birçok disiplini okuduğunu, dahası bazılarının da bu konuda melik ve halifelerin hanım ve kızlarına öğretmenlik yapabilecek seviyede eğitimli oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, cariyelerin vasıfsız, devlet büyüklerinin veya sahiplerinin günlük ihtiyaç ve hizmetlerini karşılamak için tutulmuş veya satın alınmış bir takım kölelerden müteşekkil olduğu düşünülmekteydi. Fakat çalışmamız neticesinde, şair cariyelerin Endülüs toplumuna kültürel, siyasi, sosyal ve iktisadi yönlerden tesir etmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca cariyelerin çoğunun nesep yoluyla cariye olduklarına kanaat getirmiştik. Ancak çalışmamızda, aslında çoğu cariyenin yapılan savaşlar neticesinde, henüz küçük yaştayken esir olarak alınıp, köle pazarlarında satılması neticesinde cariye oldukları görülmüştür.

Bilgi ve kültürlerini artırmak gibi Cariyelerin Endülüs'e gelmesine zemin hazırlayan bir takım hadiseler bulunduğu görülmüştür. Şair cariyeler, şiirlerinde vatan sevgisi, aşk gibi konulardan bahsetmişlerdir. Onlardan bazıları el-Beşkensiyye, el-'Acfâ gibi bazıları da yöneticilerin meclislerinde bulunarak zenginlik katmışlardır. III. Yusuf'un cariyesi gibi bazı şair cariyeler de efendilerinin ağzıyla şiir yazmışlardır. Muhteva açısından cariye şiirinin tedavülde olan Arap şiirinden farklılık arz etmediğini

görülmüştür. Cariye şiirini sanatsal açıdan istiare, cinas, bedi, tekrar ve teşbih gibi bazı sanat yönlerin var olduğu ve bazı kafiye, uyak, redif türlerini kullandıkları anlaşılmıştır.

Endülüslü şair cariyeler Arap edebiyatına şiir alanında katkı sağlayarak başta Endülüs olmak üzere Arap toplumunun sosyal, ekonomik ve siyasi yapısını etkilemişlerdir.

## 5.2. Öneriler

Bu çalışmada Endülüs toplumunun toplumsal, ekonomik ve kültürel bakımından durumunu ortaya kayan şiirler irdelenirken Endülüslü şair köle vecariyelerin hayatlarını ve şiirlerini müstakil olarak sanat değeri ve belagat açısından işleyen çalışma ve eserlerin azlığı görülmüştür. Dolayısıyla Endülüslü şair cariyelerin yazdığı şiire, Endülüslü diğer şairlerin veya diğer asırlarda yaşamış şairlerin şiirlerine gösterilen ihtimam ve hassasiyet kadar özen gösterip, bu anlayışla onu tetkik edip ortaya koymak gerekmektedir.

Sadece Endülüslü şair cariyeler değil aynı zamanda tüm asırlarda yaşamış şair cariyelerin şiirleri sanatsal ve dilbilimsel açısından araştırılmalı, bu konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.

# KAYNAKÇA


‘Ukaylî, Fevziyye Abdullah, *er-Ru’yetu’z-zâtiyye fi şi’ri’l-mer’ati’l-Endelüsiyye*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abdulaziz Üniversitesi, Cidde 2000.

Abbas b. İbrahim, *el-İ’lâm bi men halle bi Murrâkiş ve Ağmât*, el-Mektebetu’l-Melekiyye, er-Ribât 1993, Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyan ve’t-tebyîn*, Mektebetu’l-Hanci, Kahire 1968.

Abbâs, Hamza, Fâize, *Devru’l-mer’ati’l-Endelüsiyye mine’l-hayâti’l-âmme mine’l-fethi’l-Emevî ile’s-sükût,* Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi, Musul 1989 Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Musul Üniversitesi, Musul 1989.

Abbâs, İhsân, *Târîhu’l-edebi’l-Endelüsî*, Dâru’ş-Şurok, Ürdün 1997.

Abdu’n-Nebi, İntisâr, *el-Hayatu’l-iktisadiyye ve’l-ictimaiyye fi’l-Endelüs,* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Aynu’ş-Şems Üniversitesi, Kahire 2005.

Abdulfettah, Muhammed Osman, *Şi’ru’l-mer’a fi’l-asri’l-Abbâsî*, Dâru Ğarîb, Kahire 2004.

Ahmed, Muhtar Ömer, *Mucemu’l-lugati’l-Arabiyyeti’l-mu’âsır*, Âlemu’l-Kütüb, Kahire 2008.

Ali, el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu’l-vâdıha*, Dâru’l-Maârif, Beyrut 2008.

Ali, el-Harputlı, *Târîhu’l-‘Irak*, Dâru’l-Mârif, Kahire 1959, s. 282.

Ali, Ethem, *el-Mu’temed b. Abbâd*, Vizâratu’s-Sekâfe ve’l-İrşâd, Kahire 2000.

Ali, Nureddin el-Mes’ûdî, *el-Muhtâr min kutbi’s-sürûr*, thk. Albdulhafîz Mansûr, Müessetü Abdi’l-Kerîm b. Abdullah, Tunus 1976.

Alp, Musa v.dğr, ‘*Ulûmu’l-belağa (Meânî-Beyân-Bedî),* Bizim Büro Matbaası, Ankara 2017.

Amrûnî, Farid *el-Cevârî’l-muğanniyât*, Daru’l-Meârif, Kahire 1961.

As’ad, Muhammed Subhî Ebu Hasan, *el-Mer’etu fi’l-edebi’l-Endelüs fi asri’t-tavâif ve’l-murâbitîn*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Yarmuk Üniversitesi, Irbıd 2001.

Atîk , Abdulaziz, *İlmu’l-bedi’*, Dâru’n-Nehdati’l-Arabiyye, Beyrut 2015.

Belnita, Angel, *Târîhu’l-fikri’l-Endelüsî*, thk. Huseyın Mûnıs, Mektebetu’s-Sekâfeti’l-İslemıyye, Beyrut 2008.

Cemil Beyham, Muhammed, *el-Mer’etu fi hadârati’l-Arab ve’l-Arab fi târîhi’l-mer’e*, Dâru’n-Neşâir, Kahire 1962.

Dekkak, Ömer, *Melâmihu’ş-şi‘ri’l-Endelüsî*, ‘Âlemu’l- Kutub, Kahire 2008.

Ebu’l-Azm, Abdulgâni, *Mucemu’l-ğanî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2011.

ed-Dinverî, İbn Kuteybe, Abdullah b, muslım, *el-İmâme ve's-siyâse an fethi'l-Endelüs*, thk. Ali Şîrî, Dâru'l-'Advâ, Beyrut 1990.

el-'Umârî, İbn Fazlullah, *Mesâliku'l-absâr fî memâliki'l-emsâr*, thk. Kamil Selmân Cubûrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

el-Câhız, Amr b. Bahr, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd,* Mektebetu'l- Hanci, Kahire 1964.

el-Cuveynî, Mustafa es-Sâvi, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, Daru'l-Meârif, Kahire 2013.

el-Ğassânî, Muhammed, *Rıhletu'l-vezîr fi iftikâki'l-esîr*, thk. Nuri Cerrâh, Dâru's-Suveydî, Dubai 2002.

el-Hamevî, Yâkût, Ebu Abdullah Yâkût bin Abdullah, *Mu'cemul buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1995.

el-Hâşimî, Seyid Ahmet,, *Mîzânu'z-zeheb fî Sinâati'ş-şi'ri'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005.

el-Himyerî, Muhammed b. Abdullah, *er-Ravzu'l-mu'tar*, thk. İhsan Abbas, Mektebetu Lübnân, Beyrut 2009.

el-Hümeydî, Muhammed b. Futûh, *Cezvetu'l-muktebes*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Kahire 2008.

el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec, *el-İmâu'ş-şevâ'ir,* thk. Celil el-Âtiyye, Daru'n-Nidâl, Beyrut 1984.

el-Kayrevânî, İbnu'r-Reşîk, *el-Hasan b*, Reşîk, *el Umde,* Dâru's-Seâde, Kahire 1907.

el-Marekeşî, Abdulvahid *el-Muceb fi telhîsi ahbari'l-'Arab*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Kahire 2006.

el-Marekeşî, İbn Abdulmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Kitâb'l-Arabi, Beyrut.

el-Mukrî, Ahmad b. Muhammad *Ezhâru'r-Riyâd*, Matbaatu Lecneti't-Telîf, Kahire 1939.

el-Mukrî, Ahmad b. Muhammad, *Nefhu't-tîb*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

Emin, Ahmed, *Zuhru'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, Beyrut 2011.

Enîs, İbrahim, *Musîka'ş-şi'r*, Mektebetu'l-Encilu'l-Mısriyye, Kahire 1952.

er-Reysûnî, Muhammed el-Muntasır, *eş-Şi'ru'n-nesevî fi'l-Endelüs*, Mektebetu'l-Hayât, Beyrut 1978.

es-Said, Muhammed Mecid, *eş-Şi'ru fî ahdi'l-murâbitîne ve'l-muvahhidîne bi'l-Endelüs*, ed-Dâru'l-Arabiyye, Beyrut 2008.

es-Sâidî, Abdu'l-Muta, , *Buğyetu'l- îzâh li Telhîsi'l-Miftâh fî ulûmi'l-belâğa,* Mektebetu'l-Adâb, Kahire 2010.

es-Sayrafî, İbn Muncıb, Ali b, İbn Muncıb *el-Muhtâr min şi'ri Beşşâr*, thk. Abdurrazzâk Hüseyin, Dâru'l-Başir, Amman 1985.

es-Sercanî, Rağib, *Kıssatu'l-Endelüs mine'l-fethi ile's-sükût*, Daru İkraa, Kahire 2010.

es-Suyutî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Nuzhetu'l-culesâ*, thk. Abdullatif Âşûf, Mektebetu'l-Kurân, Beyrut 1986.

et-Tebrîzî, Hatîb, *el-Kâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi,* thk. Fahreddin Kabâva, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2011.

ez-Zebeydî, Muhammed b. Hasan Ebu Bekir, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kahire 1984.

Hatalmış, Ali, İslam toplumunda kölelik ve ceriyelik, araştırma yayınları, Ankara 2012.

Havrâi, Yusuf, *Benu 'Abbâd fi İşbîlye*, Dâru'l-İlm, California 1989.

İbn Abdulhakem, Abdurrahman b. Abdullah, *Fütûhu İfrîkyâ ve'l-Endelüs*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ', Mektebetu'l-Medrese, Beyrut 1964.

İbn Asım, Muhammed, *Cennetu'r-Ridâ fi't-teslîmi limâ kaddera'l-Allahu ve kazâ*, thk. Salah Cerrâr, Dâru'l-Beşîr, Amman 1989.

İbn Âzzâri, Ahmed b. Muhammed, *el-Beyanu'l-muğrab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1983.

İbn Bessâm, Ebu'l-Hasan b. Ali eş-Şanteriî, *ez-Zahîra fi mehâsîn-i ehli'l-Cezira*, thk. İhsân Abbâs, Daru's-Sekâfe, Beyrut 1979.

İbn Beşküvâl, Halef b. Abdulmelik, *Kitâbu's-sıla fi târîhi eimmeti'l-Endelüs*, ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire 1966.

İbn Dihye, Amr b. Hasan, *el-Mutrib min eş'âri ehli'l-Mağrib*, thk. İbrahim el-İbyâri, Dâru'l-İlmi li'l-Cemî', Beyrut 2011.

İbn Ferkûn, *Dîvânu İbn Ferkûn*, thk. Muhammed b. Şerîfe, Matbaatu Akâdemiyyeti'l-Memleketi'l-Mağribiyye, Mağrib 1987.

İbn Hakan, el-fath b.Muhammed, *Matma'u'l-enfusi ve masrahu't-teennüs fi milhi ehli'l-Endelüs*, thk Muhammed Ali Şevâbike, Dâru Ammâr, Kahire 1983.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Târîhu İbn-i Haldûn*, thk. Halil Şehhâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1988.

İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, *Vefâyâtu'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut 1994.

İbn Hatîb, Yahya b. Ali, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

İbn Havkal, Muhammad b, Havkal, *Sûratu'l-arz*, Dâru Sâdır, Beyrut 1938.

İbn Hayyân, Hayyân b, halaf, *el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs*, thk. Mahmûd Ali Mekkî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1989.

İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *Cemheratu ensâbi'l-'Arab,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

---------*, Sıfatu cezîrati'l-Endelüs*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1988.

---------, *Tavku'l-hamâme,* thk. Hasan Kamil, Dâru Hıcâzî, Dımeşk 1950.

İbn Hişâm, Abdullah Bin Yusuf bin Ahmed, *Katru'n nadâ ve bellu's-sadâ,* thk. Muhammed Muhittin Abdülhamid, Kahire 1960.

İbn Kardabûs, Abdulmelik b. Ebi'l-Kasım, *Târîhu'l-Endelüs,* Mâhadu'd-Dirâsati el-İslemiyye, Farjınye Üniversitesi1971.

İbn Kûtiyye, Muhammed b. Ömer, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs*, thk. İbrahim Ebbârî, el-Mektebetu'l-Endelusiyye, Beyrut 1989.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, *Lisânu'l-'Arab,* Dâru Sâdır, Beyrut 2010.

İbn Sabit, Hassân, *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, thk. Abd Muhannâ, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

İbn Said, Nureddin, *el-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Maârif, Kahire 1955.

İbn Tabâtaba, Muhammed Ahmed, *'Îyâru'ş-Şi'r*, thk Muhammed Zağlu's-Selam, Menşeetu'l-Meârif, İskenderiyye 2010.

İbnu'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdullah *el-Muktazab min kitâbi tuhfeti'l-kâdim,* thk. İbrahim el-İbyârî, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1980.

İbnu'l-Ebbâr, Muhammed b. Abdullah, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla,* thk. Hüseyin Mû'nis, Daru'l-Meârif, Kahire 2014.

İbnu'l-Esîr, Ziyâu'd-Din, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kitâb,* thk Muhammed Muhyiddin, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Kahire 1990.

İbnu'l-Ebbâr, Muhammad b. Abdullah, *el-Hilletu's-seyrâ*, thk. Hüseyin Mu'nis, Daru'l-Maârif, Beyrut 2009.

Îd, Yusuf, *el-Mevsûatu'l-mûsikiyyeti'ş-şâmile*, Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, Beyrut1994.

İnan, Muhammed Abdullah, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1997.

İzzeddin Şibâne, Canata, *el-Cevâri ve eseruhunne fi'ş-şi'ri'l-Arabî fi'l-Endelüs*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi el-Halil Üniversitesi, İlmî Araştırmalar Fakültesi, 2005.

Kal‘acı, Muhammed Revvâs ve Hamid Saddîk Kuneybî, *Mu’cemu lugati’l-Fukahâ,* Daru’n-Nefâis, Beyrut 1988.

Kasım el-Hüseynî, *eş-Şi’ru’l-Endelüsî fi’l-karni’t-tâsi‘i’l-hicrî,* ed-Dâru’l-‘Âlemiyye, İskenderiyye 1986.

Kehhâle, Muhammed Rıza, ‘*Âlamu’n-nisâ*, Dâru’r-Risâle, Kahire 2008.

Matz, Adam, *el-Hadâratu’l-islâmiyye el-karnu’r-râbî’a’l-hicrî*, Dâru'l-Kitâbi’l- Arabî, Beyrut 2010.

Mekkî, Tahir Ahmed, *İbn Hazm ve kitâbuhû Tavku’l-hamâme*, Matbaatu’l-Hicâzî, Beyrut 1950.

Mustafa eş-Şek’a, *el-Edebu’l-Endelüsî*, Dâru’l-‘Âlem, Kahire 1975.

Mustafa, İbrahim ve diğerleri, *Mucemu’l-lugati’l-Arabiyye*, Dâru’d-Da’ve, Kahire 2010.

Pires, Henry, *eş-Şi’rü’l-Endelüsî fi ‘asri’t-tavâif*, thk. Ahmed Mekkî, Daru’l-Meârif, Kahire 1988.

Provencal, Levy, *el- Hadâratu’l-Arabiyyetu fi İsbânya*, Daru'l-Maârif, Beyrut 1979.

Salâh, Halis, *İşbiliyye fi’l-karni’l-hâmisi’l-hicri*, Dâru’s-Sekâfe, Amman 1990.

Suheyl, Abrîk, *Şâirâtu’l- Endelüs min asri’l-imâra ilâ nihâyeti asri’l-muvahhidîn*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Cezayir Üniversitesi, Cezayir 2009.

Şefik, Ahmed, , *er-Rıkk fi’l-İslâm*, Dâru’s-Selâm, Kahire 2004 .

Tucîbî, ismâil b. Ahmad e*l-Muhtâr min şi’ri Beşşâr,* thk. Muhammed b. Bedreddin el-‘Alevî, Matbaatu’l-İ’timâd, Beyrut 2012.

Vâdi, Taha, *Şi’ru Şevkî el-ğınâî*, Daru’l-Meârif, Kahire 1994,

Yâğî, Hâşim, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arâbi*, Kudüs Üniversitesi, Amman 2005.

Yemût, Beşşîr, *Şairâtu’l-‘Arab,* el-Mektebetu’l-Ehliyye, Beyrut 1934.

# ÖZGEÇMİŞ

## KİŞİSEL BİLGİLER

**Adı Soyadı** **:** Khaled YOUSEF AZİZ
**Doğum Yeri ve Tarihi** **:** Halep-10.06.1986
**Medeni Durumu** **:** Bekâr.
**E-Posta** **:** kh.aziz.kh@gmail.com

## EĞİTİM DURUMU

**Yüksek Lisans** **:** 2014-2018, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
**Lisans** **:** 2009-2013, Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Halep.
**Ortaöğretim** **:** 2005-2009, Dar'ul-Erkam b. Ebî'l-Erkam Lisesi, Halep.

**YABANCI DİL** : Türkçe, İngilizce.

**BİLGİSAYAR** : Word, Excel, Power Point.